

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Litteraturen i Norden 2004
- Intervju med NR-pristagaren Sjón
- Ole Stavad: Revitalisera Norden
- Knut Hamsun biograferad
- Föreningarna Norden 1919-1933
- Den nordiska välfärdsmodellen

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningarna Norden ■ ■

Årg. 81 • 2005 • Häfte 3

INNEHÅLL

Artiklar

Litterære jubilæer. <i>Henrik Wivel</i>	201
Navnet er Sam – Sam vittighed. Dansk skønlitteratur 2004. <i>Lars Bukdahl</i>	205
Liv, historia, litteratur. Den finska litteraturen 2004. <i>Mervi Kantokorpi</i>	217
Rapport från framtiden. Finlandssvensk litteratur 2004. <i>Gustaf Widén</i>	227
Kvinnor och böcker. Isländsk litteratur 2004. <i>Úlfhildur Dagsdóttir</i>	233
Et bok-år helt på det jevne. Litteraturen i Norge 2004. <i>Hans H. Skei</i>	243
Det svenska bokåret 2004. <i>Ingrid Elam</i>	257
NT-intervju med NR-pristagaren Sjón. <i>Soffía Auður Birgisdóttir</i>	265
Det nya Norden – före eller efter Napoleon? Tillägg. <i>Harald Gustafsson</i>	271

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Norden skal revitaliseres. <i>Ole Stavad</i>	273
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	277

* * *

Kring böcker och människor

Om konsten att bruka sin trädgård. <i>Jan A. Andersson</i>	281
Forsvarsskrift för den nordiske velfærdsmodel. <i>Klaus Petersen</i>	284
Tobinds biografi om Knut Hamsuns liv. <i>Henning Howlid Wærp</i>	286
Från skogen till staden. <i>Henrik Wilén</i>	291
Givande 1400-talsstudier. <i>Örjan Lindberger</i>	292
Sverige och Baltikums frigörelse. <i>Åke Landqvist</i>	293
En bild av maktkoncentration. <i>Nils G. Åsling</i>	295
Kjell-Olof Feldts väg in i politiken. <i>Claes Wiklund</i>	297
Sammanfattning.	301

HENRIK WIVEL

LITTERÆRE JUBILÆER

I gennemgangen af den finlandssvenske litteratur skriver *Gustaf Widén* om den "overmæthed", der synes at have indfundet sig ved 200-års jubilæet for den store finske nationalpoet Johan Ludvig Runeberg. Han blev i 2004 fejret efter alle kunstens regler i Finland med Svenska litteratursällskapet som hovedmæcen. Jubilæet var imponerende med en række særudgivelser af Runebergs kendeste værker, herunder en konkordans over Fänrik Ståls sagner og et tyk pocketbog med hans bedste digte til de finske skoleelever. Men selv om Runebergs jubilæum således blev genstand for interesse blandt ledende finske humanister, tvivler *Gustaf Widén* på rækkevidden af jubilæet.

Trængte det overhovedet igennem til den brede offentlighed, og hvad er egentlige det betimelige ved at satse uhyre summer på et litterært monument?

I Danmark kan vi nikke genkendende til problematikken, nu hvor 200-års jubilæet for nationaldigteren H.C. Andersen synger på sidste vers – eller i hvert fald en del af den. For også her syntes jubilæet at være gået hen over hovedet på den brede offentlighed, lige indtil det øjeblik, hvor jubilæet blev en skandale. Den eksploderede den 2. april på digterens fødselsdag, da et stort anlagt TV-transmitteret show "Once upon a Time" i Parken i København sluttede med, at den amerikanske soulmama, Tina Turner, fik publikum i den langtfra udsolgte sportsarena op af stolene, da hun mimedede til en playback-udgave af "Simply the Best" for et honorar på seks millioner danske kroner. Vi gentager: seks millioner kroner. Selv hærdede koncertarrangører glippede med øjnene – for det beløb ville Rolling Stones eller Metallica have stillet til koncerter af to timers varighed. Og hvad var "simply the best"? Honoraret til Tina Turner eller H.C. Andersen?

Digteren rockede næppe, men rullede snarere i sin grav. Allerede før sin død i 1875 truede han sine efterkommere med, at han ville få boret et lille hul i kisten, så han kunne følge med i, hvem der kom til hans begravelse og sørgede oprigtigt over hans død. Ud igennem hullet så han nu 130 år efter sin død en kvindelig soulsanger, hvis største attraktion muligvis var, at hun som den eneste i showet var gammel nok til at kunne have mødt H.C. Andersen i levende live.

Bag showet i Parken stod H.C. Andersen 2005 Fonden, der ved samme lejlighed blev skandaliseret. Fondens betyrelsesformand, Odenses borgmester Anker Boye måtte forlade sin bestyrelsespost, initiativtageren, litteraten Lars Seeberg ligeledes, og hele projektet kom herefter under administration af Kulturministeriet, der havde leveret to-trediedele af det samlede rådighedsbeløb på 230 millioner danske kroner. Den sidste trediedel på 80 millioner havde

den private Bikubenfonden rejst. Alle gode hensigter til trods var det gået galt med administrationen af de betroede midler, og det allerede på selve digterens fødselsdag den 2. april, hvor jubilåret blev skudt i gang. Kulturministeriet har nu måttet finde sig en revisor. Måske skulle ministeriet have tænkt på det noget før.

Hvorfor gik det galt? Det har den undrende offentlighed spurgt sig selv om lige siden, mens rækken af arrangementer for H.C. Andersen er blevet drastisk neddrolet. For modsat Runeberg-jubilæet i Finland er jubilæet ikke kommet danske skolebørn eller almindannelsen til gode. Ingen danske børn har fået en pocket-udgave med H.C. Andersens bedste eventyr, historier og digte, og det eneste virkeligt lodige i projektet i jubilåret har været en editionsfilologisk udgave af H.C. Andersens samlede værker, udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab i samarbejde med forlaget Gyldendal. Men udgaven bliver ikke fuldstændig, så langt rækker de ni millioner kroner ikke, som projektet er støttet med af H.C. Andersen 2005 Fonden.

Af andre litterære initiativer kan der peges på en forelæsning ved Syddansk Universitet ved den amerikanske professor Harold Bloom, der i 1990'erne vakte opsigt med sit værk over den ”Vestlige Kanon”. Blooms kanon indeholdt ganske vist *ikke* H.C. Andersen, men da professoren fik 500.000 kroner for at rejse til Danmark og tale om den indtil da for ham ukendte digter, kunne han godt nødes til at sige noget forekommende om digterens eventyr.

Andre midler er gået til hundedyre uden- og indenlandske gæstespil inden for teater og ballet, 4,5 millioner i manuskriptstøtte til Bille August til en film om H.C. Andersen, som instruktøren imidlertid ikke har tid til at lave lige med det samme, 6 millioner til en animations- og sanseudstilling ved Rosenborg Slot i København af eventmageren Teit Ritzau, som først åbnede medio oktober, da turisterne var rejst hjem.

Men den største samlede sum, ja over 30 procent af de 230 millioner er gået til PR, administration, marketing og turisme. Lars Seeberg og repræsentanter for PR-bureauet Christian Have-PR har rejst hele verden tynd på fondens regning og udnævnt den ene såkaldte ”H.C. Andersen Ambassadør” efter den anden, der har fået stukket en plakette, designet af Lin Utzon i deres undrende hænder. For kun de færreste af de talrige ”H.C. Andersen Ambassadører”, er forfattere eller litterater, der muligvis kunne have noget relevant at sige om digteren i deres respektive lande; det er glimrende, lettere bedagede filmskuespillere, sangere og idrætstjerner, der alle velvilligt har mumlet noget om Andersens ”fairy tales”. Og da en enkelt forfatter-ambassadør som den chilenske Isabel Allende følte, hun var forpligtet til at sige noget om H.C. Andersens betydning, forvekslede hun Andersens eventyr med brødrene Grimms. En af de sidst udnævnte ”ambassadører”, forfatteren Suzanne Brøgger, har efterfølgende udtalt, at hun følte, hun deltog i ”et narrespil”.

Et præcist karakteristik. H.C. Andersen jubilæet er et narrespil af patetiske dimensioner. Et stykke moderne begivenhedskultur, hvor en verdensberømt digter tages som gidsel i et spil, der handler om lige dele personlig grådighed og futilt plattenslageri. H.C. Andersen selv er forvandlet til en begivenhed, eller rettere en flod af sådanne, hvor forfatteren alene er et ikon for en ikke nærmere defineret ”oplevelse”.

Men det er nu sådan, at forfattere lever af og lever med og lever længst ved at blive læst. Læsningen er et forfatterskabs primat. Men læsning er ikke en kollektiv begivenhed. Læsning kan kun i ringe grad iscenesættes, det er en ensom forteelse, læseren deler med forfatteren. Læsning kræver tekster, trykt i bøger, og lige præcis det har H.C. Andersen året 2005 næsten ikke beskæftiget sig med. Nogle er der kommet op til jubilåret, hvor litteraterne Jens Andersen og Johan de Mylius har udgivet fine og vægtige bøger om H.C. Andersens liv og forfatterskab, og de trækker – ligesom professor Klaus P. Mortensen indsigtsfulde indledninger og kommentarer til den editionsfilologiske udgave af samlede værker – i en anden retning: Væk fra begivenhedskulturen og ind i læserens og fortolkerens eget suveræne rum, hvor man – omsider – kan være alene med H.C. Andersen.

Det er også her Nordisk Tidsskrifts temanummer om årets nordiske litteratur 2004 giver mening. Som et sted for tilegnelse af viden om den nordiske litteratur, der fortsat skrives med talent og entusiasme af mennesker, der tror på ordet og dets skabende mening. Og formidles i samme ånd. Vi hverken jubilerer eller jubler. Vi skriver. Udover *Gustaf Widéns* oversigt over den finlandssvenske litteratur, skriver *Mervi Kantokorpi* om den finske litteratur, *Ingrid Elam* om den svenske, *Hans H. Skei* om den norske, *Úlfhildur Dagsdóttir* om den islandske og *Lars Bukdahl* om den danske, anno 2004. Ingrid Elam efterlyser den litteratur der gestalter ”letsindet, nydelsen og rejseysten”. Den længsel deler hun visselig med jubilanterne Johan Ludvig Runeberg og H.C. Andersen fra romantikkens store generation af nydelsesfulde og lystne rejsende. De bragte læserne med på rejsen, den litterære, der finder sted i en indre verden af sansning, genkendelse og genkaldelse. Den kræver ikke mange millioner kroner for at få værdi, den kræver blot at blive læst.

Prøv selv!

LARS BUKDAHL

NAVNET ER SAM, SAM VITTIGHED

Dansk skønlitteratur 2004

Den litterære opmærksomhed er så forbandet flygtig nu om stunder, at selv den mest oplagte samtale mellem og om nye bøger yderst sjældent lader sig etablere, og det er virkelig synd. Her i Nordisk Tidsskrift har vi imidlertid det privilegium, at vi kan visitere de flossede bind på den for længst forladte slagmark, der var sidste års to bogsæsoner, og gøre et ærligt forsøg på at udmåle, hvor meget bøgerne egentlig vedkom os og hinanden.

F.eks. har det slået mig, at nogle de vigtigste og/eller bedst sælgende titler beskæftigede sig med noget så gammeldags som moral og samvittighed i et både lokalt og globalt perspektiv. Det er jo sådan noget, alle de professionelt bekymrede litterære kommentatorer burde juble eller i det mindste smile over, men de er i Danmark efterhånden så hårdt spændt op på den åndssvage Bred Litteratur vs. Smal Litteratur-optik, at de ikke kan få øje på andet. Derfor er det kun Den Store Bestsellers eksempel, der tæller, og som man, for at det ikke skal være løgn, bruger til at slå de smalle bøger oveni hovedet med, fordi de rent formelt ikke er lige så ukomplicerede og traditionelle som Den Store Bestseller. Det kan man da kalde omvendt formalisme! De smalle bøger og deres forfattere er ikke så frygteligt optagede af at tale om formen, de bruger den bare, men det er de brede forfattere og deres forsvarere så sandelig, de taler ikke om andet end, hvordan den smalle form spærrer for ikke dem selv, men Læseren, som om de nogensinde har spurgt ham og hende, hvem han og hende så end er ud over selve Massen (ikke at forveksle med Madsen, Svend Åge og Viggo, se nedenfor).

De virkelige læsere, jeg selv går rundt og møder, har altid forekommet enormt nysgerrige og fordomsfrie, og det kan godt være, der ikke er så mange af dem, men til gengæld dukker de op hvor som helst, fra Gedser til Skagen! Og kan et spredt publikum egentlig være smalt!? Og kan et publikum, der står og hopper på stedet, egentlig være bredt?

Nå, nu må jeg lige dosere polemikken, her skal vi jo forestille at være højt hævet over den slags (men det er ingen heldigvis og desværre!). Den Bedste Bog i 2004 var, som allerede proklameret i sidste års præsentation, *Kirsten Hammanns* roman *Fra smørhullet*. En vaskeægte samtidsroman med mere end et enkelt blink i øjet, men også med en genuin ambition om at gennemlyse velfærdsborgerens privilegerede hverdag. Bogens korte første afsnit handler om hovedpersonen Mettes lykkelige samliv med Søren, en berømt, Jens Christian Grøndahlsk forfatter, og er skrevet i en parodisk læse let-stil. Dæmonien sni-

ger sig ind i forholdet i form af mystiske budskaber om Mettes snarlige død, som er mere end Søren kan klare. Så pludselig springer romanen i tid og skifter gear: bliver virtuose, hyper-realistiske dagbogs-klummer i 3. person om Mette to år senere, der lever dovent med tv og tv-slik og kun martres let af en konstant dårlig samvittighed over det hele. Det fine ved romanen er, at fortælleren og Mette deler en intelligent, barok ambivalens i forhold til det detaljerede skildrede vesterlandske flyderliv:

”Sig mig, hvad foregår der!? Mette har været nede i Illum og købe to Eva Trio-gryder m. glaslåg til henholdsvis 508 kr. for kasserollen og 648 kr. for 3,6 ltr.-gryden. Og som om det ikke var nok, så forkælede hun også sig selv med to Georg Jensen-gafler til 119 kr. pr. stk., for så har hun nemlig otte af hver, knive og gafler. Forkælelse! Før i tiden ville hun nærmere anse det for en straf at skulle gå i byen og købe ”udstyr”, dybt oldnordisk og spild af penge.

Hvad i alverden er det, der sker med mennesker, når de bliver ældre? Kan nyde en gaffel og dens lighed med 47 øvrige dele i det perfekte sæt! Elske en vase? Foretrækker Bach frem for Beck! Har sans for kvalitet. Investerer. Køber hellere en cardigan til 2500 kr., der er smuk og holder i fem år, end ti lortebuser i de små, billige modebutikker.”

Den Store Bestseller var *Christian Jungersens Undtagelsen*, som på overfladen var helt anderledes ambitiøs end *Fra smørhullet* – den handlede ikke om slikspisning og dårlig samvittighed, men om kontormobning og folkedrab – og tillige var den en rigtig thriller, dvs. en alt i alt rigtig rigtig bred bog. Problemet er bare, at skildringen af ansatte på et folkedrabscenarier på trods – eller måske rettere på grund – af den angiveligt højere kognitive psykologi, der sætter kontormobber lige med folkemorder, falder totalt til jorden, og til sidst sørger ufrivillig komisk action for at udhule den sidste rest af troværdighed. Hammanns sørgmuntre dynamik er fuldstændig fraværende i romanen, Jungersen keder sig (og læseren) med træge biljagter og trælse intriger. Næh, må vi så, apropos biler, bede om Den Store Avantgarderoman, *Lars Frosts Smukke biler efter krigen*, der slet ikke er avantgardistisk at læse, selv om de to dele kronologisk vender på hovedet, og flerstemmigheden mildest talt er overhængende; genrebetegnelsen er ’knaldroman’, og Frost har helt bevidst inkluderet alt bestsellende, sex, vold, spænding, samtidsrelevans, i sin væltende historie om en sædvanlig forfjamsket ung mand *lost* på Island og i København. Det er en formelig fest af en roman, der oven i købet insisterer på at have noget på hjerte såvel som i hovedet: lige præcis moral i det allermindste og allerstørste (og i forhold til smukke, ressourcekrævende biler) diskuteres løbende (og springende).

Navnebroren og generationskammeraten *Lars Skinnebach* opsagde i sin digtsamling nr. 2, *I morgen findes systemerne igen*, abonnementet på charmen og kastede sig ud i nogle vældige udsældninger af sig selv og verden for at være i markedets vold, et både udmattende og forfriskende syrebad så sande-

lig, den rene rundtossede agitprop. *Katrine Marie Guldager* gik mere stilfærdigt, ja næsten minimalistisk til værks i novellesamlingen eller -suiten *København*, der gav sin forfatter Kritikerprisen og i al beskedenhed også blev noget af en bestseller. Novellerne fortæller om mennesker isolerede i hver deres mentale rum, der meningsløst, skæbnesvangert og mulighedsrigt støder på hinanden rundt i storbyen og pådrager sig sår, kærtegn og ansvar. Den tidligere så gestikulerende Guldager skriver her ekstremt skrabet, men så meget desto mere vibrerer hendes menneskelige trafik af liv.

Et totalt forlis var *Janne Tellers* mursten, *Kattens tramp*, der med en slem skinger bevidsthedskværnen splejsede kærestesorg med borgerkrigen i eks-Jugoslavien, hvilket resulterede i en mindst lige så udrikkelig cocktail som Jungersens mix af kontorintriger og folkedrab. Det er prisværdigt, at danske forfattere vil forholde sig til den absolutte ondskab, men hvorfor skal de bruge sådan nogle klodsede og kulørte og ærligt talt usmagelige dåseåbnere?

I eksemplarisk modsætning til dåseåbnerne står *Janina Katz'* fremragende roman *Drengen fra dengang*, der handler om en midaldrende polsk-jødisk flygtning, som lever med ironisk distance i Velfærds-Danmark og tøvende nærmer sig den hemmelighedsfulde fortid tilbage i krigens Polen; side om side befinder sig en karsk humor og en stærk, men underspillet sorg, som tilsammen bliver en stemme, man tror på, fordi den ikke forsoner eller harmoniserer modsætningerne, og slet ikke benytter sig af dåseåbner, den taler bare løs, tæt som et krat, om alt vigtigt og især uvigtigt.

Milde monstre og strenge mostre

To værker uden den store interesse i samtid og samvittighed kappes om at være årets mest monstrøse bogudgivelse, *Niels Lyngsøs MORFEUS* og *Martin Larsens Svanesøsonetterne*, men ingen tvivl på min regnemaskine om, at Martin Larsen både bog-materielt (eller rettere anti-bog-materielt) og kvalitativt er vinderen, han blev da som en selvfølge tildelt Bukdahls Bet – Den Smalle Litteraturpris 2005. *MORFEUS* befinder sig i en kassette, mens *Svanesøsonetterne* befinder sig i en kasse. *MORFEUS* er en ”principielt uendelig” bog uden omslag, og sat sammen med metalringe bestående af både ”digte og poetik”, dvs. både temmelig blege digte sat på gamle konkretistiske stylder og tåget hyper-fænomenologisk ævl om digtet og verden og lighedstegnet imellem de to. Rent visuelt er der fin energi i den computergenererede revision af de gamle avantgardistiske tricks, men Lyngsø har desværre ikke noget at bruge dem til, måske fordi han netop insisterer på at bruge dem til noget traditionelt. Poetikken på sin side kommer slet ikke i nærheden af forbilder som Per Højholt og Søren Ulrik Thomsen, fordi den nægter sig nogen ensidig idiosynkasi og i stedet fremmaner universelle sandheder, kedeligt nok.

Svanesøsonetterne er et langt mere beskedent og letfærdigt projekt: en bunke

hårdt sammenkrøllede manuskriptsider fra det mislykkede arbejde med at skrive en sonetkrans, dvs. både kladder til selve digtet og arbejds- og dagbogsnotater. Selvom det forekommer helt rimeligt, at sonetkransen ikke bliver til noget, er der noget rørende patetisk over sådan et papirkurvsindhold 1:1 og rent faktisk alle mulige kloge refleksioner, kvikke iagttagelser og realpoetiske digressioner nede på papirene, når de møjsommeligt først er blevet krøllet ud. Lyngsø taler enormt meget om skabelsesprocessen, Larsen lader den skabe sig i *real time*.

En ren katastrofe, en monstrøs abort vel nærmest, var så kulørte *Suzanne Brøggers* på kulørte papskiver prentede kulørte digte, *Timebog*.

Niels Franks Første person, anden person var så sandelig også et monstrum, der sagde bump, men da den så først havde gjort det, var det, som om folk ikke rigtig kunne finde ud af, hvad de skulle stille op med klamamsen. Det var ikke nok bare at måbe som i Lyngsøs og Larsens tilfælde. Andre end inkarnerede Frankister overså let, at flere af bogens stærkt forskellige og brogede tekster – aforismer, kortprosaer, digte, essays, polemik – mere eller mindre intakt var overtaget fra Franks tidligere bøger. Pointen er vistnok, jf. også titlen, at demonstrere et jeks viltert opflossede polyfoni, fra den splitternegne bekendelse til den mest hermetiske kunstrefleksion med alt muligt hybridt helt ærligt og vildt ironisk ind i mellem. Det er ikke en bog, der kan lykkes, men det er og bliver en sjældent opkvikkende slagmark af en labyrint at fare vild i.

En erfaren Dr. Frankenstein er *Klaus Høeck*, men i den halvstore (dvs. kun 300 sider tykke!) digtbog *HSIEH* skruede han en smule ned for det hidsige systemrytteri og den hæslblæsende encyklopædisme til fordel for små og fine, meditative og legende digte om sten og mælkekartoner og den slags, styret tilfældigt/systematisk af formlen for det gennemsnitlige Høeck-digt plus møntkast! *Tomas Thøfner* er en yngre, snurrig elev af Høeck, og i *Altings A* aftrykte han resultater fra de digtmaskiner, han selv har konstrueret, og hvoraf flere er blevet lagt ud på nettet til almen afbenyttelse; det er okay spøjst med bogens selvgenererende læserbreve og kollektivtekster, men heller ikke mere, fordi det akkurat ikke er monstrøst; maskinpoesi duer ikke, hvis det er nysseligt.

Så er der Madsenerne, som altid er meget mærkelige. For det første *Svend Åge Madsen*, der med *Livsbilleder* skabte et på samme væltende og finurligt fiktionskompleks. Hvor Madsen i firserne syntes at homogenisere sit særlige Madsen-univers, er de sidste års bøger blevet stadig mere disparate og desperate: stemmerne flyver hid og did, mens politik og religion attackeres direkte, og pludselig optræder midt i *Livsbilleder* en klassisk ren og streng kriminalnovelle om Henry James i Venedig!

For det andet *Viggo Madsen*, der efter have syret stadig mere ud som avantgardistisk oldermænd med flyveblade og det, der er værre, pludselig udgav en novellesamling, *Patent på tilværelsen*, der blandede kafkaske mareridt med

noget så sjældent som kvalificeret, godmodig pornografi: det kan man da virkelig kalde avantgarde! Der er så også en meget, meget mærkelig *Møller*, der hedder *Asger Stig* til fornavn, og som skriver rasende idiosynkratiske og selvmytologiske og hyper-hermetiske digtsamlinger uden at se sig tilbage, i 2004 udkom to bind, *Ikonoklasten* og *Manden der så fontænerne*, der udmærkede sig ved svalende muntre konkretistiske eksperimenter midt i alle anstrengelserne.

Når det gælder bøger til en side, kan det være så uretfærdigt, at en mild særhed som *Lene Henningsens* sympatiske, men lige lovligt udviskede notatsamling *Bølgen tegner præcist* gør mindre indtryk end *Iben Claces'* principielt katastrofale bagatel *Akikos ammehjerne* (bare titlen!), der blander graviditetsjournal med østerlandsk idyl og derved (ikke kun ufrivilligt) formår at divertere mærkbart. Makkerparret *Henrik Have* og *Knud Steffen Nielsen*, begge udkommende på Haves undergrundsforlag *After Hand*, er til gengæld særlinge, man kan stole på: lige så svimmelt, stikkende formumlet Nielsen var i *Toppilot*, lige så oprømt, intrikat spektakulær var *Have* i *Vikariatet*. Endelig må vi nævne *Simon Grotrian*, der udgør sin helt egen på-hovedet-stående engleorden i dansk poesi, og i *Korstogets lille tabel* (bare titlen!) vred han atter salmetunger, så Grundtvig må danse jitterbug i sin grav; mon Vorherre overhovedet låner øre til andet end monstrøse lovsange? ”Østersøbølgen af blågrøn champagne er rakt i et skibsvrag hvor boblerne letter som måner/ og knuses mod englenes fodsåler.”

Vejrbidte begyndelser og friske fortsættelser

Alle de stærke, midaldrende, kvindelige prosaister var udgivende i 2003, hvilket i 2004 gav godt med luft og plads til dem, der var yngre og ældre og/eller mænd. En hel håndfuld debutanter benyttede lejligheden til at skridte ud. Mest solidt lovende var *Kristian Bang Foss* med den ikke ligefrem bindstærke roman *Fiskens vindue*. På trods af et klart slægtskab med Lars Frost i beretningen om en ung mand ferierende på Island (ligesom i Frosts *Smukke biler!*), fluefiskende i Sverige og flanerende i København, har *Bang Foss* en selvstændig, både myndig og følsom stemme; bogens højdepunkt er den minutløse, decideret hypnotiske beskrivelse af fluefiskeri. Det var imidlertid *Kristian Ditlev Jensen*, der blev tildelt Forums Debutantpris for den mildest talt bindstærke roman *Livret*, hvis syndflod af mildest talt researchet info om mad og drikke fuldstændigt druknede det mildest talt patetiske plot om en madanmelder i sorg over sin hustrus selvmord. *Mathilde Walter Clarks* debutroman, *Thorsten Madsen ego*, om en reklamemand i kamp med sit ambitiøse ego om kontrollen over sit liv, var der mere liv og form over; reklamesatiren er nemlig hele vejen igennem udmærket skarp, men desværre kommer den centrale fikse idé, splittelsen i *Thorsten* og *ego*, aldrig rigtig i bevægelse. *Kristian Himmelstrups* debut-fragmentfortælling *Dinosaurens sidste tango*, snublede fatalt

i sin mudrede intertekstualitet; modsat klarede *Ole Fogh Kirkebys* skønlitterære debut, *Filosofiske fortællinger*, på trods af ingen ende på filosofisk intertekst, faktisk skærene, måske fordi forfatteren stille og roligt respekterede genrekravet til fantastiske fortællinger: fantasifuldhed vs. farvægte virkelighed.

Den fremtrædende lyriker *Pia Tafdrup* sprang overraskende ud som prosaist med den lille roman *Undtagelsen*, en ligefrem, kun moderat lyriserende beretning om et ulige kærlighedsforhold, der på en fin måde pegede tilbage til Tafdrups tidlige og bedste poesi, som uden højmodernistiske slagskygger foregik i den elektriske zone mellem to. Også lyrikeren *Anne Lise Marstrand-Jørgensen*, som er et par generationer yngre end Pia Tafdrup, tog prosaspringet med en hel roman, *Det vi ved*, der endda var pænt tyk og temmelig kompleks: I to spor fortæller den kvindelige hovedperson om sin barndom og oplever sin nutid, begge spor koger (herligt) kulørt-melodramatisk over og slås (skønt) ud af kurs af farverige bifigurer; det er sjældent, at en inkarneret lyriker umiddelbart flipper så overbevisende og broget ud på prosa!

Med de store prosamødre ude af billedet fik også de små romaner, især de skæve af slagsen, en chance for at få opmærksomhed. *Jens Blendstrups Gud taler ud* blev en uventet kultsucces (som de kalder det i filmverdenen): Romanen er bygget op af små, brutale, poetiske, groteske glimt af forfatterens liv med et forunderligt monster af en far, i bogen konsekvent kaldet Gud, hvilket viser sig at være en rigtig god fiks idé: Sjældent er en problematisk faderskikkelse i den grad kommet op at flyve: det er lige netop hans menneskelighed, der er *larger than life*. En anden stor lille roman var *Thøger Jensens Ludwig*, der handler om næsten ingenting: en irriterende hund, der lever og dør, et distræt kærlighedsforhold, der dør og liver op igen, men på sædvanlig Thøgersk vis får Jensen sine klart skårne snapshots til at lyse med den konkrete poesi. Hvor Blendstrup og Jensen putter hverdagsperler på en snor, forsøgte *Julia Butschkow* sig i *Lunatia* med én lang punktumløs sætning om incest og anden melodramatisk ulykkelighed, men et endeløst snøft er altså et lige langt nok snøft. Den tidligere murstenshelt *Benn Q. Holm* havde heller ikke synderligt held med at gå ned i format i *Frederik Wentzels rejse*: hvad der gerne vil være en dæmonisk rejse til nattens ende, bliver en gabende tilforladelig slentretur i trygge københavnske kulisser. Ved første øjekast lignede *Camilla Christensens Paradis* en lige lovlig tyk allegori: en haveekspert leder et kvarterløftningsprojekt, men ligesom i Christensens prisbelønnede mursten fra 2002, *Jorden under Høje Gladsaxe*, vil hverken sprog eller handling makke ret: finurligt splintres al nem entydighed og tilbage står en virkelig underlig plante.

Positivt forbumlede fra starten af var *Bent Vinn Nielsens En bedre verden*, hvor en mand og hans midtvejskrise bogstaveligt talt overdøves af fortælling-

en om en sær kvindeskæbne, og *Bent Hallers Først ved livets ende*, hvor en flok plejehjembeboeres kværende livshistorier vikler sig sammen på uigenemskuelig vis. Mens de to Bent'er var (forholdsvis) solidariske med de provinsboere, der bærer deres romaner, så stillede sagen sig anderledes i *Erling Jepsens Frygtelig lykkelig*, hvor en ung betjent konfronteres med alskens depraveret slyngelagtighed i en sønderjysk flække, og *Robert Zola Christensens Jysk fitness*, hvor en ung computermand involveres i alskens kriminel forvirring i den midtjyske by Kolding. Det er dog betydeligt lettere at finde sig i Zola Christensens veloplagt sørgmuntre komik end i Jepsens mekanisk helbitre vrængen.

Så til den såkaldte genrelitteratur, som egentlig bare burde hedde den genrebevidste litteratur. *Susanne Stauns Martas hjerte* var en både hårrejsende og grotesk thriller, fortalt i en politianmeldelses form, om en kvinde, der lige fra barnsben af har blodigt meget medlidenhed med både dyre og mennesker. Faktisk burde romanen figurere oppe i afsnittet om samvittighedslitteratur som en grim subversion af al den tale om moral i det små og store. Staun er desværre alt for artistisk og sjov og illusionsløs til at sælge mere end en brøkdelt af knirkende pædagogiske thrillers som Jungersens *Undtagelsen* og *Leif Davidsens Fjenden i spejlet*, der bøjede det nye terrorbillede i neon med et endeløst kat-og-mus-spil. Den som regel forfriskende kontante spændingsnedker *Steen Langstrup* trådte for en gangs skyld i spinaten med *Måne måne*, der simpelthen bare var for langmodigt og leddeløst konstrueret, selvom det indrømmet er første gang, jeg har set konkretisme anvendt i thriller-regi, det kunne både Leif Davidsen og Niels Lyngsø lære noget af! *Bjarne Reuters Løgnhalsen fra Umbrien* var en vital og regelret picaresk gavtyveroman om en uhellig kvaksalver i pestens Italien jaget af biskopper og andet fornemt skidtfolk, mens *Marie Hellebergs Dronningskolen* var en indlevet og regelret historisk roman om Struenses barnebarn og Christian d. 8's dronning, Caroline Amalie, og den nervøse og liderlige sved under parykkerne.

I et klippelandskab helt for sig selv befandt *Arthur Krasilnikoffs* roman *Hvalens øje* sig, nemlig på Færøerne, hvor forfatteren tilbragte en del af sin barndom, som romanen med pur storøjethed tager på sig at genfortrylle. Det burde slet ikke være muligt at skrive noget så beskidt som en roman på så naive betingelser og med så poetiske virkemidler, men det lykkes alligevel, godt at se, at mirakler også kan finde sted i prosa!

Gedigne gennembrud og raske rutiner

De mest bemærkelsesværdige lyriske udgivelser, plus de mærkeligste, afviklede vi oppe i afsnittet om de milde monstre og strenge mostre, dvs. bøger (og det der ligner) af Niels Lyngsø, Martin Larsen, Klaus Høeck, Tomas Thøfner, Asger Stig Møller, Knud Steffen Nielsen, Henrik Have og Simon Grotrian.

Det betyder ikke, at der kun er svage digtbøger tilbage, tværtimod, men det betyder, at de mange stærke digtbøger, der er tilbage, med få undtagelser er umiskendeligt, sædvanligt stærke i den enkelte digters for længst færdigkonstruerede tungemål. Det er paradokset ved at være en stærk digter: man dømmes til at ligne sig selv på et prik igen og igen, og har man omsider gennemført et opgør med sin evige identitet, som f.eks. billedskønne *Henrik Nordbrandt* har gjort med sin billedskønhed, bliver opgøret med identiteten bare en ny evig identitet, som det med al ønskelig tydelighed fremgik af Nordbrandts 2004-digtsamling, *Pjaltefisk*, hvis insisterende selv(for)vrængninger nu og da falder vel tungt til jorden, som om digteren selv fornemmer deres næsten rituelle gentagelseskarakter. Hvilket alt sammen bare er en undskyldning for nu som en anden bogholder at gennemgå de tilbageværende digtbøger i kronologisk rækkefølge efter debutår.

Det hjalp heller ikke på poesiens stråleglans, at debutanterne gjorde så overmåde lidt væsen af sig i 2004: *Peter Højrup*s kortprosaer i *En hjelm af gyldne kviste* var fulde af talent, men af en lettere hengemt art, som gulnede postkort fra 2000-2001, da det virkelig var hipt at skrive ciselerede og flerstemmige firkanter. Og decideret irriterende var den forceret lebendige polyfoni i *Alf Christensens Aftenslum*. Både Christensen og Højrup virkede som helt almindelige følsomme poeter bag de forældede modemanagerer, men helt almindelige følsomme digte er det åbenbart svært at tillade sig at skrive nu om dage. Årets mest strålende lyrikdebutant var sigende nok sangskriveren *Peter H. Olesen* fra duoen Olesen-Olesen, der udgav både et bind med gamle sangtekster, *Jack Kerouac i Jylland*, og et bind med løse tekster, *Jeg vil være hvor jeg ikke er* (en rigtig almindelig følsom digtsamlingstitel!), som især udmærkede sig ved en række ”begyndelser til kommende sange”, f.eks. denne her: ”Ensomme år i dada’s gamle bukser, nyttige studier i tomhed.”

2001-debutanten *Marius Nørup-Nielsen* fik et slags gennembrud med sin anden digtsamling, *Alle tiders barn*, der også blev litteraturhistorisk markant ved at være den første kvalificeret rap-inspirerede bog af en ung (Forfatterskole-uddannet) digter; der er endda tale om uforfalsket politisk smæde-rap på meget høje nagler, uden spor af de selvkritiske, samvittighedsfulde mellemregninger, som præger generationskammeraterne Frosts og Skinnebachs bøger, forfriskende nok.

90’er-digteren *Morten Søndergaard* sendte to og en halv bog på gaden i 2004, men såvel kortprosasamlingen *At holde havet tilbage* som kortdigtsamlingen *Fedtdigte* blev tynget alvorligt ned af Søndergaards konstitutionelle artighed, hvor meget bøgerne så end forsøgte at gøre viltert væsen af sig; den halve bog var overraskende nok en kriminalroman, *Hvad øjet ikke ser*, skrevet sammen med Søndergaards hustru og kollega *Merete Pryds Helle* under pseudonymet Liv Mørk, som endnu mere overraskende faktisk viste sig at

være aldeles glimrende, som straight krimi med lumsk plot, barokke scener, skæve personer og en karakterfuld og kapabel detektiv. *Janus Kodal*, der udstiller paparazzi-fotografier af danske digtere på hjemmesiden inkinck.dk, burde måske også skrive en kriminalroman, i hvert fald virkede hans *Seks suite* underligt indebrændte og uforløste; de peger i alle mulige retninger, suiteerne, men kommer ikke ud af stedet, nogen eller noget skal Kodal blitzende skygge for alvor. *Janina Katz*, der efter debutåret er 90'er-digter, men ellers bestemt ikke, holdt sin erfarne (selv)ironi endnu tystere og skarpere end sædvanligt i *Landskabet der blev væk*, som bl.a. rapporterer fra et ambivalent besøg i Israel.

Christian Yde Frostholm, vel nærmest en sen-80'er-digter, iagttog bymennesker og aflæste deres T-shirts i *Afrevne ord*, en klart dirrende blanding af readymade og poetisk reportage. To ærke-80'er-digtere kastede sig ud i lyriske comebacks: *Bo Green Jensen*, til daglig filmanmelder, havde i *Den store epoke* (som altid) problemer med at få snøftende privateri til at gå op i en højere enhed med skramlende mytologi, mens *F.P. Jac*, tilbage fra årelangt prosa- og dramaeksil, (som altid) ingen problemer havde med at få en vejrende hverdag til at groove ud i myldrende flerhed med et drastisk særsprog.

Af en eller anden grund er det ikke almindeligt anerkendt, at sen-60'er-70'er-generationen er – og frem for alt forbliver – en af de sidste 100 års absolut stærkeste, og forskelsrigeste: I ét ringhjørne har vi *Marianne Larsen*, som i *Par i disede haver* præsenterede klar og skæv hyrdepoesi, og i et andet ringhjørne har vi *Eske K. Mathiesen*, som i *Udsigt fra et muldvarpeskud* præsenterede pur og finurlig naturdigting, der nemlig slet ikke er det samme. I et tredje ringhjørne har vi *Per Aage Brandt*, som i *Tændstikhoveder* præsenterede gyngende tankespind om alting og Irak-krigen, og i et fjerde ringhjørne har vi *Peter Laugesen*, som i *Divanord* præsenterede rasende stensked om alting og Irak-krigen, der i den grad ikke er det samme. I et femte ringhjørne har vi *Per Kirkeby*, som i *Den arktiske ørken* præsenterede legende notater knirkende af hjertesorg, og i et sjette ringhjørne har vi *Sten Kaalø*, som i *Længere inde i rummet* præsenterede strenge strofer fulde af verdensglæde, og det er hånd i hånd heller ikke det samme.

Utroligt nok holder heller ikke generationen før, konfrontations-modernisterne, deres mund. *Jess Ørnsbo* er i en decideret raptus' vold, *Hopla* lød titlen på hans 2004-samling lige præcis, så god som ny gennemhegler metafor-salatslyngen verdens dårskab. Også *Jørgen Gustava Brandt* producerer løs som en ung mand, men her er projektet omvendt at stryge verden med hårene, så den omsider bliver elektrisk af musikalitet, jf. bare titlen *Kærligheden kan trylle*. *Klaus Rifbjerg* har alle dage været sindssygt produktiv, og årets (blot) to bøger kunne næsten ikke være mere forskellige fra hinanden: den ene, digt-samlingen *Pap*, indeholdt tynd polemisk spex rettet mod alle de sædvanlige

idioter og fik derfor en masse (negativ) presse, den anden, kortprosasamlingen *Mojácar*, fik så godt som ingen presse, fordi den bare indeholdt intet underspillede vignetter fra en lille, spansk landsby, f.eks. den her, som vi godt kan sige handler om den gode litteratur i Danmark 2004, der nemlig overhovedet ikke kan lade være med at lade sig høre:

”Vindens sang i det døde muldyrs krop, hvor stien svinger, bliver tyndere og mere spids, efterhånden som de små dyr æder indmaden. Snart er der ikke en tone tilbage, bare denne supersoniske, ubestemmelige fløjten, der ikke minder om ret meget. Måske om kedlen derhjemme for mange år siden, når vandet begynder at koge, og gasflammens blå roset nåede helt ud til kanten, før der blev slukket for gassen. Måske.”

En umulig top 10 for 2004: Jens Blendstrup: *Gud taler ud*, Niels Frank: *Første person, anden person*, Lars Frost: *Smukke biler efter krigen*, Kirsten Hammann: *Fra smørhullet*, Klaus Høeck: *HSIEH*, Janina Katz: *Drengen fra dengang*, Arthur Krasilnikoff: *Hvalens øje*, Lars Skinnebach: *I morgen findes dengang*, Klaus Rifbjerg: *Mojácar*.

I 2004 mistede vi alt for mange af vores fineste forfattere, bl.a. Klavs Bondebjerg, Per Højholt, Grete Roulund og Mørti Vizki. Lad os afrunde med et digt af flere generationers store mentor, Per Højholt, som siger nøjagtigt det samme som det ovenfor citerede prosastykker af rivalen Rifbjerg, bare med andre ord, ”Praksis” er titlen:

Hvordan man omgås æg er vanskeligt
som om vinteren når det sner på ens mund
goplens lange hyl gennem oceanet

Hørt!

MERVI KANTOKORPI

LIV, HISTORIA, LITTERATUR

Den finska litteraturen 2004

Historiska teman har i alla tider ansetts vara den finska romanens belastning. I en annan form har tanken formulerats ungefär så, att det självständiga Finlands korta historia och den finskspråkiga litteraturens korta historia kraftigt återspeglar varandra. I de mest kritiska uttalandena har resultatet setts som en nationellt inbunden och inåtvänd litteratur, som bara speglar sig själv.

Det påbörjade årtusendet och den senmoderna litteraturen – både i Finland och på annat håll – har visat att just den roman som analyserar historiska följdlinjer bäst har möjlighet att penetrera de stora berättelser som är fästa vid modernismen. Den dramatiska relationen mellan mikrohistorien och historieskrivningen är på något ställe i W.G.Sebalds *Austerlitz* ett oemotsägligt exempel på fiktionens förmåga att bearbeta den redan genomlevda och återberättade världen.

Den postmoderna romanen har varit speciellt intresserad av frågor rörande det biografiska författandet. Minnets mekanismer och olika slags berättande strukturer som grundkonstruktioner i det mänskliga tänkandet har gett upphov till egenartade synteser av fakta och fiktion. Även i Finland har det biografiska författarskapet blivit föremål för stort intresse, inte bara inom litteraturen utan också t.ex. som forskningsobjekt för de humanistiska vetenskaperna.

Ett annat stort motiv för berättandet har varit den politiska historieskrivningen om Finlands 1900-tal och särskilt relationen till Sovjetunionen och Ryssland. I de finska romanerna år 2004 syns det därför utomordentligt väl, hur både realismens och modernismens historiska och estetiska utgångspunkter är utsatta för en fortgående rivningsdom i den postmoderna litteraturen.

Den traditionella historiska romanens begrepp ställs verkligen under prövning i *Jari Tervos* väldiga postmoderna spektakel, vars centrala persongestalt är Finlands långvariga president Urho Kekkonen. *Myyrä* (Mullvaden) är en häpnadsväckande blandning av fantasi och sanning i den politisk-historiska thrillerns dräkt. Det räcker inte med att Tervo låter verkliga och namngivna kändisar ur det finländska politiska livet lika väl som uppfunna gestalter marschera fram i sin roman. Också ryska persongestalter börjande med Stalin är inträngande levandegjorda i vändningarna i romanen med dess många intriger.

Myyrä skakar hårdhänt om i den politiska utvecklingen efter andra världskriget som har kallats finlandisering och dess liturgi i VSB-paktens anda. Vad var det som då i verkligheten tänktes och gjordes i Finland, och å andra sidan: vad är det som efteråt har berättats om vad som hände? Historieskrivningens filosofi är den absoluta primus motorn i romanen. Jari Tervos litterära person-

beskrivning av Urho Kekkonen närmar sig å ena sidan den mikrohistoriska undersökningen. Å andra sidan är den författarens fabuleringsprov om en av de mest fabelomspunna personerna i Finlands historia: de muntliga historierna om Kekkonen är i stor utsträckning finsk folktradition när den är som bäst.

I romanens inledning är Kekkonen en yngling, som under inbördeskriget deltar i en avrättning av röda civila i Fredrikshamn. Detta vet man att det är en historisk händelse, och allt vad samme man gör och får till stånd under sin mångskiftande karriär, blir liksom berättat genom bekännelsen i inledningen. ”Jag minns den dagen i maj, när jag blev en mördare på Fredrikshamns vallar.”

Kritikerna betraktade enhälligt romanen som Tervos huvudarbete hittills, och den väckte självklart också kritiska omdömen, särskilt bland Kekkonen-forskarna. Otivelaktigt stördes dess mottagande också av att ett allvarligt nationellt ämne hade behandlats på ett romantiskt mycket krävande sätt och med tongångar som var präglade av Tervos groteska humor. Det är verkligen intressant att Tervos verk har en stor publik trots att de även sedda ur den yrkesmässiga läsarens synvinkel har en svår berättelsemässig struktur.

En ännu större uppståndelse – nästan ett litet litterärt krig – uppstod dock genom en annan roman samma höst, som likaså djärt ifrågasatte relationen mellan sanning och fiktion. Den som poet välkända *Helena Sinervo* hade på beställning av förläggaren börjat skriva en biografi över den lyriska modernismens ikon, författarinnan Eeva-Liisa Manner (1921-1995). Det gick annorlunda: allt det insamlade materialet med intervjuer, brev och dagböcker fikionaliserades i hennes sinne medan arbetet pågick, ända tills hon insåg att hon skrev en roman, *Runoilijan talossa* (I diktarens hus) i stället för en biografi. Sinervo blev intresserad av den lidande, ensamma människan i Manners dikter och inte av den ”nationalskatt”, som det material hon hade samlat in skulle berätta om. Kungstanken i romanen blev Manners öde som en del av kvinnohistorien. Könet föreföll att ha definierat diktarens dramatiska öde, som på sin tid inte blev det minsta lättare av hennes bisexuella orientering.

”Om du vill ljuga, skriv en biografi. Om du vill berätta sanningen, skriv en roman” säger författaren Peter Ackroyd, som har studerat biografisk fiktion. Helena Sinervos roman väcker faktiskt till liv ”Eeva-Liisa”, en diktarperson som är både otroligt porträttlik till utseende och väsende. Sinervo berättar hennes svåra historia liksom inifrån, sensitivt förlitande sig på intuition.

Uppståndelsen och diskussionen om romanen uppkom, då Eeva-Liisa Manners kusiner tog upp den bild som boken ger av diktarens barndom som uppfostrad av strängt religiösa morföräldrar. Kroppslig aga och en trångsynt intellektuell atmosfär motsvarade inte deras uppfattning av författarinnans barndomshem. Otivelaktigt tog de också anstöt av beskrivningen av Manners sexuella orientering.

Inte heller tyckte en del forskare, kritiker och vänner till Manner om roma-

nens sätt att använda dokumentärt material inmängt i fiktion. Materialet hade ju getts till Sinervo som material för att skriva en biografi. En biografi ville man se som en annan sak än den fiktiva roman som hade kommit till, där det inte klart anges vad som är fiktion och vad som är fakta. Det är bara det, att de som tagit anstöt av romanen inte kunde eller ville erkänna att deras minnesbilder också har sina gränser. Lika gärna kan de uppgifter som Manner har gett dem personligen och i intervjuer vara objekt för hennes selektiva, till berättelsen bundna fiktion och synsätt.

Helena Sinervos roman fick Finlandia-priset i litteratur, och det med skäl. *Runoilijan talossa* når på ett unikt sätt fram till en ovanlig människas och författares liv, tänkande och estetik. Som ett fiktivt diktarporträtt hedrar det vackert Eeva-Liisa Manners liv och produktion.

Till Finlands historias dramatiska skeden an knyter också *Juha Seppäläs* roman *Routavuosi* (Ofärdsåret). Enligt sitt namn skildrar den på sin ena berättelselinje händelserna under det autonoma Finlands ofärdsår, som ledde till mordet på generalguvernör Bobrikoff 1904. Seppälä jämnställer i en vild politisk allegori dessa skeden med dagens av socialdemokraterna styrda Finland. En alternativlös eftergivenhet och ett idéernas förfall förefaller också att vara den statsterrorisms väsende som kallas demokrati. Romanen är en fin uppvisning av litteraturens förmåga att skriva historia ovanpå historien och visa oväntade, provokativa likheter i mentaliteternas historia.

Juha Seppäläs ställning som den finska litteraturens samvete som ställer obehagliga frågor är helt central. Han utgav 2004 också novellsamlingen *Mitä sähkö on?* (Vad är elektricitet?), där nutidsmänniskans värderativism gång på gång leder till nihilism och slutligen till en destruktiv tomhet. Samlingen är såtillvida exceptionell i författarens produktion, att i den artikuleras också kraftfulla bibliska allusioner. Ett åskådningssätt och en nåd som hämtas från evangelierna erbjuder sig effektivt som tolkningsgrund för vissa av novellerna.

Seppäläs noveller talar om den lidande människan, och samma den moderna individens historia är också kärnan i *Asko Sahlbergs* roman *Tammilehto* (Eklunden). Sahlberg har på en kort tid blivit en betydande finsk berättare, som verkar att röra sig fritt från nutiden till historiska händelser. *Tammilehto* är en skildring från inbördeskriget, men dess syn på krigets gång är mikrohistorisk, tränger sig upp från berättelser från individernas bihistorier.

Sahlberg för upp på krigsskådeplatsen inte bara klasskillnaden, utan också könsskillnadens dramatik. Sexualiteten häftad vid maktrelationerna sätter igång en vild och rentav melodramatisk berättelse om människoöden i krigets fotspår.

Också *Markus Nummis* roman *Kiinalainen puutarha* (Den kinesiska trädgården) för historiska personer in på scenen. Boken utspelar sig på en svensk missionsstation i Kashgar, i kinesiska Turkestan. Där är 1906 forskningsresanden Gustaf Mannerheim på besök, och kring hans då faktiskt tagna foto-

grafi utspinner sig en vacker och poetisk berättelse om kärlek och vänskap. Historien och sägnen möter varandra på nytt och på nytt i romanens långsamma, hemlighetsfulla berättelse. I dess inledning erinrar sig marskalk Mannerheim senare, på 1950-talet, situationen då han tog fotografiet: ”Stilla, hade han sagt. Men just då hade någonting satt sig i rörelse.” Den osynliga historien – det som litteraturen fångar när den är som bäst – stiger fram som en hägring i Markus Nummis originella roman.

Jari Järveläs roman *Pieni taivas* (Den lilla himmelen) är även den som ett stycke av Finlands historia, in i detalj finslipat och dokumenterat. Dess persongalleri är en vild grupp lycksökare som söker sig till det nordliga Petsamo på 1920-talet. Järveläs berättarstil är en dramatisk, episodvis framåtskridande epik, som småningom växer till en allegori över modernisering.

Också *Pirjo Hassinen* sidoställer historien och nutiden i sin roman *Kuninkaankuisto* (Kungsparken). I romanens centrum befinner sig en förlamad medelålders man, som bor i ett luxuöst vårdhem. Han börjar liksom som ett tidsfördriv med pengarnas makt ordna livet för de människor som omger honom. De olika formerna för maktutövning florerar snart i berättelsen, som undersöker inte bara sexualiteten utan också en kvinnas kärlek till sitt barn. Kärlek och delad lycka i sig visar sig vara mera förenande krafter för människorna än t.o.m. de biologiska familjerektionerna. Detta tema med variationer realiserar i Hassinens roman jämsides i två berättelser, en historisk i 1920-talets Finland och en nutida i den moderna teknologins överflödssamhälle.

En av de mest omdiskuterade romanerna 2004 var *Mikko Rimminens Pussikaljaromaani* (Påsölsromanen). Den redan som poet erkända Rimmin (f. 1975) berättar en säregen endagsberättelse om en grupp öldrickande unga män i stadsdelen Berghäll i Helsingfors. Romanen har hälsats som en ny arbetarroman, eftersom den utspelas i det som åtminstone tidigare var den typiska arbetarklasstadsdelen i staden. Som en postmodern arbetarroman skildrar den dock arbetslöshet, klasslöshet, oföretagsamhet. Personerna i boken förefaller inte att ha någon annan fästpunkt i sitt liv än sin inbördes sammanhållning och sitt sätt att fördriva tiden. Deras bakgrund är som utplånad och läsaren finner sig tvungen att stå ut med samma atmosfär av halvfärdighet och överksamhet från början till slutet.

Berättandet i romanen är en märklig kombination av talförhet – käftande – och å andra sidan andtruten koordinering av korsande tankar. Berättarstilen har jämförts med Volter Kilpis berömda långsamt framåtskridande men talföra roman *Alastalon salissa* (i svensk översättning I salen på Alastalo). Det verkar som om det just är i språkets värld som dessa killars samhörighet föds. En annan, intuitivt framträdande viktig sak är vänskapen mellan romanens personer. Om denna talas det inte, men ett märkligt nät av lojalitet förenar detta gäng som kånkar på öl i sina plastkassar.

Till det nutida Finland ansluter sig också *Riina Katajavuoris* roman *Lahjat* (Gåvorna). Den rör sig på ett mycket feminint område, i en nutida mors liv när hon sköter sina små barn hemma. Romanen behandlar närhistorien i och med att den ser på kvinnokulturer i ett jämförande perspektiv. Huvudpersonens mor har varit en 60-talistisk modern kvinna, vilken som den första generationen kvinnor bl.a. började arbeta utanför hemmet. Romanens unga nutida kvinna skulle trots sin högskoleutbildning gärna själv sköta sina barn hemma, men när hon gör det blir hon liksom tvungen att förklara sitt beslut för samhället och för andra människor.

Kvinnoemancipationen har på sätt och vis framskridit därhän, att kvinnan igen måste göra sig fri – om hon så vill – att stanna hemma för att sköta sina barn. Utvecklingen är förvänd, men romanen är ett viktigt debattinlägg i den nuvarande utvecklingen, där de unga kvinnorna blir tvungna att oupphörligt balansera på yttersta gränsen av sin prestationsförmåga både i hemmet och på studiernas och arbetslivets karriärstegar. Dessa skildringar av betryckthet är redan ett bestående inslag i den finska nutidsprosan, och flera sådana utges varje år.

* * * * *

Även i den finska nutida poesin syns det tydligt, hur den eftermoderna poetiken förhåller sig till traditionen så att den medvetet kommenterar den, och inte upproriskt förnekar den såsom modernismen gjorde gentemot sina föregångare. En intresserad, positiv attityd till de historiska poetikerna – både inhemska och utländska – skiljer den fräschaste nutidspoesins finska diktspråk från den strikta modernismens poetik som länge har varit rådande. I diktsamlingarna från 2004 är detta synligt särskilt i verken av två redan erfarna diktare.

Ippo Tiihonens Largo överraskar inte genom sitt diktspråk och genom de relationer som hittas mellan texterna av den som har bekantat sig med poetens tidigare produktion. Men den som får *Largo* i handen utan att förut känna till Tiihonens egenart blir garanterat överraskad. Boken lyfter till sitt uttryckssätts yta de äldsta lagren av det finska poetiska språket, och är full av storartade rytmiska allusioner. Av läsaren kräver det för att märka dem naturligtvis kännedom om de citerade repertoarerna. Professor Auli Viikari, kännare av den finska metriken, skrev då hon recenserade boken (Helsingin Sanomat 5.12.2004): ”Tiihonens poesi-Finland är också den finska poesins hemland och de finska poeternas mötesplats. – En generation saknas i Tiihonens poesi-Finland: 50-talets modernism. Tiihonen skriver inte med dess register.” Detta trots att de i modernismen aklimatiserade figurerna, rytmerna och ordförrådet i den talade och skrivna finskan helt naturligt är i diktarens användning. Tiihonens förtjusning i att undersöka språkets rytmiska material för honom i *Largo* till sällsynta historiska pastischer. Med Viikaris ord: ”Han inte bara bearbetar diktens tema utan lånar den metriska strukturen till sina rimscheman.”

Tiihonens teman är ändå från vår tid, och han talar med flera sinnens observationer om allt mellan jord och himmel. I dikterna möts gamla psalmer och jazzpuls, gymmens svett och naturligtvis kärlek. Deras poetik lever med alla sinnen i människornas värld. Hur starkt Tiihonens poesi lösgör sig från diktspråkets textualitet – från ögats dikt – framgår bäst då poeten själv med inlevelse läser sina för örat skrivna rytmiska dikter. *Largo* fick ett ytterst entusiastiskt mottagande och vann flera pris, bl.a. den Dansande björnen för den bästa diktsamlingen och det statliga litteraturpriset.

En ganska traditionsmedveten poet är också *Tomi Kontio*. Hans samling *Vaaksan päässä taivaasta* (En mil från himlen) är också i denna sin lärda utgångspunkt lik Tiihonens bok. Också Kontio lockar fram ett äldre diktspråk till dagens asfalterade gata. Han har genom sin produktion mödolöst förenat den urbana kronotopens lundnatures flora och fauna, stjärnhimlens kosmiska figurer med fläckarna på diskbordet.

Kontio tar inte sikte så mycket på rytmiska fynd som på de mest arketypiska bildgallerierna, särskilt på sekelskiftets symbolister och deras värld. Jämförelsernas och metaforernas poetik är Kontios genre, och den här gången skriver han tvärs igenom den starka dikter om döden. ”Att vissna ned är det som föder. Se bara. Döden är det som skapar” har Kontio skrivit redan tidigare. *Vaaksan päässä taivaasta* ger uttryck för samma synsätt: en symbolisk död befriar, den tillåter en ny början och ger ögon för att se på ett nytt sätt.

Kontio är en romantiker som alltid river sina dikter från stjärnorna till denna tid. I detta avseende liknar han mycket Tiihonen. Kontios egenart ligger i hans sätt att utveckla symboler som blir fastare, och i denna samling är sådana aska och sten. I stenen återspeglar poeten det bestående och lager som går igenom tiden. Symbolen får flerfaldiga metalyriska förstärkningar, och i detta avseende återvänder Kontio likaså till symbolisternas källor. Stenen allegoriserar tiden, minnet och poesin. Det närvarande förgångna – människans och diktens historia – syftar alltid också på det kommande: ”Varför tänker jag alltid på dig som framför varande / fastän du redan har blivit bakom mig? // Tiden är en riktning, minnet är en sten / som jag kastar mot horisonten.”

Kristiina Lähdes andra samling *Bunsenliekki* (Bunsenlågan) tillför för första gången på lång tid den finska poesin sådana teman och ämnen, som kan kallas ställningstagande. Lähdes texter är rentav ”pointdiker”, ty de argumenterar om konkreta frågor, om relationen mellan natur och kultur. Det förefaller för övrigt förvånande att till exempel miljöfrågorna inte starkare har slagit rot som inslag i den nutida litteraturens ämnesområden. I Lähdes dikter är ett viktigt tema ön Stora Rantan i Helsingfors och den omgivande Östersjöns usla tillstånd. Föreningarna, oljan som bestryker stränderna och blåalgerna utvecklas till ett vidare bildverk, vars kärna är den globala kampen om naturresurserna. Samlingens dialog för oss ända till tvätten efter kriget i Mellersta

östern, som tvättas ännu längre än de nedsolkade strändernas stenar och vattenfåglar. Kampen om kulturernas herravälde förs såväl i den omgivande havsnaturen som långt borta i de oljekrig som förmedlas av TV och satelliter.

Två utmärkta debutdiktsamlingar bör ytterligare lyftas fram redan på grund av sin inbördes olikhet. Av jämförelsen kommer det tydligt fram, hur vidsträckt det poetiska språk är som de yngsta diktarna i dag använder sig av i Finland. Också mera allmänt kan man säga, att den finska poesin i dag har ett verkligt täckande och levande spektrum av genrer. Att hävda att en dikt kan vara bra på många olika sätt håller streck kanske bättre än någonsin.

Aki Salmelas (f. 1976) debutsamling *Sanomattomia lehtiä* (Ordlösa blad) tillför den finska poesin den amerikanska language-skolans poetik. Salmela citerar Lyn Hejinians kända uttalande: "language discovers what one might know", och skriver dikt som har många uttryck och varierande register för att komma under och förbi språket. Samlingens texter är fulla av intryck från olika diktningar och deras intertextualitet är öppen och medveten. Salmela har själv skickligt översatt en diktsamling av John Ashbery, och dennes språkskola syns som en tydlig påverkande effekt i debutantens egna texter. Även Pentti Saarikoski och Charles Bernstein har lämnat uppenbara spår i Salmelas experimentella poesi.

Om Salmela sviktar eller åtminstone tvivlar på språkets förmåga att träffa världen, är *Sanna Karlströms* (f. 1975) debutsamling *Taivaan mittakaava* (Himmelens måttstock) i detta avseende dess motsats. Dess dikter är så långt det bara är möjligt från ordströmmar, litanior och språkliga lekar. Karlström förlitar sig på undersökta uttryckssätt, en självständig poesibild och en noggrant genomtänkt strofuppbyggnad. Hon har dock tagit till sig modernismens dygder på ett personligt sätt, och klangerna i hennes diktspråk är rörelserna hos ett sensitivt iakttagande ock kännande centrallyriskt jag. Karlström vann Helsingin Sanomats litteraturpris för årets bästa debutverk.

När man står inför denna poesi som är traditionsbrytande, citerande och även ifrågasättande ställer man sig frågan, varifrån denna medvetna, lärda kännedom om de poetiska repertoarerna strömmar upp. Ett svar är åtminstone klart, när man studerar de nutida poeternas profiler. De har samtliga studerat litteratur, estetik, filosofi, konst och språk. Det sistnämnda syns bäst i det nu så otroligt omfattande intresset för att översätta poesi. Mot denna faktiska bakgrund förefaller det egendomligt att en del fortfarande längtar efter ett akademiskt utbildningsprogram i ordkonst. Tanken på en speciell högskoleutbildning för författare är egendomlig i ett land, där de som skriver en rik och livskraftig poesi och prosa redan förut har en ypperlig utbildning.

Översättning från finska:
Dag Lindberg

GUSTAF WIDÉN
 RAPPORT FRÅN FRAMTIDEN
 Finlandssvensk litteratur 2004

Ibland leker jag med tanken kring vilka böcker som överlever efter ett ordnärt bokår i kommersialismens och dagsaktualitetens tecken. Vilken volym finner fortfarande läsare efter några decennier?

Att det sällan är bästsäljarna kan vi utgå ifrån. Snabbt tillyxade deckare och underhållningsromaner är säsongvaror, glömda när läsaren lagt dem ifrån sig. Om de inte har den specifika miljöstämning som gör att en författare som Stieg Trenter, lika suverän stockholmsskildrare som August Strindberg, förmodligen fortfarande beundras om hundra år. Men ingenstans i Norden kan man vara säker på att varje års utgivning innehåller en klassiker, som ger framtidens bild av vårt nu.

I finlandssvensk litteratur har ingen en starkare klassikerstämpel än Johan Ludvig Runeberg. Som nationalskald är han också i ett internationellt perspektiv märklig, eftersom han i hög grad bidrog till att bygga upp ett finländskt nationalmedvetande. Och det gäller även den finska majoriteten trots att han skrev på svenska. Få nationalsånger kommer ens i närheten av den lyriska mångstämmigheten i "Vårt land".

När det 2004 hade förflutit 200 år sedan Runebergs födelse ägnades han ett fullkomligt bedövande intresse bland ledande humanister, medan den "folkliga" uppslutningen var ganska måttlig. Svenska litteratursällskapet i Finland, rikare än Nobelstiftelsen, lät en del av sitt till synes outsinliga penningflöde användas till ett tiotal påkostade böcker om diktaren. Det var en konkordans över Fänrik Ståls sägner, en studie i hur hans verk illustrerats, kommentarer till dikter och dramatik. Finlandssvenska skolelever förärdades en tjock pocketbok med hans främsta dikter.

Imponerande, på många sätt. Men betydde det att Runeberg blev mera läst? Det tvivlar jag på. En övermättnad infann sig. För att inte tala om en vaknande kritisk attityd: tänk vad man hade kunnat göra för den levande litteraturen, inklusive orättvist bortglömda författare, med de jättelika summor som nu satsades på ett litterärt monument!

Det ter sig onekligen en aning ironiskt att förlagen just det året då Finlands genom tiderna främste poet firades hade en ovanligt klen lyrikutgivning. Skuggan från Runeberg tycktes plötsligt falla med bedövande kraft över hans sentida kolleger.

Men finns det någon i den dagsaktuella litteraturen som skriver för framtiden?

Skulle jag våga mig på ett tips blir det *Monika Fagerholm*, som med *Den amerikanska flickan* fortsatte ett romanbygge bortom alla enkla klassificeringar. "Underbara kvinnor vid vatten" (1994) och "Diva" (1998) placerade henne på en europeisk litterär karta. Omöjligt är inte att hon med den nya berättelsen når ännu längre ut i världen. Fagerholm har något så ovanligt som ett eget tilltal, ett personligt språk som kränger och pulserar utan att hålla sig till knänsatta regler. Och hon har ett sätt att kliva in i sina gestalter, som skapar identifikation med nästan varenda figur som uppträder i hennes galleri.

Hon låter allt utspelas på en glittrande "urscen", en skogstrakt nära Helsingfors, om man så vill en modern motsvarighet till Tove Janssons mumindal. På tiljorna – ibland rent konkret en tom simbassäng, som ägnas åt torrsim! – framträder splittrade familjer, förenade genom brott och död i det förflutna. På ytan är det en fruktansvärd historia som rullas upp, där hat och förtryck växlar med kärlek och ömsinhet. En rad personer, främst flickor, framträder turvis i huvudrollen, och bidrar till en mångstämmighet som gör Fagerholms prosa sällsamt vibrerande. Sanslösa utflykter talas det om, en sinnesvärld där inga gränser existerar: "Resor till sådana platser och sådana världar som blev till bara för att man färdades i dem".

Vem kan ge en bättre beskrivning av litteraturens uppgift?

Ibland kunde ordsvallet må bra av att dämpas en aning; upprepningstekniken går ibland på tomgång när man avverkar de närmare 500 sidorna. Men som helhet är "Den amerikanska flickan" – med sina musikaliska tidsmarkörer ända från 1950-talet till Kurt Cobain – en egenartad läsupplevelse, som i själva tonen inte så sällan får mig att associera till tidiga minnen av ändlösa färder genom William Faulkners slingrande prosa. Som om "Stormen och vreden" stigit in i 2000-talet.

Fagerholm utlovar redan en fortsättning på "Den amerikanska flickan", en avslutande del i eposet "Slutet på glitterscenen". Den väntar vi otåligt på, som på en rapport från framtidens värld.

Redan där är Merete Mazzarella i *November*, fyra berättelser som alla utspelas en höstdag 2012. Skickligt väver hon samman personernas öden. Där är den kvinnliga kolumnisten, som vägrar inse att ålderdomen nalkas. Där finns den machoaktige affärsmannen, offer för terrorister, en österbottnisk flicka som söker lyckan i USA och den melankoliske läraren, redo att dö på den thanatologiska dödsbutik som blivit en självklar del av ett rationellt samhälle. Alla jagar de en kärlek, som flyr undan medan världen omkring dem förtingligas. Mitt i globaliseringen kvarstår individens innersta behov av närhet och tröst, det som en smula högtidligt brukar kallas bekräftelse.

Bakom Mazzarellas humoristiska jargong, välkänd från hennes populära tidningskolumner, anas en ångest som är gemensam för alla tänkande och känande individer i terrorns och krigets tid. I hennes rika författarskap, domine-

rat av essäistiska texter, är "November" en skönlitterär höjdpunkt.

Över huvud taget var samhällsskildringen ett påfallande starkt element i prosautgivningen 2004. *Jörn Donner* lät en melankolisk kulturbyråkrat spela huvudrollen i *Fåglars skugga*, där den nedtonade prosan perfekt anpassades till det resignerade temat. I framtiden kommer Donner, ofta orättvist nedklassad i litterära sammanhang, antagligen att betraktas som en av de främsta rapportörerna från det sena 1900-talets och det tidiga 2000-talets Finland.

Paul von Martens tog i *Nemesis eller lika för lika* avstamp i reaktionerna på terrordåden den 11 september 2001. I anslutning till Linnés syn på jordbävningen i Lissabon 1755, sin tids tsunamikatastrof, resonerade von Martens kring frågan om människan själv är skuld till sin olycka. För Linné var katastrofen vedergällningen för all mänsklig ondska, något som fick Voltaire att gå till upplyst motangrepp. Handlingen i romanen kretsar kring en finlandssvensk ledarskribent som riktar våldsamt kritik mot Bushregimens politik, en utmaning som plötsligt gör honom fredlös, till och med i ett nordiskt samhällsklimat. Till slut blir von Martens berättelse något av en metafysisk thriller, fjärran från all ytlig förströelselesning.

Som en mera renodlad psykologisk deckare i nuet kan man karakterisera *Marianne Peltomaas Inget ljus i tunneln*. Det är en oerhört välskrivna berättelse om ond bråd död i helsingforsmiljö med ett konsekvent socialt perspektiv. Här bjuds även på ett inklämmande porträtt av en polischef, som inte fångats av genrens stereotyper utan verkligen framställs som en individ med mänskliga känslor.

Om samhällsliv på andra breddgrader påminns man i *Zinaida Lindéns I väntan på en jordbävning*, hennes genombrott efter ett par novellsamlingar och helt rättvist belönad med det prestigefyllda Runebergspriset. Lindén är en i finländska kultursammanhang ovanlig författare, en rysk invandrare som valt att leva och skriva på svenska. Till hennes livsmiljöer hör även Japan, som via en ryskfödd sumobrottares drastiska minnen blir romanens centrala arena. Lindéns texter lever inte minst på den virtuosa dialogen, där varje detalj i språket avslöjar sin betydelse.

En liknande precision utmärker *Mikaela Sundström*, som efter succédebuten med "Dessa himlar kring oss städs" (1999) nu återkommer med *Till alla hästar och till vissa flickor*. Det är en till sidantalet liten roman, som med sin språkliga briljans öppnar hisnande djup i mänskligt psyke. Miljön är finlandssvensk landsbygd, där barndomsminnen avspeglas i den manlige huvudpersonens splittrade nu.

Om Sundström är ciselören i ny finlandssvensk prosa, inte sällan med stigclaessonsk drive i formuleringen, kan *Leo Löthman* betecknas som den burleska skrönans företrädare. Hans roman *Fångtransport nr 86* utspelas på 1700-talet och handlar om något så föga glamoröst som en dödsdömd fånges

och hans fångvaktares färd från det inre av Finland via Åland till den utlysta avrättningen i Sverige. Löthman är en ursprunglig berättarbegåvning, som lyckas fylla resan med obetalbara humoristiska sekvenser. Samtidigt är romanen starkt visuell till sin karaktär, inte minst i skildringen av det havslandskap som duon möter.

Lika fylld av humor, men av en mera behärskad karaktär, är *Robert Åsbackas Fallstudie. En berättelse om materialanskaffning*, där ett drama bland småtjuvar i Stockholm visar sig bjuda på oanade existentiella djup.

Till de burliska kan man också räkna *Erik Wahlström* med den stort upplagda romanen *Den dansande prästen*, som lyfter fram okända, ofta sexfixerade, sidor hos det finländska skolsystemets grundare Uno Cygnaeus.

Där Wahlström kastar sig ut i ett symfoniskt berättande använder sig *Carl Fredrik Sandelin* av ett kammarmusikaliskt anslag i *Känslans sanning*. Det är en roman som kan te sig en smula gammaldags i sin sirliga språkbehandling. Men Sandelin, som debuterade redan 1947, har god hand med den psykologiska porträtteringen av pianisten Paul Schuman och kvinnorna i hans liv. Texten bärs av en musikalisk känsla som många romanförfattare kunde må gott av att tillägna sig.

Till de förfinade prosaisterna hör dessutom *Carola Sandbacka i Släkt och vänner*, som tilldrar sig i 1920-talets borgerliga kretsar i det annars så arbetardominerade Tammerfors.

En blandning av dokument och försvarsskrift är *Märta Tikkanens Två*, där hon – för vilken gång i ordningen? – återkommer till det hårt exploaterade äktenskapet med författaren och konstnären Henrik Tikkanen (1924-1984). Konklusionen blir: ”Jag saknar honom ofta. Inte ett ögonblick har jag önskat honom tillbaka”.

Essäistiken är en genre med stolta anor i finlandssvensk litteratur. Men återväxten tycks svag. Till all lycka är två av 1900-talets främsta essäister på svenska fortfarande i högform: *Johannes Salminen* och *Mikael Enckell*.

Salminens *Skuggan på Kiasmas vägg* innehåller dagboksanteckningar från 2003, där världshändelser blandas med finländsk politik, strövtåg i Rom och djupt personliga betraktelser kring ålderdom och död. Katoliken och ålänningen Salminen, som under decennier stått i centrum för finlandssvensk kulturdebatt, bekänner nu sitt främlingskap i muminvärlden. Givetvis har han också en välfunnen åsikt om Runeberg: ”en nationalskald lever farligt, vad han har av äkta lyrisk substans försvinner lätt i flödet av devota rutiner”.

Mikael Enckell fortsätter det stora judiska tema som sysselsatt honom under många år i *Uppror och efterföljelse*, engagerande texter även för den som har svårt att se antisemitism i varje kritik av staten Israels politik. Psykoanalytiskern Enckell blir som mest spännande när han granskar filmkonsten ur överraskande synvinklar. Intressant är inte minst apologin för Stanley Kubricks

gåtfulla och i mina ögon direkt tråkiga film "Eyes wide shut", som i hans tolkning nära ansluter sig till judiskt tänkande.

Hur var det då med den marginaliserade lyriken under Runebergsåret?

Ja, titlarna var sannerligen förbluffande få; totalt endast åtta samlingar. Men jag fäste mig vid *Ralf Andtbackas* mångordigt suggestiva *En fisk som man kan se*, med underrubriken "fixa idéer, förgiftningar, talfel, hobbyer, tryck, statisk elektricitet". Här svajar språket mellan flödande svada och stammande upprepning i närmast dadaistisk anda. Vardagligt och uppstyltat möts med massor av blinkningar till lyriska anförvanter, främst inom den anglosachsiska dikten. Min enda egentliga invändning är att Andtbacka försöker fånga alltför mycket på en gång så att enstaka pregnanta formuleringar drunknar i överflödet. Men han skriver en lyrik som ingen kan undgå att beröras av.

Ännu bättre tycker jag ändå om *Peter Mickwitz För vad kroppen är värd* med dess svårmodigt besvärjande variationer på välkänt senmodernistiskt tema: "överlevandet, ett liv på en plats för allt det som blir över".

Att finlandssvensk litteratur, trots alla språkliga hotbilder, överlever ett tag till ger utgivningen 2004 i varje fall löften om. Och det är faktiskt ett litet under.

ÚLFHILDUR DAGSDÓTTIR
 KVINNOR OCH BÖCKER
 Isländsk litteratur 2004

Kvinnolitteratur är ett ord de flesta känner till, men betraktar med olika ögon: för en del förknippas det enbart med tantsnusk, medan det för andra har positiva konnotationer. I båda fallen är grunddefinitionen densamma: kvinnolitteratur är böcker som handlar om kvinnor – kvinnors erfarenhetsvärld som det brukar heta – för det mesta skrivna av kvinnor, för kvinnor.

Manslitteratur är däremot ett ord som inte fungerar, det är löjligt och otympligt och säger ingenting – den enda associationen folk möjligen skulle få vore äventyrsromaner. Begreppet pojkböcker har ett visst mått av innebörd – utvecklingsromaner med pojkar i huvudrollen är en erkänd litterär genre. Vad detta säger oss stämmer förstås med feministernas gamla välkända argument: böcker om och av män är bara litteratur, men böcker om kvinnor är kvinnolitteratur. Men man kan faktiskt fråga sig om det inte egentligen är tvärt om: att litteratur i allmänhet är kvinnolitteratur, fjärran från det manliga och alls inte ämnad för män. Säger man inte ständigt att majoriteten av dem som köper och läser böcker är kvinnor?

I

Det var kvinnor som tog hem alla litteraturpriserna i Island 2004. *Auður Jónsdóttir* fick isländska litteraturpriset för sin roman *Fólkið í kjallaranum* (Folket i källaren), hennes namne *Auður Ólafsdóttir* fick Tómas Guðmundsson-priset för romanen *Rigning í nóvember* (Regn i november) och *Gerður Kristný* fick Halldór Laxness-priset för romanen *Bátur með segli og allt* (Båt med segel och allt). Lite senare fick *Ragnheiður Gestsdóttir* kulturrådets barnbokspris för barn- och ungdomsboken *Sverðberinn* (Svärdbäraren) efter att ha fått Nordiska barnbokspriset för samma bok. (Det priset delas egentligen ut för en författares livsverk, som i Ragnheiðurs fall omfattar både skrivet och tecknat material, men det var *Sverðberinn* som stod i fokus.)

Alla dessa böcker skulle man mycket väl kunna klassa som kvinnolitteratur, på premisen att de har kvinnor som huvudpersoner, kvinnor som tar itu med sina liv på olika sätt. Den bok som lättast skulle kunna slinka undan en sådan klassificering vore Ragnheiðurs, eftersom det är en fantasyberättelse. Dock vore det ju märkligt om man skulle betrakta böcker som skildrar olika generationer och klyftorna dem emellan, skilsmässor, föräldrarollen och journalistik som kvinnolitteratur, bara därför att de berättas av kvinnor. Det är vår samtid och allmängiltiga fenomen som behandlas i alla romanerna: familjen och samvaron med nära släktingar jämte självbilder och självutveckling. Alla romanerna är utvecklingsromaner, var och en på sitt sätt.

Yuppies och hippies, barn och föräldrar, utgör stoffet i Auður Jónsdóttirs roman *Fólkið í kjallaranum*. Hon har även tidigare behandlat detta ämne. Hennes första roman, *Stjórnláus lukka* (Gränslös lycka), handlade om en ung flicka som bodde ute på landet hos sin mamma, en ”före detta” hippie som arbetade som hemhjälp på en gård. Konflikterna i boken berörde bland annat 68-generationens idéer och livsstil, och man kan säga att Auður i den nya boken tar upp den tråden igen, men väver in den i ett annat sammanhang och behandlar ämnet grundligare.

Med *Fólkið í kjallaranum* tar denna unga författare ett rejält kliv framåt på sin författarbana. Den nya romanen är mycket mera känslig och behandlar emotionella konflikter på ett djupare sätt än hennes tidigare böcker. Romanens huvudtema är medkännande, medlidande, medömkan – medberoende skulle man också kunna kalla det, och i viss mån tycker jag att Auður behandlar just gränserna däremellan.

Romanen utspelar sig under en kväll, eller en natt, någonstans i Reykjavíks centrum där ett ungt par bjudit in sina vänner, ett annat ungt par, på middag. Inflätade i berättelsen ligger den unga kvinnan Klaras tankar och minnen. Hon är romanens huvudperson, hon är konstnär och romantiker, uppfostrad utanför stan av två alkoholiserade kulturknutar från 68-generationen. Hon har valt att gå andra vägar och inlett ett förhållande med Svenni, en yuppie i karriären, för att på det viset skaffa sig trygghet. Via minnena lär vi också känna föräldrarna, och deras föräldrar i sin tur. Andra personer i berättelsen är barndomsväninnan Fjóla, system Embla, Svenni själv och hans vänner. Och så får man inte glömma folket i källaren, för där bor nu en man, en rätt sjaskig och halvt om halvt utslagen typ, vid namn Barði. Hans sambo, som även hon var rätt nergången, har nyligen begått självmord i hans badkar.

Denna kväll börjar trådarna i Klaras liv lossna och trasas upp. Föräldrarna ringer och är berusade och hon kan inte slå dem ifrån sig. Och värre blir det, med fler telefonsamtal och besök av släktingar som rycker och sliter i Klara. Och hela tiden får vi däremellan ta del av Klaras tankar, hennes analys av föräldrarnas liv och livsstil parallellt med analyser av hennes egen livsstil, minnen av vänskapen med Fjóla och funderingar kring varför de har fjärrmat sig från varandra. Och så är det lillasyster, förstås, som har sonen som Klara så tydligt längtar efter. Det blir uppenbart att Klara kan se sig själv i system och väninnan. Till slut inser Klara att hon fortfarande är insnärjd i sitt gamla liv och bestämmer sig för att vända tillbaka till det, i hopp om att reda sig bättre.

Liksom Auðurs roman, är Gerður Kristnýs bok, *Bátur með segli og allt*, till dels en familjeskildring som ju är ett vanligt fenomen i isländsk litteratur. Boken handlar om en ung flicka, Oddfríður, som nyligen har förlorat sin far och går igenom ett speciellt skede i livet. Hon bestämmer sig för att byta arbete, och valet faller på journalistik. Hennes första uppdrag är att ta anställning

på en rivaliserande tidning med syfte att skriva en avslöjande artikel om den. Oddfríðurs kontakter med familjen vävs in i grundberättelsen. Hennes förhållande till modern och systemen är inte det allra bästa. Det framkommer att förhållandet till fadern har varit avsevärt bättre och att saknaden efter honom är mycket stor.

Liksom i Gerður Kristnýs tidigare böcker är den kvinnliga huvudpersonen en riktig hårding. Stilen bär prägel av detta, den är ironisk och till och med cynisk i sina stycken. Detta gör dock inte berättelsen cynisk, tvärtom, för bakom cynismerna lyser smärtan igenom, vilket skapar ett intressant spänningsfält. Bokens huvudtema utgörs av den unga kvinnans försök att få fotfäste i livet och hitta sin plats i samhället, och så förstås i kvinnorollen. Temats konflikter illustreras av Oddfríðurs dubbelroll, där hon måste gå balansgång mellan tillit och svek i journalistarbetet. Hon känner stor sympati för de medarbetare hon egentligen är satt att övervaka. Denna del av romanen bjuder på många komiska inslag – en diabolisk och ofta cynisk humor kännetecknar ju också Gerður Kristnýs övriga romaner.

Det är alltså en hel del som förenar Auður Jónsdóttirs och Gerður Kristnýs romaner, förutom att de båda är familjeskildringar. De handlar båda om att tampas med sin samtid och unga kvinnors försök att få fotfäste. Ett annat intressant gemensamt inslag är systersönerna, som spelar avgörande roller i båda romanerna. Förhållandet mellan ett barn och en vuxen som inte är dess förälder är också temat i Auður Ólafsdóttirs *Rigning í nóvember*. Trots att Auður Ólafsdóttir är relativt ny som författare är hon aningen äldre än de två tidigare nämnda. Hennes roman skildrar en vuxen kvinna som just genomgått en skilsmässa. Hon bestämmer sig för att förändra sitt liv radikalt, sätter sin älskare på ”hold” och bestämmer sig för att ge sig ut på en resa. En oväntad lotterivinst hjälper förstås till och efter några konstfärdigt hopkomna beskrivningar av händelser som börjar med att den höggravida väninnan halkar och ramlar, ger sig så vår hjältinna ut på resa i landet, mitt i vintern, med väninnans döve son i baksätet. Tillsammans hamnar de i diverse äventyr på vägen, så att berättelsen kan karakteriseras som reseroman.

Som sådan påminner den om en reseroman skriven av en annan kvinnlig författare, *Hjartastaður* (Hjärttrakten) av *Steinunn Sigurðardóttir*, för även där reser huvudpersonen österut med ett barn i bagaget. Men där upphör likheterna, för barnet i Steinunns berättelse är en tonårig värsting, men hos Auður Ólafsdóttir en döv pojke som nu ska lära känna en hittills nästan helt obekant kvinna – och hon honom. Det är också intressant att jämföra beskrivningarna av landskapet vilka skiljer sig skarpt åt i de två romanerna. Auðurs huvudperson reser om vintern och landet är insvept i en grå duggtät dimma, medan landskapet i Steinunns bok skildras i all sin prakt. Av detta skulle man kunna dra slutsatsen att Auðurs bok är grå och trist, men så är inte fallet, i kontrast

till gråvädret sprakar berättelsen av liv och humor och lämnar kvar en underlig glädje hos läsaren. Man kan säga att *Rigning í nóvember* är exempel på en samtida släktroman där alla traditioner slängts över bord. Inte nog med att kvinnan skiljer sig, hon ”skaffar” också barn med en annan kvinna på köpet!

Den fjärde prisbelönta boken, *Sverðberinn* av Ragnheiður Gestsdóttir, skiljer sig lite från de tidigare nämnda – men ändå inte, ty även i den skildras familjelivet. I *Sverðberinn* löper två berättelser parallellt; historien om Signý som är en alldeles vanlig Reykjavík-tjej som går första året på gymnasiet, och så historien om Leda som är en äventyrshjälte i en fantasivärld. Utgångspunkten är datarollspel som många ju betraktar med förfäran, men som här framstår i ett positivt ljus. Berättelsen börjar med att Signý är inbegripen i ett rollspel med sina vänner, de blir hungriga och åker iväg för att köpa pizza men bilen får sladd i halkan, Signý skadas i huvudet och hamnar i koma. Sedan introduceras vi för Leda som uppenbart är Signýs alter ego, och som mycket riktigt har det namn som Signý just valt åt sig själv i rollspelet. Härifrån tvinnas berättelsen av två trådar. Den ena följer Signýs familj som vakar vid flickans sjukbädd, den andra tar läsaren med på Ledas äventyrliga färder. Det visar sig att problemet i Signýs familj har sin motsvarighet i den fiktiva världen, och den befolkas av alver. Alvernas drottning har ett hjärta av is och håller kungen, sin bror, i dvala. Alverna lider under drottningens hårda regim. Det är Leda som är svärdsbäraren, och hennes roll är att sticka svärdet i drottningens frusna hjärta och befria alverna. Berättelsen är alltså symbolisk, och fantasivärlden reflekterar verkligheten.

Historien är bräddfull av associationer till sagor av olika slag. H.C. Andersens *Snödrottningen* är den första man kommer att tänka på, och *Sagan om ringen* är ju aldrig långt borta när det är frågan om en sagovärld av den här sorten. Här finns också ett eko av Astrid Lindgrens skapelser. Som helhet fungerar denna blandning väl och läsaren har inga problem med att hänga med i kasten mellan de två världarna.

II

Kanske är det familjetemat som gör de här romanerna till kvinnolitteratur och inte ”bara” litteratur, för det anses ju av hävd att familjen är kvinnans intressesfär och att mannen inte har så mycket med den att göra. Men det finns ju också män som har skrivit familjeromaner – Einar Kárason, Einar Már Guðmundsson, Ólafur Gunnarsson för att bara nämna några – utan att deras böcker därför har kallats kvinnolitteratur. Det är också orimligt att tänka sig att utvecklingstemat skulle vara något speciellt för kvinnor, tvärt emot, egentligen, för som tidigare nämnts är utvecklingsromaner om unga pojkar en klassisk litterär genre. Det är inte ovanligt att det i den sistnämnda kategorin är en författare som skildras, och i Gerður Kristnýs bok upptäcker Oddfríður att

istället för artiklar om sitt arbete som wallraffande journalist har hon skrivit en bok om sig själv. *Opnun kryppunnar* (Ryggen rätas) av *Oddný Eir Ævarsdóttir* handlar också om hur en författare formas, men berättelsen balanserar på gränsen mellan självbiografi och roman. Boken handlar om henne själv, hennes självbild och identitetsskapande och hennes kamp med orden och skrivandet. Ord eller minnen leder vidare till oväntade samband och utveckling och Oddný flackar fram och tillbaka i tid och rum, är ömsom hemma på Island, övertygad om att hon är en isländsk bondpojke, ömsom på resa i Europa där tankarna kretsar kring marionetteater, filosofi och så förstås alltid ord.

Oddný är en av de unga kvinnor som debuterade 2004, och av de andra är det två poeter som är intressantast, *Pórdís Björnsdóttir* och *Kristína Eiríksdóttir*. Pórdís diktsamling *Ást og appelsínur* (Kärlek och apelsiner) är till formen mer traditionell än Kristínas. Ett gemensamt tema för båda böckerna är skräck, död och blod med ett rejält inslag av erotik. Pórdís dikter är mycket köttsliga, eller fysiska, och handlar mycket om poetens förhållande till sin älskade. Därför kan detta kallas kärlekslyrik, vilket ju också titeln antyder. Dikterna beskriver olika varianter av våld och ömhet som de älskande utsätter varandra för och skildras i olika roliga och vackra bilder. Stämningen i Kristínas bok, *Kjötbæring* (Köttcentrum) är också den mycket fysisk, och där berättas om Kata som bor i en lägenhet tillsammans med sin älskade. Hon är helt besatt av kött, närmare bestämt av en annons från affären *Kjötbæring*: "Kjötbæring söker eldsjäl". Boken består av en rad korta prosastycken som skildrar brottstycken av de unga tus liv. På sätt och vis rör sig detta om ett slags realism som ständigt tippas över i surrealism och efterhand är det fantasin som tar över mer och mer. Boken är illustrerad av författaren och bilderna kompletterar texten på ett underfundigt sätt och förstärker det intryck av instängdhet och isolering som präglar verket.

Den poesi de här unga kvinnorna skriver skiljer sig på många sätt markant från den äldre och mer erfarna *Vilborg Dagbjartsdóttirs* lyrik. Hennes nya diktsamling heter *Fiskar hafa enga rödd* (Fiskar har ingen röst). Vilborg är ett bekant namn i det isländska litterära och kulturella livet, och förutom att ägna sig åt skrivande och barn har hon varit verksam i den isländska jämställdhetskampen vilket också slår igenom i hennes dikter. Man kan dela in dikterna i den nya boken i tre grupper; dikter om politisk rättvisa, barndomsminnen och dikter med religiöst innehåll, och dessutom omfattar boken översättningar av ett antal dikter av Sylvia Plath. Gränserna mellan de tre grupperna är ibland flytande, till exempel finns politiska inslag i barndomsdikterna, vilka varit återkommande i Vilborgs diktargärning ända från den första diktsamlingen som kom ut 1960. I dessa dikter är det kvinnan som står i centrum, barnet iakttar kvinnorna som finns omkring det: mormor som niger mot solen, gör kors-tecknet och på så sätt hälsar den nya dagen, mamma som döper den nya, gyl-

lenbruna kon Sóley, och flickan i affären och hennes kärleksäventyr.

Även *Kristín Steinsdóttirs* roman *Sólin sest að morgni* (Solen går ner på morgonen) har barndomsminnen som tema, och i likhet med Oddný Eir Ævardóttirs roman balanserar den på gränsen mellan roman och självbiografi. Romanen berättas i korta brottstycken och beskriver en ung flickas barndom och ungdomsår ute på landet. Flickan är full av infall men har en mor vars hälsa är klen. Romanen är både spännande och medryckande och Kristín, som är känd barnboks författare, har ett gott grepp om den här formen. Hennes namne *Kristín Marja Baldursdóttir* har valt en mera traditionell form av historisk roman i *Karitas: án titils* (Karitas: utan titel) som skildrar en isländsk kvinnlig konstnärs öden under förra hälften av 1900-talet.

Det bör väl inte komma som någon överraskning att det mest originella verket skrivet av en kvinna, och det som svårligen passar under etiketten kvinnolitteratur, är en bok skriven av *Kristín Ómarsdóttir*. Hennes nya bok *Hér* (Här) är en roman om krig, såväl utifrån som inifrån. Kristín har sagt i en intervju att när hon var yngre var hon livrädd för ordet ”budskap”, men numera använder hon det gladeligen, och håller gärna med om att hennes nya bok kan sägas vara full av budskap. Och det är den mycket riktigt också, det här är utan tvivel en roman som fördömer kriget, dess meningslöshet och vanvett. Vi får aldrig veta vad det är för krig som utkämpas eller var vi befinner oss, vi är bara ”här”, i en dal som står utanför kriget – eller? Ty ett av romanens teman är frågan om inställningen till krig och vår hållning i konflikter: kan man stå helt utanför en strid? Är inte varje krig allas krig och deltar vi inte alla på något sätt? I första kapitlet skildras hur tre soldater kommer till en bondgård och skjuter alla som bor där, vuxna och barn, utom en halv vuxen flicka. Sedan skjuter den ene soldaten de andra två och slår sig ner på gården tillsammans med flickan. Uppenbarligen är han på flykt, en desertör som inte längre deltar i kriget, och han börjar nu leka bonde. Men för att hålla den leken vid liv krävs vissa offer. Under tiden leker flickan med sina dockor och ska sedan komma att leka familj med soldaten. Det här lektemat är mycket effektivt och pekar tydligt på tankar om kriget som pojklek, och därmed förstås skillnaden mellan pojklekar och flicklekar.

III

Det står alltså klart att kvinnolitteratur – det vill säga böcker skrivna av kvinnor – långtifrån skulle vara någon homogen företeelse. Som tur är gäller samma sak för mäns skrivande. Men en sak hade många av det senaste årets böcker gemensamt och det är staden Reykjavík som blivit en populär fond i både historiska romaner, deckare, dikter och fantasyverk.

Pórarinn Eldjárns historiska roman *Baróninn* (Baronen) handlar, som titeln signalerar, om en fransköttad baron som slår sig ner på Island och försöker dra

igång diverse affärsverksamheter som alla har det gemensamt att de är rena katastrofer. Tillsammans med beskrivningen av hans person och affärer på Island får vi också glimtar av hans bakgrund och familj. Det här är en fascinerande berättelse om en intressant man och Þórarinn tecknar en tydlig och underhållande bild av det framväxande stadslivet i Reykjavík kring sekelskiftet 1900. Även om *Einar Már Guðmundssons Bítlaávarpið* (Beatlesmanifestet) inte direkt är en stadsroman, kan man ändå säga att där skildras hur Reykjavíks stadsliv förändras när ungdomarna blir bitna av Beatlesbacillen. I den här romanen återvänder Einar Már till platser och personer vi känner från hans tidigaste böcker. I den inledande dikten i samlingen *Ekki láir við stein* (Inte en krusning) liknar *Baldur Óskarsson* diktsamlingen vid en stad, och bokens första del består av stadsdikter. För Baldur är staden en arena för både stort och smått, och han tittar sig omkring och skapar dikter om alla möjliga små händelser, bilder som han ser här och där – till exempel i en skvätt utspilld öl – och så förstås om staden själv, stadsbilden. Läsaren får följa med denne erfarne poet på resor i tid och rum, man kastas mellan det vardagliga och det djupsinniga, men ändå står man alltid på samma fläck och bara tittar omkring sig på sin stad – som är en diktsamling och vars gator och gränder nu kan ses i ett nytt ljus.

Både *Steinar Bragi* och *Óskar Árni Óskarsson* använder staden som spelplats för det fantastiska i sina respektive böcker. I Óskarssons kortprosastycken *Truflanir í Vetrarbrautinni* (Störningar i Vintergatan) framstår staden som förrädisk: någonting mystiskt är på gång. Glada färger övergår plötsligt i grådask, mörker i ljus, hus och gator flyttar på sig och stadens myndigheter, inklusive chefen för gatuförvaltningen och borgmästaren, står handfallna inför dessa förvandlingsnummer. Den stad som skildras i Óskarssons mininoveller bjuder på ständiga överraskningar och precis som Baldur ger oss Óskar en ny syn på staden, som bok eller som berättelse. Steinar Bragis *Sólskinsfólk* (Solskensfolk) handlar om ensamhet och isolering i stadens folkmyller. Det är filosofen och universitetsläraren Ari som representerar denna ensamhet, han har nyss flyttat hem till Island efter några års vistelse utomlands och inget är sig likt. Det dröjer inte länge förrän saker och ting blir ännu värre, för en morgon vaknar Ari i en öde stad i ett öde land och ensamheten blir rent bokstavig. Det hot som förvisso uttrycks i dessa två berättelser är ännu större i *Bragi Ólafssons* roman *Samkvæmisleikir* (Sällskapslekar). Samkväm slutar ofta annorlunda än man tänkt sig och här beskrivs ett sådant fall. Huvudpersonen Friðbert fyller år och bjuder sina närmaste vänner och släktingar på kalas. Så får vi veta att det är något speciellt med hans lägenhet och bit för bit byggs en berättelse full av märkliga händelser och underliggande obehag upp. Romanen utgör en vattendelare i denne intressante författares bana, den är ytterst välkomponerad, gripande och tänkvärd.

IV

Tre olika men välkända författare gav ut ambitiösa romaner under året: storsäljaren *Ólafur Jóhann Ólafsson* spänner över 1900-talets historia i romanen *Sakleysingjarnir* (De oskyldiga), *Pétur Gunnarsson* kom med tredje boken i serien om världshistorien med titeln *Vélar tímans* (Tidens maskiner) och *Guðbergur Bergsson* gav ut romanen *Lömuðu kennslukonurnar* (De förlamade lärarinnorna) om en ung man som flyttar hem igen efter konststudier utomlands och får ett arbete som består i att berätta historier för förlamade lärarinnor. Förutom dessa verk bör man också nämna *Geirlaugur Magnússons* diktsamling *Dýra líf* (Dyra liv), där författaren ger utlopp för sin magiska ordkonst. *Sigfús Bjartmarsson*, en annan författare som är känd för sitt starka språk, gav ut diktsamlingen *Andræði* (Motströms). I båda dessa böcker kommenterar poeterna de samhällsproblem och den konsumtionshysteri som samtiden rymmer. Det är en aning märkligt att det för övrigt i år verkar som om samhällskritiken eller granskningen av folksjälen tycks ha blivit en uppgift för den så kallade underhållningslitteraturen.

Dock vore det tvivelaktigt att kalla *Stefán Máni* underhållningsförfattare, trots att hans nya roman är en deckare. *Svartur á leik* (Svarts drag) berättar om bondpojken Stefán Kormákur Jónsson som arbetar på Blúsbarinn i Reykjavík där han kommer i kontakt med stadens undre värld. Här råder ingen tvekan om att det handlar om ämnen som berör samtiden. På sistone har det ju förts en livlig debatt i media om de växande problemen med våld och narkotikamissbruk på Island. Stefáns stil är smart och cool och fri från effektsökeri och tillgjordhet. Författaren förhåller sig neutral till händelserna, vilket fungerar bra, och någon dold agenda hade heller inte platsat här. Detta innebär inte att romanen glorifierar livet i den undre världen, men det fördöms heller inte – på något framträdande sätt, i alla fall – och berättas inte alls med någon sorts kaxighet.

Desto mera kaxighet förekommer däremot i *Práinn Bertelssons* deckare *Dauðans óvissi tími* (Dödens ovisshet). Den skildrar två brott, dels ett mord, dels ett bankrån som slutar med mord. Samtidigt är berättelsen en sorts granskning av det isländska affärlivet under senare år, plus att isländsk politik också får sin släng av slevan, liksom dess påverkan på handels- och affärlivet.

Arnaldur Indriðason visar än en gång prov på sin förmåga att väva in angelägna ämnen i sina deckare. I *Kleifarvatn* (Kleifarvatn) skildrar han kalla krigets politik, dess konflikter och ideal, och hur detta "historiska landskap" påverkar oss än idag. Ett skelett hittas i sjön Kleifarvatn och snart pekar utredningen mot en grupp ungdomar som åkte till Östtyskland för att studera vid universitet under efterkrigsåren. Romanen handlar om spionage, och det är ju alltid ett känsligt ämne. Här kan man också nämna *Sindri Freysson*s historis-

ka roman *Flóttinn* (Flykten), som på sätt och vis är en sorts thriller. Den skildrar en tysk nazists flykt undan den brittiska militären på Island. Även där kommer spioneri in i bilden, samtidigt som författaren tar sig en ordentlig titt på islänningarnas inställning till nazismen på den här tiden.

Birgitta Halldórsdóttir tar upp prostitution och stripklubbar jämte invandrarproblematik i romanen *Óþekkt konan* (Den okända kvinnan), och en debuterande författare, *Jökull Valsson* bygger sin skräckroman *Börnin i Húmdölum* (Barnen i Húmdalir) på funderingar kring vilka de fysiska och mentala konsekvenserna blir för dem som hamnar utanför välfärdssamhället.

Ingen av dessa romaner utger sig för att vara samhällskritiska, i motsats till den unge *Eiríkur Örn Norðdahl*s roman *Hugsjónadruslan* (Den ideologiska slampan) – vilken presenteras just som en ”roman som synar samtiden”. Emellertid är denna syning rätt kraftlös och slutar i famnen på en ung dam från Färöarna.

Det är onekligen anmärkningsvärt att politiska och samhälleliga konflikter, och känsliga samhällsproblem, inte har tillträde till den etablerade s.k. finlitteraturen, utan istället har fått sin arena i underhållningsgenren. Kanske kan man finna orsakerna till det i att det kan vara svårt att finna den rätta balansen mellan samhällskritik och politisk propaganda och att väva in kritiken i ett ”finlitterärt” verk. Underhållningslitteraturen släpar inte på samma bagage som den etablerade skönlitteraturen. Medan vi förväntar oss att klassisk skönlitteratur ska vara full av undertoner och undertexter, nästan bedräglig i framställningen, så förväntar vi oss av underhållningslitteraturen att den tydligt ska redogöra för sin ideologi, hålla upp den mitt framför ansiktet på läsaren, utan omsvep och utan omskrivningar. Verk såsom *Stefán Mánis* överbryggas då gapet mellan de två, ideologin är inte påträngande, men stoffet som hämtats från underhållningslitteraturen framkallar starka reaktioner hos läsaren. Man finner också politiska undertoner i *Auður Jónsdóttir*s roman, där skildringen av generationsklyftan har paralleller till de ideologiska konflikterna mellan socialism och marknadsekonomi. Så även om jag påstår att underhållningslitteraturen verkar ha tagit på sig en politisk roll i litteraturen under det gångna året, vill jag ändå understryka att de isländska skönlitterära författarna behandlar en rad olika samhällsproblem i sina verk, och ett av de mest framstående namnen i det sammanhanget är förstås *Sjón*, mottagaren av Nordiska rådets litteraturpris.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HANS H. SKEI

ET BOK-ÅR HELT PÅ DET JEVNE

Litteraturen i Norge 2004

Innledning: Om norsk samtidslitteratur

Samtidslitteraturen lar seg vanskelig fange inn i lettfattelige kategorier, motsetter seg båstenkning, og er noe av det minst oversiktlige vi kan arbeide med. På grunn av mangelen på avstand, står vi hele tiden i fare for å bli nærsynte. Vi oppdager mesterverk som knapt vil få en fotnote i litteraturhistoriene om noen tiår, og vi overser verdifulle bøker som av ulike årsaker ikke møter de kravene til litteraturen som dens egen samtid setter og som kan være helt andre om bare noen få år. Likevel er samtidslitteraturen viktig her og nå, fordi noen må holde i gang en fortelling om våre egne liv, slik at vi kan forstå oss selv og forklare de handlinger vi utfører.

Til det trenger vi hjelp av dikterne, for det er uten tvil slik at vi bygger de fortellingene som gjør livet utholdelig på de samme modellene for hva som er akseptabelt og forståelig i vår tid og vår kultur som forfatterne gjør. Noen må være behjelpelig med å skape helhetlige og sammenhengende fortellinger som vi så kan forsøke å forstå våre egne liv imot.

I et slikt perspektiv blir samtidslitteraturen viktig, også når man har en mistanke om at den ikke er spesielt god eller er helt sikker på at den kommer til kort overfor gamle mesterverk. Mer enn de mesterverkene som samler støv og likevel er i stand til å gi oss opplevelser vi ikke visste vi hadde klart oss uten, avspeiler samtidslitteraturen vår egen verden, vår egen livsfølelse, våre normer, drømmer og forventninger.

I norsk litteratur gjennom de siste 10-20 årene ser jeg to vekstområder. De er kanskje til og med tydeligere enn alt det allmenne som er blitt sagt om ny-naivisme, minimalisme og familielivets sentrale plass i denne litteraturen, som etter 1990 har ristet av seg det mest postmoderne og metafiktive fra 1980-tallet, og som også kjennetegnes av store, nesten episke, beretninger. Det jeg tenker på gjelder fremveksten av en sterk – også i internasjonal målestokk – norsk kriminallitteratur, der ikke minst kvinnelige forfattere står i første rekke. Mens fremveksten i norsk krim tok til for alvor kring 1975, var det med ett eller to små unntak i første halvdel av 1990-tallet at den nye kvinnebølgen i norsk krim tok til – med Kim Småge, Anne Holt, Unni Lindell, Karin Fossum, fulgt av Kjersti Scheen, Magnhild Bruheim og en rekke andre med bare en eller et par bøker så langt. Mange av disse forfatterne er blitt store i andre land i Norden, men er også blitt bestselgere i land som Tyskland og Frankrike. Den store fremgangen for norsk litteratur i utlandet er også et positivt utviklingstrekk gjennom de siste tiårene.

Den andre tendensen er kanskje forlagsinitiært i utgangspunktet, og gjelder fremveksten av biografien, og da spesielt den litterære biografien; dvs. biografier om litterære menn og kvinner, om forfattere, gjerne og oftest skrevet av andre forfattere som slik gir et bilde både av en forgjenger og av den nålevende forfatteren og hans eller hennes tid. Det begynte for alvor i 1988; senere har litterære biografier med to forfatternavn på omslaget kommet hvert eneste år. Kanskje skal vi være glade for at vi oftest har fått etterrettelige og vanlige biografier og ikke biografiske romaner i same omfang, selv om flere biografier ligger nært opp til denne genren.

Norsk litteratur 2004

Med utgangspunkt i det jeg har sagt ovenfor, er det selvsagt enda vanskeligere å få øye på klare tendenser eller trender i norsk litteratur innenfor et enkelt år. Sett på nært hold og uten avstand er det mangfold og rikdom i uttrykk, tema og tilnæringsmåter som kjennetegner samtidslitteraturen, om vi nå snakker om prosalitteraturen, lyrikken eller de mer sparsomme bidrag vi finner innenfor drama, litterære essays – og for så vidt også innen barne- og ungdomslitteraturen. Det er lettere å finne klare fellestrekk innenfor kriminal- og spenningslitteraturen, og biografisk litteratur – ikke minst litterære biografier – er som nevnt et tidstypisk fenomen. Det er fristende å lete etter noe i alt mangfoldet som gir signaler om noe nytt og annerledes, blant annet fordi vi har hatt et tusenårsskifte. Men det er vanskelig å se at litteraturen etter år 2000 er vesensforskjellig fra litteraturen gjennom det meste av 1990-tallet, og det vil si at alminnelig historiefortelling, gjerne med utgangspunkt i barndom og oppvekst, ofte knyttet til en enkeltpersons vanskelige voksenliv, er en gjenganger. I 2004 utnytter Espen Haavardsholm dette grepet, denne måten å skape historiefortelling på, på godt vis. For en ekstra kvalitet ved bøker som forsøker å forstå hvorfor man har sviktet i voksen alder ved å se tilbake etter avgjørende punkter i livet, er at de samtidig skildrer vår nære fortid og de små endringene i folks levevis som over tid bevirker store sosiale endringer. Men svært mye av norsk prosadiktning må sies å være preget av lite dristighet, i og med at den først og sist trekker på det helt nåtidige, og altså bare av og til lykkes med å legge inn erindringer om en vanskelig og tapt barndom for å forklare et liv i det som er fortellingens nåtid. Som naturlig er, fører slike bøker til at familie og slekt blir sentralt, og enkeltindividets kamp mot det som oppleves som trange og hemmende familiebånd, møter vi i mange bøker. Det som med et uttrykk lånt fra engelsk er blitt kalt ”nesting” – å bygge rede, skape sitt eget livsrom innenfor familiens snevre krets – er et alminnelig trekk ved norsk litteratur nå. Men det er kritiske blikk på kjernefamilien og samlivsformer som kan virke hemmende på enkeltmennesket, vi møter i disse bøkene, i alle fall langt oftere enn lykkelige og veltilpassede forhold. Det handler om konflikt og

kamp, om oppbrudd og utkastelse, og noen ganger er bruddet så voldsomt at vi får harde og vonde nedturshistorier – i romaner som er sterkt kritiske mot måten det forventes at vi skal ordne våre liv på i et rigid og konvensjonelt samfunn med andre.

Det dagsaktuelle, ofte med et kritisk blikk på det samfunnet bøkene beskriver, ofte i realistiske skildringer av en uheldig utvikling, gjør at mange av 2004s romaner i stor grad avspeiler eller gir vrengebilder av Norge slik forfatterne opplever det nå – eller slik de forstår et stoff må behandles om det skal bli litteratur av det. Det er få norske bøker som tar utgangspunkt i verden utenfor Norge, mens vi har et ganske godt utvalg historiske romaner. Den historiske roman er en vanskelig genre, og ingen av årets bøker kan sies å være helt vellykket. De lever i alle fall ikke opp til de kravene vi bør sette til den historiske roman om at den også skal vise historiens drivkrefter og forsøke å forstå de begivenheter som skildres i forhold til et større og overordnet perspektiv. Men et par av disse bøkene fra 2004 – for eksempel fra borgerkrigen i Spania eller fra Tsartidens Russland – har et bredt perspektiv, selv om slike romaner som oftest knyttes til en samtidig og norsk virkelighet. Spennende kan det bli når store og allmenne tema – fra historien eller Bibelen – blir gjenstand for ny bearbeidelse i romaner som dem Morten Harry Olsen, Karl Ove Knausgård og for så vidt også Edvard Hoem har gitt ut i 2004. Det ser likevel ut til å være litt tilfeldig om norske forfattere går utenfor landets grenser, for eksempel til konflikter eller katastrofer i den store verden, og en sterkere ”internasjonalisering” av norsk litteratur er vanskelig å få øye på. Vi venter også på at forfattere fra det flerkulturelle Norge, gjerne med innvandrerbakgrunn, skal bli tydelige stemmer i norsk diktning.

I 2004 er som alltid romanen den dominerende genre i norsk litteratur. I mange tilfeller kunne novelleformen tjent stoffet enkelte forfattere har bedre enn romanen, men det virker som romanen er den formen alle mer eller mindre strever mot. Og romanen er selvsagt også en av de mest tøyelige av litteraturens alle former, i og med at den i dag kan gi rom for alle teksttyper inkludert drama og lyrikk, samtidig som den kan velge å trekke på det biografiske eller annet faktamateriale. For noen er likevel verset – om det nå er enetalen fra det ensomme hjertet eller bærer av mer kollektive erfaringer – den foretrukne form. Mengden av norske diktsamlinger gjør det også i 2004 vanskelig å orientere seg, men bredden, variasjonen og mangfoldet i norsk lyrikk er stort. Tilveksten er også god; mange debuterer nettopp med diktutgivelser, mens noen av våre lyrikere som debuterte for mer enn førti år siden, fremdeles er på høyden. Det gjelder både Stein Mehren og Arnold Eidslott, mens de noe yngre – Jan Erik Vold, Terje Johanssen, Bjørn Aamodt med flere – også er ute med gode samlinger i 2004.

Også i 2004 kom det ut flere litterære biografier, og flere av dem skapte et

visst rabalder i mediene. Viktigst blant disse var utvilsomt Ingar Sletten Kolloens andre og avsluttende bind av den store Hamsun-biografien, mens det også er grunn til å merke seg biografier om Aksel Sandemose og Olav H. Hauge. Derimot var året under gjennomsnittet hva kriminal- og spenningslitteratur angår.

Romaner

Flere av de mest pålitelige blant norske romanforfattere var ute med bøker i 2004: Bergljot Hobæk Haff, Ketil Bjørnstad, Espen Haavardsholm, Toril Brekke, Edvard Hoem – alle med lange og mangesidige forfatterskap bak seg. Flere forfattere ga ut sine beste bøker så langt: Det gjelder utvilsomt Brit Bildøen og Margaret Skjelbred, mens Anne B. Ragde er i nærheten av det beste hun har gjort. Når vi i tillegg kan nevne at Levi Henriksen med sin første roman – etter et par novellesamlinger – ble uvanlig godt mottatt, og at spennende yngre forfattere som Hanne Ørstavik, Nikolai Frobenius og Jonny Halberg alle tre ble nominert til Brageprisen for beste skjønnlitterære bok, skulle vi tro at 2004 var et godt år for romanen. Men til tross for store romaner med veldige perspektiver fra Karl Ove Knausgård og Morten Harry Olsen, og vennlig ironi og humor i bøkene til Erlend Loe og Aksel Selmer og to relativt vellykkede romaner fra Tyskland (Ingvar Ambjørnsen og Øivind Hånes), er det vanskelig å se at vi har mer enn et gjennomsnittlig år for romanen. Det mest oppløftende er å finne i en rekke debutanter som det kan bli noe av – Laura Djupvik, Toril Hjartåker Hauge, Are Kalvø og Ole Idar Kvelvane. Men for all del – roman-diktningen viser både bredde, tradisjon og fornyelse også dette året.

La oss se litt nærmere på noen bøker som på ulike måter fremstår som historiske romaner, og som samtidig er gode eksempler på tradisjonell, men fin fortellekunst.

En historisk roman fra norsk og europeisk middelalder har vi i *Edvard Hoems Kom fram, fyrste*. Den handler om Norges siste erkebiskop, Olav Engelbrektsson. Som tittelen antyder, forsøker teksten å kalle frem denne stormannen fra fortidens mørke. Velskrevet og elegant er beretningen om en utrolig brytningstid i landet vårt, men skildringen av seder og skikker og levemåter kan av og til synes nokså utvendig. Ikke langt fra de områdene i Trøndelag der Olav Engelbrektsson hersket og ikke svært lenge etterpå ble Løkken gruver åpnet, de som senere ble en del av Orkla-konsernet, og som *Toril Brekke* har skrevet en blanding av bedriftshistorie og bygdefortelling om i romanen *Bergskatt*. Den følger utviklingen fra malmsfunnet i 1654 som førte til bergverksdriften i Løkken gruver frem til stengingen av gruen, som ellers ville hatt 350-årsjubileum i 2004. Fiksjonen dominerer over de historiske og materielle forhold den ellers trekker på, i det som er blitt en underholdende og leseverdige fortelling, men ikke en helt vellykket sammensmelting av fiksjon og fakta.

Bergljot Hobæk Haffs Attentatet følger det unge paret Andrej og Sonja gjennom kjærlighet og undergrunnsarbeid for å bryte trelldom, ved å fjerne hovedrepresentanten for undertrykkelsen. De blir henrettet for delaktighet i komplottet som førte til at Tsar Alexander II ble drept i 1882. En særlig styrke ved romanen er skildringen av den unge Sonja og det hun lærer av opprør og oppsetsighet, mens Andrejs barndom er mindre overbevisende skildret, bl.a. fordi vi sjelden kommer under begivenhetenes overflate i en lang utviklingshistorie. Hobæk Haff har vist seg som en glimrende forfatter av historiske romaner, men *Attentatet* er på sett og vis en historisk-dokumentarisk roman, og det viser seg å være vanskeligere form. En annen roman viser enda større fortrolighet med og fascinasjon for Tsartidens Russland; *Sissel Lange-Nielsens Vår frue av Kazans hjerte*. Denne boken er et frittstående fortsettelse av *Rød engel* fra 2001, og er en beretning om forholdene som leder frem til drapene på tsarfamilien i Russland i 1917. Igjen står vakre Alexandra i sentrum, og sønnen hun har med tsar Alexander II forblir lenge i fortellingens ytterkant fordi han er gjemt bort i Ukraina. Vi møter henne som enke etter generalkememannens død, og følger henne gjennom to nye ekteskap. Vi er med andre ord innenfor kretsen omkring tsar Nikolai II, og i all hovedsak foregår boken i St. Petersburg. Forfatteren kommenterer stadig sin egen tekst, for på tross av fortidshendelser under helt andre betingelser ser hun ”sine egne spor tegne seg stadig mer tydelig i støvet.”

Det er mange romaner som går et lite stykke tilbake i historien, men som i og for seg bare er romaner plassert i en annen tid, uten forsøk på å bruke fortiden og avstanden til tolkning eller innsikt. Men så finnes det også romaner som – slik Roy Jacobsen gjorde i ”Frost” i 2003 – skriver islendingesagaer på modell av de gamle sagafortellerne. *Jørgen Gunnerud* har gjort dette i *Håvard den halte*, som vel først og fremst må ses på som en sagapastisj – og en ganske vellykket sådan selv om svært mye følger formelen så tett at det meste blir forutsigbart og dermed litt uspenning. Spennende på to plan er en roman som både trekker på en historisk begivenhet – den spanske borgerkrigen – og utnytter den i en oppklaringshistorie i norsk nåtid; *Bror Hagemanns Glemselels gate*. Romanen foregår altså på to plan, der fortid erindres og gjenskapes i en merkelig samtale som nesten foregår under tvang. Blant historiske romaner må evigunge *Johannes Heggland* også nevnes; med fjerde bind i romanserien *Tusen årar (Ingibjörg)* fra Sunnhordland på 1600-tallet.

Det er ingen tvil om at kvinnelige forfattere sto bak en rekke av de beste romanene i 2004. I tillegg til de som allerede er nevnt, er det grunn til særlig å fremheve bøkene fra Hanne Ørstavik, Anne B. Ragde, Brit Bildøen og Margaret Skjelbred. Det er svært ulike bøker, og historiene de forteller er på ingen måte avgrenset til det som gjelder kvinner og kvinners situasjon. Brutale overgrep, selvmord, fortielse og kontaktløshet preger *Anne B. Ragedes Ber-*

linerpoplene. Tittelen viser til tyskernes aktivitet rundt Trondheim under krigen, mens hovedsaken i romanen handler om fortidens hemmeligheter innenfor rammen av en slektsgård og en familie som holder alt vondt og vanskelig skjult for hverandre. I et ujevnt og nokså springende forfatterskap er dette en av Ragdes beste romaner; nesten på høyde med "Arsenikktårnet" fra 2001. *Hanne Ørstaviks Presten* har en 35 år gammel kvinnelig prest som hovedperson. Etter doktorgradsstudier i Tyskland og en uavsluttet studie om sameoppøret i Kautokeino i 1852, har hun blitt kapellan i en by på Finnmarkskysten. Hun sliter med sin forståelse av presterollen, og opplever dramatiske og vonde hendelser hun må ta inn over seg. Romanen er et skritt fremover i et forfatterskap som allerede har høstet mye heder og ære, bl.a. fordi viktige og farlige spørsmål tas opp og fremstilles i en roman som kjemper med og kommenterer selve fremstillingens problem.

Det er ingen tvil om at *Brit Bildøens Alt som er* og *Margaret Skjelbreds Gulldronning, perledronning* representerer høydepunktene i de to forfatterskapene. Bildøens utvikling siden debuten med en diktsamling tidlig på 1990-tallet har vært positiv, og det overrasker ingen at hun nå kommer med en god roman. Margaret Skjelbred har derimot i all hovedsak skrevet enkel underholdningslitteratur, ofte med flittig bruk av sentimentale og melodramatiske virkemidler. Hennes roman i 2004 er derimot en uhyre sterk bok der virkemidlene er valgt med omhu, og der medfølelse og forståelse preger en beretning om overgrep så vonde at de nesten ikke er til å holde ut. Romanen låner tittel fra Bjørnsons "En glad gutt" og trekker ellers på eventyr om prinsesser og troll og berget det blå, i en gripende beretning om en morfars kamp for å lokke barnebarnet ut av berget og dermed også sone for egne unnlatesyndere. Historiematerialet er så voldsomt og så vondt som man er i stand til å tenke seg det, men måten det fremstilles på i en beretning som skifter perspektiv, tid og fokus gang på gang, gjør at overgrep og vanskjøtsel, unnfalpenhet og svik, blir underordnet det gode, det byggende, det skapende. Vi kunne med Bjørnsons ord si at det er kjærlighetens gjenskerpermak som blir virksom i romanen, men også at det frykteligste av alt i romanen er at menneskelig dårskap og svakhet skal tvinge så mange gjennom lidelsenes høyskole, før de lærer å leve anstendige og ansvarlige liv.

Brit Bildøens Alt som er er en bok i stort alvor om de valg man gjør i livet, og uttrykker en viss resignasjon i forhold til hvor utsatte og sårbare vi alle er. Valg gjøres ut fra pliktfølelse, mens en kanskje skulle ha fulgt kjærlighetens stemme og ikke det alle forventer slik at man selv lar seg styre av det. Gjennom kjærlighetsfortellinger fra tre generasjoner får vi eksempler på hvor vanskelig og hvor viktig kjærligheten er til alle tider under skiftende himmelstrøk. Fortelleren står til tider høyt over de historiene som blir fortalt, og kan derfor peke fremover så vel som bakover i hovedpersonenes liv.

Ved siden av Hanne Ørstavik som mottok Brageprisen for "Presten" ble som nevnt *Nikolai Frobenius' Teori og praksis* og *Jonny Halbergs Gå til fjellet* nominert til denne prisen. Frobenius beveger seg mellom det selvbiografiske og det oppdiktete, i en beretning som først og sist er en oppveksthistorie og en generasjonsroman fra 1970-tallets sosialdemokratiske Norge med overdrevne likhetsidealer. Anmeldelsene av boken viser hvor vanskelig bruken av selvbiografi i romans form kan være, og diskusjonen om bruken av det private – ikke minst via innmonterte fotografier – gikk høyt i lang tid etterpå. Jonny Halberg ble derimot godt mottatt av alle, selv om forventningene til ham, ikke minst etter "Flommen" (2000), var store. I "Gå til fjellet" er vi tilbake i et miljø hvor bygdekrangel og uforstand og galskap dominerer. Denne gang ligger de fleste konfliktene innenfor en familie og har konkrete røtter enten i en umulig familiesituasjon eller i krigsopplevelser på Balkan. På overbevisende måte følger vi en kamp for å finne tilbake til et "normalt" liv. Svart humor og skarp samfunnskritikk, koblet opp mot internasjonale konflikter og mot en destruktiv familiesituasjon, gjør "Gå til fjellet" til en sterk leseopplevelse. Det umulige i å finne hjem og å tilpasse seg, fremstilt i en nedturshistorie som kanskje kan ende med forsoning og en smule lykke, tross alt, kjennetegner også *Levi Henriksens* debut som romanforfatter, *Snø vil falle over snø som har falt*. Romanen har overgrep og drap i sentrum, og er på sitt vis en kriminalgåte, men hovedsaken dreier seg om Dan Kaspersen som nettopp er sluppet ut fra fengselet og forlater sin brors begravelse før den er slutt. Dan er så langt nede det går an å komme; spørsmålet er om det finnes en vei opp fra uføret. I et kaldt og bitende Kongsvinger-landskap og i en røff roman der språket spiller hovedpersonens bakgrunn og sinnstilstand, er det kjærlighet fra det mest uventete hold som kan tilby en redning.

To forfattere slår opp større lerreter enn noen andre i norsk litteratur i 2004. *Morten Harry Olsen* skriver en roman der en pakt av det slaget Faust inngikk med Djevelen er utgangspunkt, mens *Karl Ove Knausgård* gjenforteller noen av Bibelens mest dramatiske fortellinger og skriver om englene slik de er forstått og fremstilt gjennom historien. Knausgårds *En tid for alt* slutter seg til et utsagn fra en av sine hovedfigurer om at "alt er ingenting og betyr ingenting." Romanen handler i stor grad om engler og fremstillingen av engler i kunsten, med en italiensk "engleforsker" som sannhetsvitne. Sentrale deler av bibelhistorien gjenfortelles, i noen av romanens beste partier. Bare i liten grad, særlig mot slutten, møter vi fortelleren og hans utsatte situasjon. Alle historier, alle fortellinger settes inn i den større sammenheng som gjelder englenes eksistens, natur, funksjon og plass i Guds større skaperverk. Noen ganger er konklusjonen at ingenting betyr noe; at livet er alles kamp mot alle. Dette må bli slik fordi studiene i englenes liv – eller forestillingene om englene gjennom historien – brukes til å bevise at Gud er død. Det hele er gjennomført med

stor overbevisning og en slags tankens og undersøkelsens tyngde som i sin pastisjaktige form er uhyre godt gjennomført. Men leseren spør seg: hvor skal det lede hen? Hva skal det tjene til? Likevel skriver Knausgård så bra og satter så stort at romanen, som bare er hans andre, oppnådde å bli nominert til Nordisk Råds litteraturpris, selv om mottakelsen i all hovedsak spriket omtrent slik den gjorde for debutromanen "Ute av verden".

Morten Harry Olsens *Størst av alt* er altså faustisk i grunntanken, og handler om en mann som i tidlig barndom ble oppsøkt av djevelen og har gitt mørkets fyrste noe i pant. Senere skjønner vi at det er kjærlighetsevnen han har forspilt, men romanen spenner vidt og bredt, både i tid og geografisk, den beveger seg på mange nivåer, i en intrikat fortelling som lett skifter perspektiv og toneleie. "Størst av alt" er en rik blanding av høyt og lavt, av det enkle og det overdrevne, av det dype og alvorlige.

Gode romaner i 2004 er også *Ketil Bjørnstads Til musikken* – en stilsikker og gjennomført roman om unge musikk talenter som konkurrerer om en fremtid som konsertpianister. Tidspunktet for handlingen er sent 1960-tallet, og romanen gir fascinerende innblikk i en verden som gjelder utfordringer og krav musikken stiller til profesjonelle utøvere, konkurransen, men også vennskapet og respekten. Skildringen av et Oslo-miljø noen tiår tilbake har Bjørnstad felles med *Espen Haavardsholm* som i *Gutten på passbildet* gir en oppvekstskildring fra området rundt Bislett på slutten av 1950-tallet. Denne brytes gjentatte ganger av kursiverte kapitler der forfatteren forteller om sitt eget liv, sine traumer, sine samlivsbrudd, sin debut som forfatter, men mest av alt om en abortert bror som er hans døde tvillingsjel og som han må leve med. Grensene mellom fiksjon og dokumentar brytes, og det gjør at leseren sitter igjen med mange spørsmål, selv om hovedberetningen er gjennomført med varme og forståelse.

Ingvar Ambjørnsens Innocentia park er noe så uvanlig som en norsk roman lagt til Tyskland, der vi følger en eiendomsspekulant som vandrer i en park og forsøker å skape en slags mening i et meningstomt liv. I Tyskland er vi også i *Øivind Hånes' Petroleum* – en formfullendt roman som handler om modning til innsikt i vinhandleren Ulrichs liv, etter som han langsomt forandrer seg mens han jakter på spor, minner, relikvier etter en narkoman bror som er blitt drept. *Anne Oterholms Sannheten* beveger seg mellom tvil og tro, i en skarp-sindig skildring av religiøs lengsel og kompliserte mellommenneskelige relasjoner. Langt mindre alvorlig skildres avvikende hovedpersoner i korte og enkle romaner av *Erlend Loe* og *Aksel Selmer*. Loes *Doppler* beskriver en nokså halvhjertet og litt latterlig utmeldelse av forbrukersamfunnet, men humor og frisk fortellerglede redder romanen. Selmers *En hund i øret* overgår nesten Loe når det gjelder å ha en litt fortapt og lett ubehjelpelig hovedfigur. Med godt humør og uten store pretensjoner fortelles det om en ryggplaget dro-

sjesjåfør og de tildragelser som utspant seg da han omsider oppsøker sin døde fars gamle hus og campingplassen som bærer slektens navn.

Mange romaner fra 2004 må forbli uenevnte, men noen gode og lovende debutanter må tas med til slutt. *Laura Djupviks Båten er så liten* er en liten, men tydelig roman, velskrevet og prøvende i forhold til det å forstå barnsopplevelser og egen livssituasjon. *Wenche-Britt Hagabakkens Gjenopprettelse* fører også hovedpersonen tilbake til barndommen og til ny innsikt når det gjelder fortiden og ikke minst den døende faren. Stilsikker og velkomponert er dette en svært god debutroman. *Toril Hjartåker Hauges Lys* er også en velskrevet debutroman, om en pike som tror på den romantiske kjærligheten, og som vi i en tradisjonell fortelling følger gjennom oppveksten til hun faller til ro med arbeid og familie. Marianne Røyse Kielland, Sara Johnsen og Victoria Bø er også debutanter det er verdt å legge merke til.

Jon Fosse innledet på mange måter romanåret 2004 i Norge, med en roman som først forelå på tysk! Kortromanen *Det er Ales* minner litt om Fosses forrige roman, "Morgon og kveld", og om mange av de skuespillene som har gitt ham et stort navn som dramatiker. Livet fremstilles her som et evig kretsløp, en runddans i generasjoner, med gjentakelser, forutanelser, varsler, og det skjer gjennom en stillferdig og nesten stilisert beretning om folk ved sjøen og i båt. Vakkert og vondt, gjennomført ned til minste detalj, og med betydning skjult i alle gjentakelser og detaljer, er dette en av romanåret 2004s beste bøker.

Noveller

Det kom ut forholdsvis få novellesamlinger i 2004, men kvaliteten på det som ble gitt ut, er gjennomgående høy. Blant de mer etablerte novelleforfatterne var det bare *Lars Saabye Christensen* som kom med samling, nemlig *Oscar Wildes heis*. Tekstene utgjør en blanding av det lett sørgelige, det underfundige, lett gåtefulle, og det løssluppent morsomme. Samlingen viser hva en dyktig forfatter kan gjøre med enkle observasjoner og ikke alt for gode påfunn.

Arne Lygres debutsamling *Tid inne* fikk Brageprisen i Åpen klasse som i 2004 omfattet noveller. Denne samlingen nærmer seg en novellesyklus, for så vidt som samlingens mange korte tekster i overveiende grad handler om én og samme kvinne, men de er svært ulike ut fra hvilken utgave av seg selv denne kvinnen har skapt seg om til. Noen av novellene illustrerer hvor vanskelig det er å nå inn til et annet menneske, og noen ganger hvor lite det skal til før det ene ordet tar det andre og alt blir til kulde og uforstand.

Nevnes skal også *Gunnhild Øyehaug's Knutar* som med sine 22 korte noveller viser hvor variert og likevel entydig en novellesamling kan være. *Terje Holtet Larsens Fra et mislykket forsvinningsnummer* beveger seg mellom "ekte" noveller, essays og artikler, mens den direkte og indirekte drøfter "det

virkeliges” plass i litteraturen. *Aage Storm Borchgrevink* trekker på bred erfaring fra internasjonalt arbeid i novellesamlingen *Folkevandinger*, som gjennom skiftende skildringer av mennesker som vandrer eller flykter eller flyttes, skaper en mangesidig og rik tekstsamling. Men disse samlingene, og noen flere, kan ikke forhindre at 2004 fremstår som et heller magert år for fiksjonsprosaens kortform, novellen. Inkluderer vi tekst- eller essaysamlinger, for eksempel de som *Per Petterson (Månen over porten)* eller *Trude Marstein (Konstruksjon og inderlighet)* har gitt ut, ser bildet litt lysere ut.

Lyrikk

Det gis år om annet ut svært mange diktsamlinger i Norge. 2004 var ikke noe unntak i så måte. Siden vi knapt har andre muligheter enn diktsamlingen for å få trykt dikt – magasiner, tidsskrifter, aviser trykker nesten ikke dikt lenger – er det både riktig og bra at forlagene satser så vidt mye på lyrisk diktning, og at vi har støtteordninger som gjør slike utgivelser mulig. For lyrikken selger bare i svært liten grad – med unntak for noen få forfattere og samlinger. Nedenfor omtales et lite utvalg av en rik flora med diktsamlinger, med vekt på noen av de etablerte lyrikerne som er ute med gode samlinger, uten at det skal være til forkleinelse for yngre lyrikere som det ofte tar tid både å oppdage og å høre en tydelig stemme fra.

Stein Mehren står for ett av de største og mest rikholdige lyriske forfatter-skapene etter 1960, det året han debuterte. I 2004 kom samlingen *Imperiet lukker seg* som omfatter korte og pregnante dikt i veksling med lange, billed- og ordrike dikt som søker å få med seg alt. Mehren trekker på tradisjoner fra den vestlige kultur og kristne tradisjon, i en diktning som alltid er sivilisasjonskritisk. Han skriver om det vanskelig og vonde, men oftest får diktene en form som gir forsoning til smerte og glede der sorg og savn ellers uttrykkes. Enda en gang har han fornyet sitt store dikt, ”Gobelin Europa,” noe som viser en dikter på vandring og i utvikling. Samlingen ble nominert til Nordisk Råds litteraturpris, men nådde ikke opp. Ingen norsk diktsamling har oppnådd å få denne prisen!

Et like omfattende lyrisk forfatterskap som Mehren har *Arnold Eidslott* bak seg. Samlingen *Koret over Forum Romanum* er typisk for denne mest tydelige av våre kristne lyrikere, både i kraft av den tro den uttrykker og gjennom den kulturtradisjon den skriver seg inn i. *Bjørn Aamodts* samling *Arbeidsstykker og atten tauverk*, dikterens syvende samling, er også typisk for forfatterskapet gjennom en rekke dikt fra verkstedshaller og kai, før den munner ut i atten dikt om tau, tråder og knuter. *Jan Erik Vold*, også en trofast tjener i lyrikkens vingård, var ute med ny diktsamling. Men *Drømmemakeren* sa vender i for stor grad tilbake til velkjente besvergelses om trikken og annet vi kjenner godt fra før, og det er bare i erindringsdikt det poetiske i særlig for-

stand fortsatt er på plass. *Torhild Wardenærs Paradiiseffekten* er en samling som beveger seg mellom det essayistiske og poetiske, slik at refleksjonen over egne tekster er innebygd. Ikke minst er antikrigsdiktene effektive.

La meg også nevne at *Terje Johanssen* med *Slike kvelders gud* bekrefter sin store lyriske begavelse; for samlingen må være en av hans aller beste. Så ville det seg også slik at det ble hans siste; Terje Johanssen døde våren 2005. Også *Helge Torvund* følger opp et omfangsrikt lyrisk forfatterskap med *Nattlys*, mens *Erling Kittelsen* gjør det om mulig enda grundigere, med en samling dikt i utvalg – *Jeg setter foten her og ler*.

Krim og spenning

2004 var et år under gjennomsnittet for krim- og spenningslitteraturen. Det tross for at de mest kjente kvinnelige krimforfatterne var ute med nye bøker: *Unni Lindell, Rødhette*; *Karin Fossum, Drapet på Harriet Krohn, Anne Holt, Det som aldri skjer*; *Kim Småge, Dobbeltmann*. Både Unni Lindell og Anne Holt skifter perspektiv og slipper masse mordere løs på uforberedte ofre og lesere – i beste stil fra Patricia Cornwell. Lindell lykkes med å skape uhygge og spenning; Holt klarer det i mindre grad. Fossum følger forbyrterromanens mønster ved å la oss følge gjerningsmannen og lære å forstå hans beveggrunner, før Konrad Sejer langsomt kommer inn i historien. Det fungerer bare noenlunde. Kim Småge lar sin politikvinne, Anne-kin Halvorsen, forelske seg hodestups i feil mann, men ”dobbeltmannen” er for enkel og gjennomskuelig til å overbevise. *Gunnar Staalesen*, nærmest en nestor i genren, har derimot levert en Varg Veum-historie – den tolvte i romans form – av standard type og kvalitet – *Ansikt til ansikt*. Fra en riktig dårlig debut som kriminalforfatter har derimot *Knut Faldbakken* levert en spennende bok med *Turneren*, mens *Kurt Aust* etter sin prisbelønnede bok i 2003 igjen har skrevet en vel lang og omstendelig historisk kriminalroman med sine gjennomgangsfigurer – *Kongefrykt*. Noen thrillere og spenningsromaner kom det også ut, men her skal til slutt bare nevnes *Bjørn Bottolfs* solide politikrim fra Oslo, *Mairegn*, og den utspekulerte men velkonstruerte og fint turnerte kriminalromanen fra Mexico, *Gert Nygårdshaugs Alle orkaners mor*.

Biografier

Forfatterbiografier er populær lesning, og mange har sterke meninger om det portrett av et dikterliv og et forfatterskap biografien formidler. Det gjelder selvsagt en biografi om Hamsun, og likevel var mottakelsen av *Erobreren* – bind to av *Ingar Sletten Kolloens* store Hamsun-arbeid – mer samstemt positiv enn for første bind. Det er da også en uvanlig godt fortalt, detaljert og etterrettelig bok, og i bind to kommer Hamsuns bøker bedre til sin rett enn i første bind. *Jørgen Sandmoses* biografi om faren fikk derimot en blandet medfart,

for ikke å ta hardt i. *Flyktningen* er både nærgående og avslørende i forhold til hva slags far Aksel Sandemose var, men sønnen setter seg også som mål å forstå drivkreftene som formet dikteren og hans verk, med dristige koblinger mellom liv og dikt, men også med ny informasjon og interessante nytolkninger. Likevel er det nærmest fadermord Jørgen Sandemose begår, og boken viser i og for seg at han har gode grunner for å gjøre det. *Knut Olav Åmås'* biografi om Olav H. Hauge – *Mitt liv var draum* – gir derimot lite nytt for den som har lest Hauges dagbøker og mye annet materiale som tidligere er gitt ut, men den kronologiske og velvillige fremstillingen av et dikterliv gir et samlet portrett av en dikter det ikke er så lett å komme inn på livet.

Sluttord

Det er åpnet for en friere konkurranse på det norske bokmarked fra våren 2005, og dette er muligens noe som først og fremst rammer bokklubbene for samtidslitteratur hardest. De er ikke lenger alene om å kunne gi rabatter. Det har også vært noe bråk omkring Forfatterforeningen og tildelingen av stipendier, siden de ofte og i årevis går til de samme forfatterne, uavhengig av økonomiske forhold. Kjente forfattere har meldt seg ut, fordi de vil kunne forhandle om høyere royalty for sine bøker. Andre har skiftet forlag; bl.a. til den norske varianten av Piratforlaget, og det gjelder selvfølgelig forfattere som allerede selger svært godt – for eksempel Anne Holt. Det er viktige endringer som nå begynner å ta form i norsk bokbransje, men sett i et langtidsperspektiv er endringene kanskje ikke så store. Det er grunn til å tro at vi vil kunne rapportere om mange og varierte og gode bøker også for året 2005!

INGRID ELAM

DET SVENSKA BOKÅRET 2004

När man ser tillbaka på ett års utgivning av svensk litteratur är det de vita fläckarna som syns först: Var är den litteratur som gestaltar lättsinnet, njutningen, reslusten? 2004 utkom två prosaböcker som kan fylla ut den vita fläcken. De är båda självbiografiska, eller för att vara mer precis: de iscensätter det egna jaget.

I *Per Hagmans* roman *Att komma hem skall vara en schlager* rör sig ”Per” rastlöst bland idel ”briljanta” människor, transor, halvkändisar, wannabes och överåriga globetrotters i Stockholm, Paris, Milano och Kairo. Det är alltid hellre natt än dag, champagnen bubblar, ostronen vrider sig under citronstrålen. När livet är som bäst är det ett ständigt flöde av ingenting och om strömmen sinar går alltid ett nytt tåg. Pers livsbejakande rastlöshet, hans påstått okomplicerade kärlek till en viss sorts mat, kvinnor, färdmedel, fåglar och barlejon döljer en växande skräck att världen rasar samman om han hejdar sina steg, att lättsinnet är granne med tomheten, att vännerna är blodlösa skuggor och hans egen ensamhet ett lyte. Det är en känsla Hagman förmår förmedla utan att bli övertydlig. Den finns i hans smidiga språk, i hans totala koll på grammatiken inte minst när han nonchalerar den, i meningarnas och bildflödets nervösa rytm.

Birgitta Stenberg rör sig i *Alla vilda* i liknande miljöer som Per Hagman, men 40 år tidigare. Det finns en annan viktig skillnad: i Stenbergs självbiografiska skildring är de andra minst lika viktiga som hon själv. Hennes roman är en serie porträtt av globetrottande bohemer – äventyrare, författare och konstnärer från Europa och Amerika. Men ”Alla vilda” är också en berättelse om vägen till författarskapet. För Birgitta Stenbergs del börjar den bakpå en scooter med en Remington reseskrivmaskin i famnen och slutar på Mallorca, hemma hos författaren Robert Graves. Där omvandlar hon sina resor och äventyr till sin första roman.

Kristian Petri är knappast lättsinnig, men han är en nyfiken resenär. Hans två urvalsvolymer med artiklar från 18 års resa i böckerna och i världen är utformade som det slags svarta vaxdukshäften man stoppar i fickan för att alltid kunna anteckna under färden; den ena, *Kartboken*, är full av reseberättelser, den andra, *Anteckningsboken*, rymmer läsefrukter och filmminnen. De är intimt förknippade med varandra.

Petri söker helst upp sådana platser som alldeles nyss var vita fläckar på kartan, Borneos djungel, öar i Atlanten, extrema utkanter, fyrtorn mitt i ingenstans. Och de människor Petri helst möter är alla på något sätt ”displaced persons”, försvunna, saknade, malplacerade. Schweizaren Bruno Manser är en

främmande kropp i Borneos inre, ändå hör han hemma där, och jag har svårt att tänka mig någon annan än Petri tacka ja till en lunch på anrika Horchers i Madrid för att genast upptäcka att den något luggslitne man som bjuder honom är en Hohenzollern, ättling till kejsar Vilhelm II. Den som söker sig själv i andra gör bäst i att leta efter det aparta.

Det finns ett släktskap mellan de personer Petri uppsöker i verklighetens kartbok och de författare och filmare han intresserar sig för i "Anteckningsboken": Yukio Mishima, Leni Riefenstahl, Marguerite Duras, Ernst Jünger, Hans-Jürgen Syberberg, James Ellroy, Sam Pekinpah, Martin Scorsese. Dessa namn förenas av något som inte är så lätt att ringa in, en dragning till den tunna gränsen mellan skönhet och våld, frihet och fascism. Det ger Kristian Petris texter ett inopportunt drag, en oemottaglighet för trender som gör att de fortfarande är läsbara.

Så långt äventyrarna. Vad övrigt är, är stort allvar. Det gäller inte minst ett par av årets diktsamlingar. När poeter blir gamla diktar de om döden. *Tomas Tranströmer* har gjort det länge, men på ett nästan omärkligt vis, som vore döden bara en sida av livet och ingenting att oroa sig för. Titeln på hans senaste diktsamling, *Den stora gåtan*, låter ana ett tyngre anslag, men även här finns döden mitt i vardagen, som en vägskylt nära målet eller en spelare lutad "över mig, ett schackproblem". Dödens närvaro hjälper i själva verket människan att leva i nuet, att glädjas åt dagen. Så andas samlingens treradingar ett slags förtröstansfull nyfikenhet på det som ligger strax bortom synranden.

Även *Gunnar D Hanssons* nya diktsamling *Senecaprogrammet* tar döden i båten. Hansson är en av Sveriges verkligt originella poeter; han blandar egna dikter med citat, kommentarer, essäistik, fotnoter mm till en lyrik som inkorporerar även prosa och vetenskap. Allt förblandar sig. "Senecaprogrammet", som fått sitt namn efter den romerske författaren, filosofen och politikern, är både en livshållning och en poetik som förmänskligar naturen och gör människan till natur. Det bekänner sig till dödens oundviklighet och diktens nödvändighet. Dikten ger oss bilder för våra upplevelser och dessa bilder är hos Hansson alltid konkreta, de handlar "om fåglar, klyvarbommar, fotogen, stövlar, om solnedgångar, om barn, om fiskuppköpare M, kort sagt om allt verkligt som finns runtomkring oss". Lärodikt alltså, men djupt personlig och bortom den enkla realismen, eftersom litteraturen är "ett undantag från allt annat".

Agneta Pleijels första diktsamling på tjugo år närmar sig döden via de kanske mest närliggande bilderna för våra upplevelser, de som finns i familjealbumet. I *Mostrarna och andra dikter* kretsar hälften av dikterna kring nära anhöriga eller minnet av dem: ett barnbarn, pappa, en svärmor och så dessa mostrar som egentligen är pappans och döda sedan ett halvsekel. Diktjaget bläddrar bland brev och foton, hennes blick är sökande, vemodig. Vad vet man egentligen om andra och deras liv? Vad vet jag om mig själv? Vad har jag att

komma med?

Det är en lyrik som anlägger åldrandets perspektiv, som samlar ihop minnen, erfarenheter och erövrad visdom för att ge vidare till nästa generation. Ett anspråksfullt uppdrag som diktjaget utför från en medvetet låg position, en bakgård i Stockholm, eller en gråsten i skogen där barn hon smygrökt.

Att gå från dessa diktsamlingar till *Katarina Frostensons Karkas* är att byta sinnesorgan från öga till öra. Visst finns det bilder i Frostensons lyrik, men det verkligt centrala är tonen, diktens egen djuriskt förspråkliga, mänskligt sökande ton. Så läst är även Frostensons diktsamling en poetik: dikten föddes när satyren Marsyas utmanade Apollon med sin flöjt, förlorade och dömdes att flås levande. Hans musik blandad med hans dödsskri är förutsättningen för det poetiska skrivandet och för Katarina Frostensons lyrik, som river gränserna mellan inre ton och yttre brus, mellan medvetande och verklighet.

Magnus William Olsson är i första hand poet, men hans senaste bok *Spöken* är en samling korta prosastycken där författaren frambesvärjer sina närmaste döda. Han väljer noggrant bland detaljerna, porträtten är extremt hårt beskurna, ibland är det bara en kroppsdel eller ett karaktärsdrag som syns. Så får också hela femton gestalter plats på sextio sidor.

En av dem är Magnus William-Olssons pappa Göran. Det är händerna som syns. Eller rättare: det är händerna som gör mannen. På två sidor tecknas fem situationer som alla avslöjar något om människan bakom dessa händer: en impulsiv, kanske något ofinkänslig man, aningen klumpig i sin ömhet. Sista gången är pappan döende, sonen sitter hemma hos honom. Plötsligt kommer den sjuke ut ur sitt rum, naken med svullen mage, som ett barn i sömngångarålder. Pappan vänder sina handflator mot sonen och går sedan tillbaka till sitt rum. Sonen hade velat ta honom i sin famn, barnet har till slut blivit mannens fader. Så förvandlas familjeporträttet till något alla kan känna igen, samtidigt som det förblir privat och hemlighetsfullt.

Det är över huvud taget påfallande ofta den samtida prosaberättelsen handlar om autentiska personer ur privatliv, historia eller litteratur. *P O Enquists* romaner och pjäser har sedan första början haft ett sådant dokumentärt drag och *Boken om Blanche och Marie* är inget undantag. Huvudpersonerna har funnits i verkligheten: Marie Curie och hennes älskare Paul Langevin, liksom "hysterikornas drottning" Blanche Wittman och hennes läkare Jean Martin Charcot på dårhuset La Salpêtrière i Paris. Det är sambanden mellan dem som är författarens egen skapelse. Vilket är då detta samband? Man kan svara: passionen, strålglansen, utforskandet av en förbjuden gräns, jakten efter det magiska ögonblick då allt tycks möjligt, ett ögonblick av frihet och pånyttfödelse. Man kan också svara: moderniteten, ödet att vara såväl offer som förförare och expeditonsledare i den moderna konstens och vetenskapens värld, där kvinnan betraktas som en främmande kontinent, ett fasaväckande mörker

att tränga in i. Det är teman Enquist har behandlat många gånger förr, men aldrig så självutlämnande som här. Se, tycks berättaren säga till sin läsare, se här några frågor jag kretsat kring hela mitt liv och författarskap och inte hittat något riktigt bra svar på. Kan du hjälpa mig? Boken om Blanche och Marie blir så också ett porträtt av författaren som ung hysterika, ett försök att göra sig av med den manliga skrällen för att misslyckas, avslöjas, förnedras och dö. Det går ju inte, men boken är ett djärvt och naket försök.

I *Per Odenstens Vänterskans flykt* får den amerikanska 1800-talspoeten Emily Dickinsons tankar och fantasier bilda ramen kring en ung kvinna som ett kort tag vistades i Dickinsons hus som finstrykerska. Det är sent i Dickinsons liv och berättelsen om Abigail handlar om henne själv och hur hennes liv kunde ha gestaltat sig om omständigheterna varit annorlunda. Odensten gestaltar de båda kvinnornas tillvaro med en inlevelse som smittar av sig på läsaren.

Lars Andersson bygger sin roman *Vägen till Gondwana* runt en episod i Harry Martinsons *Kap Farväl!* Han ligger vid kaj i Bombays hamn. Unga kastlösa tvätterskor kommer ombord för att erbjuda sina tjänster, en av dem blir Martinsons "käreasta" för några dagar innan de tar farväl, Peggy försvinner i gatans myller och Martinson ut till havs igen. Det är en underbart levande berättelse som samtidigt är lättsinnig på gränsen till känslokall. Lars Andersson korrigerar Martinson, han låter den till Martin Tomasson förklädde Martinson besinna sig och söka upp Peggy igen. Tillsammans reser de inåt Indiens väldiga inland, riktning Bhopal. Det blir förstås, alla likheter till trots, en helt annan berättelse än "Kap farväl!" Martin Tomassons levnadslopp må likna Martinsons, men själsfränder är de inte. Martin är ingen spontan vitalist utan en grubblare och allvarsman, en mycket larsanderssonsk gestalt. Han försöker få världen att hänga ihop: Gondwana är namnet på den jättekontinent som fanns för över hundra miljoner år sedan och som förband den amerikanska kontinenten med Europa, Afrika och Indien. "Vägen till Gondwana" är både mer och mindre än en kärleksroman, knappast ens en roman för den delen, om man av en sådan kräver att alla dess delar skall hänga samman. Något sådant har Lars Andersson aldrig skrivit, och säkert aldrig velat skriva. Det kontinentalförskjutningen en gång har splittrat kan romanen inte sammanfoga till ett helt igen.

Den ungerske kompositören Béla Bartók var *Kjell Espmarks* reskamrat redan i diktsamlingen "Tecken till Europa" från 1982. Bartók får förnyat förtroende i prosaberättelsen *Béla Bartók mot Tredje riket*. Espmark fascinerar främst av Bartóks integritet och envishet när han reser runt Dubbelmonarkin på jakt efter ett kollektivt muskarv som ingen, inte ens folket självt, ville kännas vid. Det är en liten berättelse om svårigheten att vara konstnär i en konstförtryckande tid.

2004 års August pristagare *Bengt Ohlsson* utforskar ett annat mer komplicerat mörker i romanen *Gregorius*, som lyfter fram en bifigur ur Hjalmar Söderbergs hundra år gamla roman *Doktor Glas*. Bengt Ohlsson är en av få författare i Sverige som försöker gestalta jagets osympatiska, motbjudande och ondskfulla sidor i stället för att förlägga dem hos "den andre". I Söderbergs pastor Gregorius har han hittat ett ovanligt obekvämt porträtt att förvandla till jagberättelse.

Helena Henschens I skuggan av ett brott handlar om ett helt autentiskt brott i den svenska överklassen, de så kallade von Sydowska morderna, då en ung man dödade sin far, två hembiträden och sin unga fru innan han tog livet av sig själv. Helena Henschens är dotterdotter till förövarens lillasyster och har skrivit en blandning av roman och dokumentär redogörelse. Dokumenten rekonstruerar händelsen, romanen gestaltar den känsla av total övergivenhet som gått i arv i familjen.

Övergivenhet är ett tema även hos en av årets intressantaste debutanter, *Sara Stridsberg*. Hennes *Happy Sally* rymmer dessutom en historisk gestalt, svenskan Sally Bauer, som simmade över engelska kanalen strax innan Andra världskriget bröt ut. "Happy Sally" är på ett plan en barndomsskildring om hur det är att växa upp med en mor som är besatt av en dröm och glömmet sina barn för den. Till skillnad från många andra barndomsskildringar försöker romanen dock aldrig förklara barnets utveckling med föräldrarnas tillkortakommanden.

Döden molmar den svenska litteraturen i mull, men det finns också ljusare ställen. *Splendorville* heter den stad där *Ellen Mattsons* senaste roman utspelar sig. Den är hämtad lika mycket ur film och populärroman som ur verkligheten, den ligger vid öknens rand, tiden är runt 1920, ett stumfilmsteam invaderar förfallna palats och oasens skuggiga vrår. Romanens berättare, Doktor Esparto, engageras av filmteamet i sin egenskap av läkare, hon får snart agera psykolog och terapeut i frågor om kärlek. Esparto står nära författaren som här liksom i sina tidigare böcker är intresserad av allt det människor gör som inte går att förstå. Ellen Mattson skriver i den psykologiska realismens tradition och hon gör det på ett allt intressantare skruvat vis.

Även *Kerstin Strandberg* är en nyfiken iakttagare av obegripliga beteenden. *En obeskrivlig människa* sönderfaller i två delar: en konstnärsroman med klassiska ingredienser och en roman om en vänskap med förhinder. Kerstin Strandberg följer sitt konstnärliga alter ego till Paris som om ingen varit där före henne, med en naturlighet och nyfiken friskhet som kan påminna om den Carl Jonas Love Almquist som diktade "Songes" och följde efter Tintomara bland Kolmårdens tallar. Hon vet att mycket redan är beskrivet i litteraturen, men att minst lika mycket återstår och är värt att teckna.

Elsie Johansson beträder en annan väl upptrampad stig i *Näckroträdet* när

hon låter en hustru se tillbaka på livet efter makens död. Vi har hört den många gånger förut, berättelsen om den kvinnliga klassresan, om vägen från statarlängan till förortsvillan, om kärleken som en kort dans på rosor följd av långa tistelår. Men Elsie Johansson sjunger denna visa med en egensinnig röst som kan vara både fräck och ömsint, som kan svära så det osar och sörja så hjärtat brister, som ena stunden går till rätta med sig själv för att nästa stund peppa det egna jaget. Det handlar om en särskild energi som förhöjer vardagsrealismen och upprättat direkt förbindelse med läsaren. Elsie Johansson är en medveten ordkonstnär, hon är i den meningen ytterst litterär, men hon ligger också närmare en muntlig berättartradition än de flesta.

Det finns en litteraturkritisk debatt som brukar återkomma med jämna mellanrum, gärna på sommaren när det råder boktorka. Den handlar om att romanen är för inåtvänd, för privat, och att ingen försöker gestalta nutida samhällsproblem. Förra årets utgivning, som jag hittills beskrivit den, kan tyckas bekräfta en sådan bild. Men den ger förstås bara en del av sanningen.

Majgull Axelsson är en utpräglad politisk författare som i sina romaner alltid gestaltar samhällets aktuella problem och smärtpunkter. *Den jag aldrig var* tar upp handel med unga prostituerade och politikens avhumaniserade språk. Poeten *Kristian Lundberg* är i sin thriller *Eldätaren* inne på samma problemområde: ett antal främmande, nakna barn hittas döda på Limhamnsfältet i Malmö. Och *Björn Ranelid* berättar i sin *Bär ditt barn som den sista droppen vatten* om ungdomar som kommit snett och inte får hjälp av vare sig vuxensamhälle eller myndigheter.

Torbjörn Flygts Verkan är också en roman om samhällsomvandlande brott och om de farliga konsekvenser de får i form av medborgargården. Flygt arbetar i en prosatradition som ligger nära reportaget, men han förespeglar inte läsaren att det går att ge en heltäckande bild av verkligheten med journalistiska medel. Gåtan får aldrig sin fulla lösning och det finns lyckligtvis alltid tomma ställen kvar åt läsaren.

Det är ont om livsnjutare i svensk prosa, men också ont om radikala experiment med själva berättandet. *Lars Jakobsons* författarskap hör till undantagen. I *Berättelser om djur och andra* återanvänder han teman och rekvisita ur science fiction, hypertexter, myter och sagor i tio noveller som alla kretsar kring identitet och minne. Lars Jakobson skildrar främmande världar med noggrann realism, och hinnan mellan fiktion och verklighet är så tunn att man ständigt bryter igenom den. Det främmande blir plötsligt välbekant och vice versa. Jakobsons språkbehärskning är fullständigt suverän, han kan få den enklaste mening att framstå som djupt komplicerad och full av omvälvande sanning. Det är denna förmåga att framkalla produktiv osäkerhet hos läsaren som gör Jakobson till en av Sveriges mest intressanta författare.

Lotta Lotass är liksom Lars Jakobson fascinerad av rymden, men i hennes

fall handlar det om högst verkliga rymdfärder. Hon har tidigare följt flygets pionjärer i ett slags utforskning av teknikens, litteraturens och språkets gränser. I *Tredje Flykthastigheten* står Jurij Gagarin i centrum för en berättelse som följer den unge kosmonauten från de första drömmarna om rymden till ögonblicket strax före Sputniks avfärd. Romanen vidgar sig denna gång till världen utanför cockpit och ger en oväntad bild av den framtids- och tekniktro som präglade 50-talets Sovjetunion: en blandning av troskyldig hängivelse och kall beräkning präglar kosmonauternas verklighet.

Lotta Lotass fick för fyra år sedan ett stort pris för sin debutbok. *Daniel Sjölin* fick några år senare samma pris för sin debut. Hans andra roman, *Personliga pronomen*, är en familjeroman om språkets makt över tanken. Pappa Sunesohn talar i pluralis majestatis med den makt ett sådant "vi" ger, mamman är familjens "hon" och hänvisad till matlagning och heminredning, jaget en olycklig tonårspojke som beundrar sin expansiva syster "du". De personliga pronomina drar gränser och skapar konflikter. Språket, precis som familjen och den egna kroppen, stänger in individen i Sjölinns täta och skrämmande berättelse. Som flera andra av de yngre författarna förenar Daniel Sjölin språkliga experiment med samhällskritik. Den sedvanliga rötmanadsdebatten om prosans inåtvändhet lär få svårt att komma igång i år.

NT-INTERVJUN

DÄRFÖR FÖRSTÅR JAG HOMEROS

Sjón är den sjätte isländska författaren som tilldelats Nordiska rådets litteraturpris. Han fick det år 2005 för romanen *Skugga-Baldur*. Sjón debuterade 1978 med diktsamlingen *Visioner*, och hans första roman utkom 1987.

Adjunkt Soffía Auður Birgisdóttir har intervjuat Sjón för NT:s räkning.

I ett litet, gammalt trähus i Eyrarbakki, ett fiskeläge på Islands södra kust, sitter författaren Sjón gärna och skriver. I Eyrarbakki råder lugn och ro, där bor inte mer än några hundra själar och det dagliga livet går fram i maktig takt i samklang med naturen. Tidigt i år, när bedömningskommittén för Nordiska rådets litteraturpris sammanträdde i Helsingfors för att utse 2005 års pristagare, befann sig Sjón i just Eyrarbakki. Han hade skrivit den nominerade romanen *Skugga-Baldur* i huset vid havet och fann det lämpligt att vistas där medan sammanträdet pågick. Kvällen innan juryn fattade sitt beslut tog Sjón en promenad ner till stranden för att låta havets vågor lugna tankarnas svall – och det svallet, erkänner Sjón, var nog ganska häftigt. Som han går där längs stranden flyger plötsligt fem korpar över huvudet på honom, i samma riktning som han går. På Island anses det vara ett gott omen om korpar flyger i ens färdriktning, och ett dåligt om de flyger åt motsatt håll. Medan Sjón begrundar denna imponerande syn ser han en sjätte korp komma flygande och ansluta sig till de övriga fem. Sjón har berättat om detta i flera isländska intervjuer; hur han sett dessa korpar som ett förebud om de goda nyheterna, ty dagen därpå var det han som utsågs till Nordiska rådets litteraturpristagare. Det ligger nära till hands att tolka de fem korporna som de fem isländska författare som tidigare fått detta prestigefyllda pris: Ólafur Jóhann Sigurðsson (1976), Snorri Hjartarson (1981), Thor Vilhjálmsson (1988), Friða Á. Sigurðardóttir (1992) och Einar Már Guðmundsson (1995). Den sjätte korp som anslöt sig till gruppen skulle då förstås symbolisera Sjón själv, som tar emot priset i oktober i år.

Är du vidskeplig, Sjón?

– Jag är inte vidskeplig, men som gammal surrealist är jag uppmärksam på slumpen och annat underligt som livet kan bjuda på. Och ibland är det så väl-tajmat att man får gåshud. Så var det med de där sex korporna.

Texten som bildkonstverk

Författarpseudonymen Sjón är en förkortning av namnet **Sigurjón**; Sigurjón Birgir Sigurðsson lyder namnet i sin helhet. Det isländska ordet *sjón* betyder ”syn”, och det är speciellt träffande att denne författares namn associerar till det visuella eftersom ett av hans författarskaps kännemärken är ett ovanligt färgrikt och fantasifullt bildspråk.

De flesta känner ju till att du har sysslat mycket med musik och samarbetat med olika musiker – till exempel med Björk och The Brodsky Quartet, och nu senast med den isländska sångerskan och kompositören Ragnhildur Gísladóttir och den kände japanske slagverkaren Stomu Yamashta i samband med Reykjavíks kulturfestival. Men när man läser dina böcker är det bildkonsten som dyker upp i tankarna om och om igen; dina texter är ovanligt visuella. Jag vet att du klipper silhuetter i H.C. Andersens anda.

– Ja, faktum är att jag en gång i tiden valde mellan bildkonst och litteratur. Jag gick en konstnärlig linje i gymnasiet och har därför en viss grundutbildning i bildkonst. På den tiden var det poesi och konst som upptog mig helt.

Det är särskilt framträdande i din första roman, Stálnótt (Stålnatt, 1987); där är bildspråket enastående mångsidigt – man kanske till och med skulle våga påstå att det är lite överlastat på sina ställen.

– Den romanen är skriven enligt vissa bestämda regler. Jag försökte beskriva enbart ytan. Det finns till exempel ingen dialog i romanen och inga minnen, utom som visuella scener, inga tankar och reflexioner – bara beskrivningar av ytan, så det är alldeles riktigt att texten är helt och hållet visuell. Jag ville i själva verket skriva anti-episkt – vilket jag ju faktiskt också gör i *Skugga-Baldur*. Där stannar jag hela tiden vid den punkt där en episk författare skulle fortsätta.

Var det här en medveten protest mot traditionen?

– Ja, särskilt mot den episka isländska sagatraditionen. Islänningar är vana vid ganska ordinära episka berättelser och jag försökte göra något annorlunda. Jag sökte inspiration i bland annat tecknade serier och stumfilm och andra visuella berättartekniker. Ett tag funderade jag på att det vore spännande att se *Stálnótt* som balett. Man pratar ju jämt om att filmatisera romaner, men jag tror att balett vore rätt form för *Stálnótt*. Balletten är det enda konstnärliga uttryck vi har kvar där det finns stor mänsklig närhet utan ord; det händer något helt nytt när vi tittar på folk som rör sig utan att tala. Vi är vana att tolka rörelser på ett visst sätt, men i balett styckas vanliga rörelser upp och då skapas en ny symbolvärld där utgångspunkten är själva människokroppen. Man blir berörd på ett mycket speciellt sätt.

Men på vilket sätt är Skugga-Baldur anti-episk?

– Där den episke författaren skulle brodera ut texten – till exempel med att beskriva livet där i dalen, hur Friðrik och Abba har det, och så vidare – där slutar jag alltid, där säger jag stopp.

Du har också sagt att du tycker att boken är rutig eftersom kapitlen växlar mellan svart och vitt. Kan du förklara det närmare?

– Generellt ser jag romanerna för mig i visuell form innan jag skriver dem. Och jag gör faktiskt först ett visuellt utkast till alla mina berättelser, kanske med hjälp av nyckelord. Sedan skriver jag ett synopsis till varje kapitel innan jag skriver ut det. *Skugga-Baldurs* form kan faktiskt hänföras både till musik och konst. Jag tänkte mig verket litegrann som en stråkkvartett. Boken består av fyra delar och de framförs i olika tempo. Och jo, det stämmer, jag såg boken för mig visuellt som tvåfärgad, att den växlar mellan svarta och vita delar. Det upptäcker man lätt om man skärskådar texten. Det första avsnittet skildrar en man på rävjakt i snön på vintern; hela landskapet är snötäckt, allt är vitt och kallt. I nästa avsnitt råder en rätt mörk stämning; avsnittets huvudsakliga innehåll är ett dödsfall, en ganska skum begravning, en människa som behandlas mycket illa och så vidare. Sedan följer återigen ett vitt kapitel... Läsarna fattar nog direkt vad jag pratar om.

Påverkan i barndomen

Skugga-Baldur är Sjóns femte roman och hämtar inspiration i isländska folksagor och sägner från 1800-talet. Titeln anspelar dels på ett fenomen från sägnerna, en fantasivarelse som är en avkomma av katt och räv, och dels för den tankarna till ondska, till mörka krafter. Det leks med båda dessa betydelser i Sjóns roman. Prosten Baldur Skuggason, som är en av romanens huvudpersoner, är en ”skuggans” man, en illvillig och mörk figur som genomgår flera mystiska metamorfoser under berättelsens gång.

När vaknade intresset för att läsa och skriva?

– Mycket tidigt. Jag lärde mig läsa när jag var sex år och blev genast alldeles läsgalen. Jag är enda barnet till en ensamstående mor och vi bodde hos min mormor i drygt två år från det att jag fyllt sju, och under den tiden var jag helt uppslukad av de böcker som fanns i det hemmet, när jag inte sprang till biblioteket och lånade fler. Jag blev väldigt fascinerad av de isländska folksagorna – jag sög i mig beskrivningarna av alla de märkliga varelser som förekommer i dem, jag läste historier om präster, jag läste humoristiska skrönor...och spökhistorierna läste man ju bara i fullt dagsljus och helst inte om man var ensam hemma.

Var det inte svårt för en så liten kille att läsa folksagorna? De är ju inte precis skrivna på ett lättillgängligt språk.

– Det hindrade mig inte. Och så kunde ju mormor och mamma förklara om det var något ord jag inte förstod.

Du hade alltså en "litteratur-mormor" precis som Halldór Laxness, vilket många anser vara en förutsättning för att man ska bli en stor författare!

– Jo, där var jag välförsedd!

Och de isländska sagorna?

– Dem läste jag däremot inte, utom förstås det som var obligatoriskt i skolan, där plågade jag mig igenom *Njals saga* och *Hravnkel Freysgodes saga*. Der är inte förrän nu, de allra senaste åren, som jag har börjat kunna uppskatta den litteraturen. Men nu njuter jag verkligen av att läsa de där böckerna...äntligen har jag fått kontakt med dem!

Så islänningasagorna har inte haft någon avgörande påverkan på ditt författarskap?

– Nej, inte på annat sätt än att de ju finns närvarande i alla isländska texter. Medvetandet om deras existens, medvetandet om deras stil har kanske påverkat mig – liksom andra. Men på den tiden läste jag det alla andra grabbar läste, nämligen Bob Moran. Fantasy och science fiction fascinerade mig från första början.

Kanske råder det lite Bob Moran-stämning i *Stálnótt* – och så kan man väl också ana en viss släktskap med Enid Blytons äventyr böcker?

– Ja, jag använde mycket från den där hårdkokta pojkboksgenren i *Stálnótt* – och faktiskt också i viss utsträckning i *Með titrandi tár* (Med skälvande tårar, 2001). Men jag måste också nämna Mumintröllen. De betydde enormt mycket för mig, precis som för många andra i min generation. Det är en fantasivärld som är helt unik – där finns ett djup och en människokänedom av sällan skadat slag när det gäller barnböcker. Och så byter man roll: idag är jag muminpappa – jag har en tekopp med hans bild på och jag riktigt myser när jag dricker ur den och läser böckerna för mina barn.

– Mycket tidigt började jag också läsa poesi för nöjes skull, hittade dikter som jag tänkte på; *Fagra veröld* (Vackra värld) av Tómas Guðmundsson och så Stein Steinarr förstås. Jag blev tidigt uttagen till högläsningsskören i grundskolan. Där fick vi lära oss hela långa dikter utantill och sedan skulle vi mässa dem inför våra skolkamrater i aulan. Jag har förstås glömt alltihop vid det här laget, men förmodligen fastnade en del av rytmen i texterna. Senare lärde jag känna utländsk poesi översatt av de isländska modernisterna och de påverka-

de mig något oerhört, inte minst surrealisterna, vilket ju numera är allmänt känt.

Därför förstår jag Homeros

Sjón var mycket ung när han för första gången dök upp på den isländska litteraturscenen. Knappt sexton år gammal gav han ut sin första diktsamling *Sýnir* (Visioner, 1978), och de följande åren kom han med ytterligare sju diktsamlingar som sedan återutgavs i ett band under titeln *Drengurinn með röntgenaugun* (Pojken med röntgenblicken, 1986). Fram till denna samlingsvolym hade Sjóns verk kommit ut på eget förlag och han hade rykte om sig att vara undergroundpoet. Sjón ingick i en grupp unga poeter som kallade sig Medúsa och på 70- och 80-talen var deras främsta förebild surrealismen, och man kan tydligt se spår av denna litterära inriktning i hans poesi och även i romanerna.

– Medúsa-gruppen har gjort avtryck i den isländska konstvärlden, vi satte upp mycket bestämda estetiska mål och skapade en sorts arena som fortfarande finns kvar och kommer att fortsätta existera! Vi gick ut med ett väldigt bestämt estetiskt manifest – och den estetiken har hållit i sig och kommer att göra det framöver också, tror jag. Det är helt otroligt vad det förekommer mycket avant garde-aktivitet i vårt land – både i musiken och litteraturen. Realismen har å andra sidan hittat sin plats i den isländska detektivromanen som blomstrar som aldrig förr – det är också mycket bra.

Vilken är litteraturens roll i dag, anser du?

– Jag tror att litteraturen har återtagit sin roll som civilisationsbevarande redskap. Ett tag var det kyrkan som hade den rollen, kyrkan tog faktiskt ifrån litteraturen den funktionen och krävde ensamrätt till de civiliserande krafterna genom sina dogmer – men det misslyckades. Religionernas ideologiska system går inte ihop. Litteraturen, däremot, är den enda arenan i tillvaron där vi får möjlighet att identifiera oss med olika människor i olika tider och känna sympati med dem.

– Jag fascinerar av den teori som hävdar att vi inte kan lära oss av andras erfarenhet. Alltså att vi bara kan ta till oss metoder och förhållningssätt men inte lära oss något av andras erfarenheter, vi måste själva prova på, ta våra egna törnar. Däremot kan vi leva oss in i andras erfarenheter och ha medkänsla med andra. Och litteraturen kan förmedla andras erfarenheter och vi kan ta emot dem via litteraturen. Jag tror faktiskt att de så kallade dogma-filmerna också lyckas med detta, det är ett skäl till att de är så populära: de drar fram det mänskliga i ljuset och tvingar oss till medkännande, med hjälp av diktens verktyg. Kanske behöver vi dikten just för att uppnå detta. Häri ligger diktens förmåga, tror jag – och därför förstår jag Homeros.

– Samtidigt som jag skrev *Skugga-Baldur* läste jag *Odysséen* och plötsligt

upplevde jag direktkontakt med författaren bakom verket. Jag tyckte att jag befann mig på samma plats som han (och hoppas att ingen får för sig att tolka det som hybris), jag tyckte jag såg texten med hans ögon. Samma sak upplevde jag igen när jag strax därefter läste *Njals saga*, jag hörde hur Njals författare skrockade belåtet åt en lyckad replik, en välformulerad mening. Möjligen händer detta alla författare som skriver mycket – alltså att de skriver sig framåt och till slut hamnar i den här situationen – och då insåg jag vilka tidsmaskiner böcker är! Vi är alltid samtida med alla författare.

Vad betyder det för dig att få Nordiska rådets litteraturpris?

– Det betyder enormt mycket för en författare att ha läsare! Jag är en mycket ambitiös författare. Kanske har min lättsamma attityd förvillat en del vad gäller min ambitionsnivå, men att skriva böcker är min högsta önskan. Det har varit mitt liv och min glädje sedan jag var femton år gammal och jag är innerligt glad att ha fått detta erkännande och den möjlighet det medför att fler läsare lär känna mina böcker. Det är ett erkännande av att jag har lyckats med det som är min livsuppgift.

– Det är också viktigt för mig att jag får priset för just denna bok och ingen annan, därför att den handlar om ett ämne som är viktigt för mig, viktigt för oss alla. Även om jag inte skriver läsarna på näsan är det en fråga om civilisation jag tar upp: hur vi bemöter människor som är annorlunda på något sätt. Berättelsen om Abba påminner oss om att de som föddes med Downs syndrom förr i tiden gallrades bort ur gemenskapen och idag står vi inför situationen att detta håller på att upprepas, att det finns de som kräver att det är så vi ska ha det. Det finns ett starkt politiskt syfte i *Skugga-Baldur* och även i flera av mina romaner, om man ser efter noga. På sin tid satte surrealismen upp målet att förändra både människan och världen. Jag blev mycket tidigt medveten om detta politiska inslag i surrealismen, det är ju en revolutionär rörelse! Som vill sätta dikten och kärleken mot materialismen och kapitalismens övergrepp. Det skriver jag under på.

Soffía Auður Birgisdóttir

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

HARALD GUSTAFSSON

DET NYA NORDEN – FÖRE ELLER EFTER NAPOLEON?

I Harald Gustafssons artikel på sidorna 161-168 i förra numret av NT kom inte hela slutavsnittet med. Redaktionen beklagar att så ej skedde och publicerar texten i sin helhet nedan.

Historikerna och de stora samhällsförändringarna

Med detta har jag försökt sätta in "Norden efter Napoleon" i ett större perspektiv. Åkte perukerna av eller inte? Som vanligt i historien skedde det nya gradvis, delvis, och det som blev kvar fick nya innebörder. Stora historiska krafter var i rörelse, de mest omtumlande perioderna i de nordiska samhällena förefaller ha varit perioderna ca 1760-1790 och ca 1840-1870, när många motsättningar utlöste sig. Men de ramar som storpolitiken skapade kom därmed också att få en ny innebörd – senare.

Till slut kan jag inte låta bli att göra en historiografisk reflexion. Det ovan framförda kan för fackhistorikern låta gammaldags. Jag har talat om "historiska krafter", geologiska rörelser i samhället, stora samhällsgrupper, stora ekonomiska, sociala och kulturella trender. Det låter ju som om vi var tillbaka på 1970-talet, som om jag fallit ner i den strukturhistoria vi historiker enligt vår gängse självbild nu har lämnat. På den tiden sökte historikerna stora strukturer och brydde sig föga om den enskilda människan, letade efter de stora samhällsförändringarna och de kausala sammanhangen. Borde jag inte i stället, för att vara modern, ha använt mig av ett mikroperspektiv, borde jag inte ha ställt fokus på vad "Norden efter Napoleon" betydde för enskilda människor – män och kvinnor –, anlagt ett aktörsperspektiv, visat att utvecklingen berodde på mänskliga val och inte opersonliga krafter, sett på uppfattningar om verkligheten och inte någon objektiv "verklighet"? Kanske borde jag, för att vara riktigt postmodern, ha visat att "Norden efter Napoleon" bestod av en oändlig mängd fragment och berättelser, alla lika goda? Eller borde jag åtminstone inte, i enlighet med min egen tidigare forskningsinriktning, ha fördjupat mig i vanliga människors politiska kultur och identitetsföreställningar?

Allt detta menar jag att det är viktigt att fortsätta forska om, också när det gäller effekterna av omstruktureringen i Norden efter 1815. Men måste alltid barnen kastas ut med badvattnet? Även om stora samhällsstrukturer alltid bara är det samlade resultatet av individuella val, blir ju alla de individuella valen till något det är rimligt att kalla strukturer. Det är två sidor av samma sak, som kan angripas från båda håll. Kanske är det dags att vi inte alldeles glömmer de

stora samhällsförändringarna?

Norden 1850 jämfört med 1750 erbjöd på många sätt annorlunda livsvillkor för väldigt många människor. Något av detta kunde de tacka – eller skylla på – Napoleon för. Riktigt vad, det är öppet för vidare utforskning.

FÖR EGEN RÄKNING

NORDEN SKAL REVITALISERES

Ole Stavad är socialdemokratisk medlem av Folketinget sedan 1980. Han har varit skatteminister 1993–1994 och 1998–2001. Medlem av Nordiska rådets danska delegation var han 1994–1998, och efter regeringsskiftet hösten 2001 är han ordförande i den danska rådsdelegationen. I Nordiska rådets presidium blev Ole Stavad invald 2002. Han blir president i Nordiska rådet vid det kommande årsskiftet.

Alle vore nordiske lande deltager i internationalt samarbejde på kryds og tværs. Globaliseringen betyder, at ministre og parlamentarikere konstant mødes i internationale foraer og diskuterer fælles problemer og spørgsmål.

Det har resulteret i at samarbejdet i Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd, i dag har en mindre synlig placering, end tilfældet var for bare et par årtier siden. Det har fået nogle til at stille spørgsmålet, om Nordisk Råd har overlevet sig selv. Om vi kan bruge kræfterne bedre på andre områder.

Det tror jeg er en både vigtig og nyttig diskussion. Den største trussel imod nordisk samarbejde er ligegyldigheden. De fleste føler godt nok en samhørighed og et fællesskab med vore nordiske broderfolk, men retter alligevel mere fokus og energi imod mulighederne i syd, vest eller øst.

Derfor skal nordisk samarbejde også tænkes sammen med de mange øvrige samarbejder, som vore nordiske lande indgår i. Her har ”murens fald” åbnet helt nye muligheder, som vi slet ikke har udnyttet godt nok.

Nordisk samarbejde efter ”murens fald”.

Samarbejdet i Nordisk Råd var banebrydende, da det tog fart for 50 år siden. Mange af de nordiske regler, som vi lavede dengang med ét fælles nordisk arbejdsmarked, pasfrihed m.v. er senere kopieret i EU. Norden gik foran og viste vejen for andre.

Siden murens fald er der sket grundlæggende ændringer i samarbejdet i Nordisk Råd. Der diskuteres udenrigs- og sikkerhedspolitiske temaer. Der samarbejdes tæt med bl.a. de baltiske lande og med Rusland. Samarbejdet med landene omkring Østersøen og i de arktiske områder er højt på dagsordenen. Det sker samtidig med, at vi fastholder det tætte ”inden-nordiske”-samarbejde inden for områder som kultur, retspolitik, forbruger, energi og miljø.

Der er således sket en konstant udvikling af Nordisk Råds arbejde. Problemet er mere, som jeg ser det, at vi ikke er lykkedes godt nok med at

forankre arbejdet i vore nationale parlamenter. Nordisk Råd er en for lukket klub, som vore kolleger i vore nationale parlamenter hører om, når vi har den årlige nordiske debat forud for sessionen.

Nordisk samarbejde er fundamentet

Globaliseringen åbner for nye spændende muligheder, men skaber også forståelig frygt og bekymring hos mange mennesker. Den internationale arbejdsdeling betyder, at store industriarbejdspladser lukkes hos os og flytter til Kina eller Østeuropa, hvor lønomkostningerne er langt mindre. Det er ikke en ny udvikling. Det nye er den hast, der er i forandringerne.

Vi har set en række af vore store stærke europæiske industrilande næsten blive løbet over ende af hastigheden i forandringerne. Vi ser regeringer, lønmodtagere og landmænd i dele af Europa reagere i nødværge med protektionistiske forslag. Det er ikke vejen frem.

Til gengæld kan vi glæde os over, at vore nordiske lande klarer sig bedre end de fleste andre med de store omstillinger. Et stærkt velfærdssamfund kombineret med en betydelig fleksibilitet på arbejdsmarkedet, gør os mere omstillingsparate end de fleste andre.

Til en af velfærdssamfundets vigtigste grundpiller hører også muligheden og retten til uddannelse, efteruddannelse og opkvalificering. Herigennem kan vi sikre en veluddannet og fleksibel arbejdsstyrke. En anden vigtig grundpille er ligestillingen mellem kønnene. Her skal vi stadig nå meget, men vore nordiske arbejdsmarkeder har en næsten ligelig erhvervsdeltagelse af mænd og kvinder. Og, vel og mærke, en væsentlig højere erhvervsdeltagelse end de fleste andre lande, som vi sammenligner os med.

Vi har i Norden derfor også noget at tilbyde i samarbejdet med andre. Og, vi har noget at forsvare, så de nordiske værdier ikke løbes over ende i globaliseringen og ensliggørelsens navn.

Hver for sig fylder vi ikke så meget i Norden, men lægger vi kræfterne sammen, når vi forhandler i EU, FN, OECD og andre internationale foraer, så kan vi være svære at komme uden om, med de resultater vi skaber og det fundament, som vi har opbygget.

Vores nordiske styrke er de fælles værdier som vore samfund bygger på. Der er masser af forskelligheder og modstående interesser inden for Norden, men vi har værdier og samfundsmodeller, som har vist sig langt mere bæredygtige end de samfund, hvor man glemmer at sætte grænser og hegn omkring markeds kræfterne.

Derfor skal vi også blive langt dygtigere til at bruge det nordiske samarbejde som afsæt og fundamentet for fælles indsatser og politisk ageren i en globaliseret verden.

Nordisk Råd i en ny tid

Selv om vi lever i en helt anden tid, end da Nordisk Råd blev oprettet i 1952, har vi stadig en unik organisation, som ikke finder sin lige noget andet sted. Derfor skal vi også holde fast på det tætte samspil mellem parlamentarikerne i Nordisk Råd og regeringerne i Nordisk Ministerråd. Sætter vi det over styr, får vi det med garanti aldrig tilbage igen. Vi skal bare blive endnu bedre til at bruge det.

Min ambition er, at vi én gang om året – når vi mødes til Nordisk Råds session – kan få den store nordiske debat, som kan sætte den politiske dagsorden for den kommende tid. Alle vore statsministre og mange ministre deltager i sessionen. Derimod er det efterhånden et fåtal af partilederne, som repræsenterer oppositionen, der deltager i sessionen. Der er med andre ord opstået en ubalance mellem regeringssiden og parlamentarikersiden i samarbejdet. Heri ligger en undergravning af hele tankegangen bag den måde, som vi historisk har opbygget det nordiske samarbejde på.

I Danmark var det en helt fast tradition, at oppositionens leder var født formand for Den danske Delegation i Nordisk Råd. Når Danmark skulle levere præsidenten for Nordisk Råd, var det oppositionens leder i Danmark, der påtog sig opgaven. Det gav både en vis ligeværdighed og en betydelig gennemslagskraft i arbejdet. Det betød også, at de ledende oppositionspolitikere var centrale aktører i debatterne under sessionen. Sidst en dansk socialdemokrat var præsident i Nordisk Råd, var det tidligere statsminister Anker Jørgensen, der løste opgaven. Derfor følger jeg også en stor forpligtelse og en vis ydmyghed over for den opgave, som jeg regner med at skulle løse som præsident for Nordisk Råd næste år.

Jeg tror vi må erkende, at det ikke vil være muligt for partiformænd og oppositionens ledere at gå ind i det løbende arbejde i udvalg m.v. Derimod bør det være muligt at skabe et så spændende nordisk forum, når vi har vore årlige sessioner, så det hvert år kan blive et nordisk topmøde, hvor regeringer og partiledere sætter den Nordiske dagsorden. Min ambition er, at vi ved at lægge kræfterne sammen, kan få endnu større indflydelse på de internationale beslutninger og spilleregler, som især små lande er fuldstændigt afhængige af. Det er også her dagsordenen skal sættes, så vi i Norden fortsat kan være den foregangsregion, som kan fastholde en universalmodel med skattebetalt velfærd, høj beskæftigelse, omsorg for de svageste og en velstand der sagtens kan klare sig i sammenligningen med andre lande.

Åbenhed og inddragelse

Medlemmerne af Nordisk Råd opfattes ofte af vore egne kolleger, som en lukket klub, der skal passe en fælles nordisk arv. Lidt som kustoderne der skal sørge for, at de mange historiske effekter ikke lider skade på et museum.

Derfor skal vi meget bevidst sørge for, at nordisk samarbejde igen bliver en

åben og integreret del af arbejdet i vore parlamenter. Vi skal på en helt anden måde magte at inddrage udvalgene i Folketinget og i de øvrige parlamenter i vort arbejde. I mange sammenhænge kan det også ske i et samarbejde med de baltiske lande, som vi arbejder tæt sammen med. Helt aktuelt har parlamentsformændene i Norden sammen med kollegerne fra de baltiske lande aftalt, at vi skal opbygge et tættere samarbejde mellem parlamentsudvalgene i vore otte lande og tre selvstyrende områder. I Danmark er vi enige om, at det samarbejde bør kombineres med arbejdet i Nordisk Råd, hvor vi allerede har talrige kontakter og samarbejdsflader.

Norden er fremtiden – hvis vi vil

Nordisk samarbejde er ikke et alternativ til EU og andet internationalt samarbejde. Nordisk samarbejde er for mig fundamentet for alt andet samarbejde.

Nordisk samarbejde er det eneste internationale samarbejde vi deltager i, som også har en folkelig sjæl. Vi er når vi kommer lidt hjemmefra én stor familie i Norden. Vi har Foreningerne Norden i alle vore lande med tusindvis af frivillige og ulønnede foreningsmedarbejdere. Vi har venskabsbysamarbejder på kryds og tværs. Vore mindre virksomheder bruger Norden som ”kravlegård”, når man skal ud på eksportmarkederne for første gang. Store nationale virksomheder slår sig sammen og bliver til nordiske virksomheder.

Selv om det øvrige Norden kun har en befolkning på godt 20 mio. mennesker, er Norden klart vort største eksport- og importmarked, selv om Tyskland, der ligger lige så tæt på, har over 80 mio. indbyggere. Reelt er Norden et stort hjemmemarked, undtagen når det går galt med restriktioner for fisk og landbrugsvarer fordi Norge og Island ikke er fulde medlemmer af EU.

Derfor har vi et helt fantastisk afsæt til at bruge nordisk samarbejde som et stærk fundament i en globaliseret verden. Hvis vi vil, kan vi få meget mere ud af et tæt samarbejde i Norden. De muligheder skal udnyttes. Os der arbejder i Nordisk Råd må målrettet bruge vore kræfter på, at det også bliver virkelighed.

Ole Stavad

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

OMVANDLINGSTRYCKET ÖKAR INTERNATIONELLT OCH NORDISKT

Organisationer för samverkan mellan staterna skapade efter andra världskriget är nu utsatta för ett stort omvandlingstryck. Det gäller Förenta Nationerna, Europeiska unionen, NATO och WTO (fd GATT) som alla upplevt kriser med mer eller mindre djup och varaktighet.

De nordiska staterna har samverkat mer eller mindre väl i samband med det korstryck mellan olika intressen och tänkbara samarbetsmönster som staterna utsätts för i samband med omvandlingsprocesserna. Bäst har samarbetet troligen fungerat i samband med försöket att reformera Förenta Nationerna och i förhandlingarna inom WTO.

De nordiska staterna är alla bland Förenta Nationernas största vänner och bidragsgivare. Ingen av de nordiska staterna är helt tillfreds med den reform som nu växt fram. Men reformen är god nog för att väcka berättigad självmedvetenhet om att Förenta Nationerna, tack vare bland annat de nordiska staternas insats, kan fortsätta sitt svåra arbete med bevarad legitimitet. Alla nordiska stater står också bakom Islands kandidatur till FN:s säkerhetsråd. Det är värt att uppmärksamma att EU-medlemmarna Danmark, Finland och Sverige valt att hellre backa upp Island än EU-medlemmen Österrike.

Franska och holländska Nej till förslaget som ny EU-konstitution gör att den frågan tills vidare inte ställs på sin spets i de nordiska staterna. I frågan om EU:s utvidgningsfrågor har de nordiska EU-medlemmarna hållit ihop och varit klart pådrivande. Frågan är om denna sammanhållning kan bestå när Turkiets inträde i unionen blivit en allt hetare fråga. Det finns skäl att tro att den ansvarige EU-kommissionären, finländaren Olli Rehn, uppfattar ett annat tonläge i de synpunkter som hörs från Danmark än i vad som sägs i Sverige och Finland.

I frågan om Europeiska unionens långtidsbudget intar Sverige och Finland vitt skilda ståndpunkter, framför allt när det gäller jordbruks- och regionalpolitiken. Sverige vill ha en stramare budget med större reformer medan Finland slår vakt om att det stöd som ges i nuläget till jordbruk och regional utveckling ska bestå. Det kan bli så att det först blir under Finlands ordförandeskap under hösten 2006 som budgetkonflikten inom EU kan bringas till en lösning.

Trots de proklamationer som gjorts om att de nordiska staterna vill söka samordna sina positioner inom EU måste de faktiska resultaten bedömas som obetydliga. Borde vi inte ha skäl att förvänta oss mera?

Norge och Danmark valde olika hållningar i samband med Irakkriget. Det regeringsskifte som i skrivande stund väntar i Norge tycks inte minska olikheterna. Den klyfta som uppstått mellan de stora NATO-staterna, å ena sidan

USA och Storbritannien och å andra sidan Tyskland och Frankrike, återfinns också som en skiljelinje mellan de nordiska NATO-medlemmarna Danmark och Norge.

Men när det gäller EU:s militärpolitiska engagemang, bland annat organiserandet av militära beredskapsstyrkor, är det Danmark som ställt sig vid sidan medan Norge, trots avsaknad av EU-medlemskap, samverkar med Finland och Sverige inom ramen för detta samarbete.

Det finns inga tecken på att de nordiska staterna ökat sin samsyn i ”storpolitiken”, exempelvis när det gäller dessa staters relation till eller samarbete inom ramen för EU och NATO. Den klyfta mellan olika nordiska stater som funnits allt sedan NATO bildades och Danmark i tidigt 1970-tal inträdde som medlem i det som idag är EU består.

Även det nordiska samarbetets institutioner är utsatta för ett omvandlingstryck. Inom Nordiska rådet är det inte minst parlamentarikerna själva som utövar detta tryck. Under det senaste året har dock även de nationella parlamentens talmän bidragit till diskussion. Den som lett de nationella parlamentens dialog med Nordiska rådet är den nu avgående stortingspresidenten Jørgen Kosmo.

I en intervju publicerad på hemsidan www.norden.org har han bland annat sagt:

– Man måste utforma Nordiska rådet så att det nordiska samarbetet blir en levande kraft i det nationella parlamentariska arbetet. Det är nödvändigt att vi tillsammans vitaliserar de nordiska problemställningarna och samtidigt är med och sätter den europeiska dagordningen. Norden har stora utmaningar framför sig.

– Min tanke är att man måste skapa en Nordeuropeisk plattform. Men Nordiska rådet ska inte nedläggas, tvärtom. De frågor som är avgörande för norra Europas framtid är klimatförändringarna, användandet av naturresurserna, olja och gasfyndigheterna i Barents. Men också det vi gärna ser som kärnfrågor, levnadsvillkoren för medborgarna i Norden behöver ses i ett större sammanhang. Jämställdhet, trafficking, organiserad brottslighet är i högsta grad frågor som påverkar våra levnadsvillkor, men som vi inte kan lösa ensamma, säger Kosmo.

Talmännens initiativ till en dialog med Nordiska rådet uppfattas av många främst som ett försök att reducera de ekonomiska anslag som parlamenten ger för att finansiera rådets arbete. Om det är en riktig analys vet jag inte. Det jag däremot vet är att det redan gjorts mycket kraftiga nedskärningar och att rådets relativt sett omfattande verksamhet idag möjliggörs med en minimal byråkrati.

Det stora flertalet som deltar i reformdiskussionen vill vitalisera och förbättra rådets effektivitet. Som ett undantag kan noteras en motion i Sveriges riksdag: en grupp folkpartister med ordföranden i riksdagens kulturutskott Lennart Kollmats i spetsen vill lägga ned Nordiska rådet. Den motionen lär

avslås. Omvandlingstrycket gör dock att vi kan förvänta oss att ansträngningarna att reformera rådet lär fortsätta under ledning av rådets ordförandeland nästa år, med den tilltänkte rådspresidenten Ole Stavad (s) i spetsen.

Omvandlingstrycket har också lett till beslut som innebär en relativt radikal förändring av Nordiska ministerrådet. Istället för de hittillsvarande 18 separata ministerråden ska NMR efter årsskiftet arbeta med bara 11 ministersammansättningar. De skilda ministerråden för energipolitik, narkotikafrågor, IT, konsumentpolitik, transportpolitik, regionalpolitik och bostadspolitik avvecklas.

Den danska samarbetsministern, Connie Hedegaard, hoppas att framtidens NMR-möten ska bli mera relevanta, konkreta och effektiva. Hon ser det som en framtidssäkring av det organiserade nordiska regeringssamarbetet i en tid när nationella ministrar "bombarderas" med inbjudningar till internationella ministermöten.

En avgörande fråga är naturligtvis om NMR:s ändrade struktur ska leda till en positiv eller negativ påverkan på resultaten i nordiskt samarbete där dialogen mellan ministrar och parlamentariker i Nordiska rådet spelar en avgörande roll. Framtiden lär visa detta men jag tror att både parlamentariker och Föreningarna Norden behöver skärpa både sin vaksamhet och sin initiativförmåga.

En av huvudfrågorna på Nordiska rådets 57:e session i Reykjavik lär bli det radikala reformförslag som de nordiska kulturministrarna ställt sig bakom. En lång rad fackkommittéer och institutioner för litteratur, bildkonst, musik och scenkonst föreslås bli nedlagda. Dessa ska ersättas av projektsamarbete styrt av tidsbundna samarbetsprogram, enligt förslaget.

Förslaget utsätts för en mycket kraftig kritik både från konstnärsorganisationer och folkrörelser som Föreningarna Norden. De uttalar att de befarar en toppstyrning i strid med hävdvunna principer för statligt stöd på kulturområdet, att staten ska stöda men inte styra.

Varaktig utveckling och förnyelse skapas knappast av tidsbegränsade projekt i enlighet med vad företrädare för statsmakten tillfälligt bedömer som politiskt korrekt. Sådan utveckling skapas snarare av en mångfald av oberoende institutioner som förmår att bära en fortgående förändring och förnyelse. I synnerhet när kulturpolitikens uppgift inte längre är att bygga nationalstater utan snarare består i att skapa förutsättningar för dynamiskt samspel mellan olika kulturer.

Forskaren vid Handelshögskolan i Stockholm, Filip Wijkström, har uttalat att staten i Sverige utsätter kultur- och föreningsliv för "projektos". Det vore illa om detta tillstånd drabbar också det nordiska kultursamarbetet.

Anders Ljunggren

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

OM KONSTEN ATT BRUKA SIN TRÄDGÅRD

”Et begrep som skandinavismen betyr noe forskjellig til forskjellig tid, skifter ofte innhold fra år til år. En gang er det drømmen om en nordisk renaissance i litteratur og kunst på felles norrøn grunn som begeistrer de toneangivende i skandinavernes leir, andre ganger er den utenrikspolitiske situasjon årsak til at tanken på et forsvarsforbund mellom de tre land tvinger alt annet tilbake. Skandinavismens politiske idé blir avgjørende for motstandere som for tilhengere. Men likesom forskjellige tider endrer og omformer den skandinaviske bevegelse, vil det også i den enkeltes opfatning av den være rik anledning til at finne synsmåter og stemninger som bærer preg av individualitet, personlig opfatning av ideen.” (Edvard Stang, Nordens kalender 1933, sidan 9.)

Ovanstående citat är hämtat ur Nordens kalender 1933 där Edvard Stang skriver om ”Bjørnson og skandinavismen”. Föreningarna Nordens årsbok, Nordens kalender har det året Bjørnstjerne Bjørnson och relationerna till hans liv och diktning i de nordiska länderna som tema. När jag öppnade kalendern och började läsa kom jag på mig själv med att glömma när det är skrivet, byta ut ordet ”skandinavism” mot ”nordism”, associera till postmodern teori och fundera över vad ”Norden” betyder för enskilda personer.

Impulsen till att ta fram Nordens kalender kom från läsningen av *Monika Janfelts* bok ”Att leva i den bästa av världar. Föreningarna Nordens syn på Norden 1919-1933”. Janfelt skriver att hon med boken

”... sökt infånga ”drömmen” om det harmoniskt enhetliga Norden i en bestämmd kontext. Tonvikten ligger således på idén och jag har anlagt en konstruktivistisk och antiessentialistisk synvinkel på ämnet. Jag har velat belysa hur en självbild och självförståelse konstruerades och formulerades. De nationella tolkningarna av helheten och nationerna som delar i denna helhet öppnar för en mångdimensionell – men också föränderlig – bild av Norden och den nordiska idén. Denna undersökning skriver därför delvis in sig i den forskningstradition som tolkar det moderna Norden och idéerna om nordisk gemenskap i ett nationalstatligt perspektiv, där nordismen betraktas som en konsekvens av nationalismen.” (sid. 13).

Den nordiska enhetsförståelsen odlades inte bara av föreningarna Norden, skriver Janfelt, men menar att

”... deras syn på Norden speglar några mentala tankemönster i samtiden, men också att det framför allt blev deras definition av Norden som på allvar slog igenom i samband med andra världskriget och därefter.” (sid. 13)

Janfelt gör en avgränsning i att inte behandla folkhögskolorna och förhållandet mellan folkhögskolerörelsen och föreningarna Norden. För att kunna närma sig frågan om vad Nordens gränser gick läggs stor tonvikt vid utkantsområdena, där särskilt Danmark och Finland behandlas som gränsländer i förhållande till omvärlden. Med detta lägger Janfelt även ett perspektiv om centrum och periferi i Norden där föreningarna enligt Janfelt ansåg det nödvändigt att förklara varför Finland var ett nordiskt land, medan det var irrelevant att ställa samma fråga om Danmark eller Sverige.

Källmaterialet Janfelt använder sig av är framför allt Pohjola-Nordens arkiv på Riksarkivet i Helsingfors, Svenska folkpartiets arkiv på Svenska Centralarkivet i Helsingfors, den danska föreningens, Foreningen Norden, arkiv i Köpenhamn, samt Nordens Aarbog 1920-1929 och den ovan nämnda Nordens kalender 1930-34. I materialet ryms tryckta publikationer, protokoll, sekretariatsmaterial och korrespondens. Genom att utnyttja allt detta ger Janfelt läsaren en chans att följa interna diskussioner inom och mellan föreningarna, personliga reflektioner både från föreningsrepresentanter och deltagare i olika möten arrangerade av föreningarna, fram till beslut och färdigt material som det publicerades för allmänheten. Publikationerna är en viktig del i materialet, vilket Janfelt motiverar bl.a. genom formuleringar som *"Årsböckerna skulle inte enbart upplysa och underhålla, de skulle framför allt främja föreningarnas arbete och syfte."* (sid. 37)

Efter det inledande kapitlet är boken organiserad i nio tematiska kapitel: bildandet av föreningarna Norden; en analys av den nordiska enhetstanken; föreningarnas spridning och reproduktion av den nordiska enhetstanken; nordism och nationalism i förhållande till varandra; Norden, dess medlemmar och relationer till varandra; Finland som Nordens östgräns; Danmark som Nordens sydgräns; Norden och omvärlden; samt sist "Norden som ideologi och konstruktion" där Janfelt undersöker föreningarnas förbindelse med sin egen historia och framtidsvisionens roll i det nordiska projektet. Kapitlen liknar tidskriftsartiklar i det att de vart och ett kretsar kring sitt tema och binds samman av det inledande respektive sista kapitlet. En läsare som sträckläser boken får stå ut med ett antal upprepningar av upplysningar, företeelser etc. som ses ur olika perspektiv i de olika kapitlen. Å andra sidan kan läsaren läsa vart och ett av kapitlen relativt självständigt.

Det är ett ambitiöst projekt och personligen tycker jag det är välkommet med undersökningar som tar sikte på hela Norden: Janfelt argumenterar övertygande för att frånga den metodologiska nationalismen och undersöka ett nordiskt sammanhang. Det är nog forskarens smala lycka om det går att finna en aktör hos vilken man kan studera avtryck av tidens idéer och strömningar kring kultur, identitet, utbildning, samhällsliv, förvaltning, utrikespolitik, nationella, internationella och mellanfolkliga kontakter i vid mening kring något så svårgenomträngligt som "Norden" som företeelse, term och begrepp. Här är det väl upplagt, då det finns aktörer som t.o.m. tar upp "Norden" i sitt namn och har "Norden" som sitt verksamhetsområde.

Startpunkten för boken är bildandet av föreningarna Norden i Danmark, Norge och Sverige år 1919, och vi får följa dem under de första femton åren. Gruppen – eller "familjen" om vi ska använda en metafor som Janfelt ser i föreningarnas berättelse – görs mer komplett med Norræna Félagid á Islandi år 1922, och Pohjola-Norden, 1924. Janfelt väljer år 1933 som slutpunkt för undersökningen, motiverat av att Finland gick in i en period av nordisk utrikespolitisk orientering och att ett ökat tryck utifrån bidrog till en nordisk orientering hos de fem staterna. Föreningarnas blomstringstid inföll efter 1933, men Janfelt menar att de då redan hade nått ut med

"... sin definition av Norden och nordismen som gick ut på att nationalstaterna var nordismens grund och att rörelsen och ideologin måste ha en folklig förankring." (sid. 19)

Boken innehåller ett stort antal idéer och uppslag samt inblickar i föreningarnas arbete samt enskilda personers hållningar i de frågor man hade att ta ställning till under en femtonårsperiod som innehöll ett antal svåra inomstatliga och mellanstatliga frågor. Och det är fascinerande med dessa röster och med all ansträngning att finna lösningar, inte bygga konflikter utan hellre undertrycka dem, samtidigt som

varje förening ser ut och agerar som en liten spegelbild av respektive stats diplomati. Eller är det min egen konstruktion? Janfelt visar hur de ur ett klass- och ett genusperspektiv är ytterligt snedfördelade. Föreningarna består av eliter med nära kontakter till statsförvaltningarna. De är också mansdominerade. Det betyder dock inte att kvinnliga röster saknas. En de personer som citeras flitigast i Janfelts bok är Valfrid Palmgren Munch-Petersen, en av de tongivande och aktiva personligheterna i föreningarnas arbete.

Hur ser då "... *"drömmen"* om det harmoniskt enhetliga Norden i en bestämd kontext" ut? Boken ger ett antal uppslag där jag kan ha invändningen att analysen reifierar "en nordisk idé" till något fast och orubbligt. Janfelt anlägger en konstruktivistisk synvinkel, men ibland ser det ut som materialet pressas in i färdiga konstruktioner. Det väcker den ständigt aktuella frågan om vi söker känna vår egen tid genom att spegla oss i historien eller om vi söker lära känna historien genom att spegla den i nutiden?

En utgångspunkt för Janfelt är att betrakta nordismen som en konsekvens av nationalismen. Och visst, båda är "*föreställda gemenskaper*" som Janfelt skriver med stöd av Benedict Anderson. Men det ser ut för mig som utgångspunkten är att det finns en nordisk tanke, en nordism som speglas i föreningarna. Varför detta letande efter enhet? Det empiriska materialet tycks mig peka på ett antal olika teman i de bilder föreningarna presenterar. Det som förenar, skriver faktiskt också Janfelt, är mångfald. Det ser ut som mångfalden, inte enheten, är bärande för identiteten.

Janfelt beskriver en dualism mellan nordism och nationalism. Kan det vara så att det sker en sammanblandning av "-ismerna" och att det är vår konstruktion, inte deras, de personer som vi hör genom föreningarna Norden? En nation söker en politisk gemenskap, den nordism som lanseras 1919 utgår från att de politiska gemenskaperna är klara. Det har också en annan implikation: reglerna för umgänget bestäms av att staterna och föreningarna är likställda och suveräna. I ett perspektiv av centrum och periferi, som Janfelt använder och som brukar rymma makt och dominans, kunde man tänka sig att centrum bestämmer villkoren. Här är det de nya staterna som ställer villkoren och deras maktmedel är effektivt: hotet om tillbakadragande.

I Janfelts analys presenterar föreningarna skandinavismen som känsla, nordismen som förnuft. En annan tolkning är att föreningarna sökte förena förnuft och känsla. För personer som Hagerup Bull var det angeläget att peka på det praktiska, funktionella, samarbete som inleddes under första världskriget, ett samarbete som var till gemensam nytta och som kunde binda samman staterna. Det är lätt att tolka detta som en liberal och kanske funktionalistisk syn på värdet av transaktioner mellan stater och befolkningar.

Det som jag tycker visar sig i föreningarnas material är en tro på att kontakter mellan befolkningar skapar vänskap. Vänortsrörelsen utvecklades inte förrän efter 1933, men formulerades vid föreningarnas bildande: "kjennskap skaper vennskap". Tidigt sökte man bilda journalister om Norden. Samma tanke tycker jag mig se idag med företeelser som "peace journalism", journalister eller andra aktörer som fokuserar likheter mellan länder och befolkningar, inte skillnader, på goda exempel, inte konflikter. Den föreställda gemenskapen behöver inte vara dualistisk eller uteslutande, den kan rymma flera nivåer, skåning, svensk, nordbo, europé – inte konkurrerande, men kompletterande.

Samtidigt: skildringen tar sin utgångspunkt i statsbildningarna, precis som föreningarna tar sin utgångspunkt i statsbildningarna. Endast den svenska föreningen

organiseras från starten i distrikt, eller regioner, övriga är huvudstadsfenomen och de legitimeras av att personer knutna till statsapparaten deltar i arbetet. En tolkning är att föreningarnas arenor är staterna och de kontrolleras av staterna. De är både ett hot mot statens monopol på utrikes relationer och en försäkran om goda relationer. Detta görs samtidigt som statsbyggnadsprocesserna sätter upp hinder, så att befolkningarna i gränsområdena Sverige – Norge – Finland – Danmark, får svårare att röra sig och idka sina näringar över gränserna. Det föreningarna arbetar med inom dessa förutsättningar är att göra gränserna genomträngliga.

Genom att undersöka fem föreningars verksamhet och idédebatt under en period omfattande femton år ger Janfelt ett bidrag till den pågående berättelsen om "Norden". "Den nordiska idén var och är en verksam kraft" skriver Janfelt (sid. 237). Det finns åtskilligt att hämta i det empiriska material som Janfelt presenterar i boken, även om jag skulle vilja fortsätta diskussionen om analysen av "den nordiska idén" i förhållande till tidens kulturella och politiska agenda. Eller om jag får låna Edvard Stangs formulering: "Et begrep som nordismen betyr noe forskjellig til forskjellig tid, skifter ofte innhold fra år til år".

Bokens titel är hämtad ur Voltaire's roman *Candide*, en satir över Leibniz tes om att vi lever i den bästa av världar. Voltaire avslutar boken med orden "Låt oss odla vår trädgård!" De personer som byggde föreningarna Norden tycks mig mer besjälade av att förändra och förbättra den värld de levde i än att slå sig till ro i "den bästa av världar".

Jan A. Andersson

Janfelt, Monika. *Att leva i den bästa av världar. Föreningarna Nordens syn på Norden 1919-1933*, Carlssons förlag, Stockholm 2005.

FORSVARSSKRIFT FOR DEN NORDISKE VELFÆRDSMODEL

Den nordiske (eller skandinaviske) velfærdsmodel er et godt brand. Når folk fra de store lande interesserer sig for Norden, så er det ofte velfærdsstaten – dens grundlag, historie, udvikling og effekter – de interesserer sig for. Det er også et godt brand indadtil. De fleste nordboere er helt på det rene med, at den nordiske model er noget særligt. For de fleste oven i købet noget særligt godt. På den måde væves det nordiske ind i de nationale identiteter. For de fleste danskere, svenskere og nordmænd er samtidig så stolte af netop deres version af den nordiske velfærdsstat, at de nødig ser den stå i skyggen af de andre varianter.

Hertil kommer, at den nordiske model ikke er så let at få fat på. *Sture Näslund* peger i sin bog *Velfærd under polstjärnan* med rette på elementer som demokrati og tryghed, men så snart man går ned i detaljerne og teknikken, så bliver billedet mere rodet. Der bruges ofte begreber som universalisme og skattefinansiering, men som en del nyere forskning har peget på, så findes der ikke bare ligheder men også store variationer mellem landene, når man for eksempel kigger på pensionsområdet, arbejdsløshedsforsikring med videre. Den fælles nordiske ambassade i Berlin er en ganske god illustration: Der er bygget en fælles mur ud mod omverdenen, men indadtil i de enkelte ambassader er anvendt forskellige nationale materialer og byggeskikke. Man kan således tale om en nordisk model med fem undtagelser.

Derfor er det som udgangspunkt en utaknemlig opgave at skulle skrive en samlet historie om den nordiske models udvikling i det 19. og 20. århundrede. Det er svært

at stille alle tilfredse! Og det skal da også være sagt allerede til en indledning, at for en dansk anmelder, så forekommer Sture Näslunds version af historien ikke så lidt swedo-centrisk.

Bogen er ikke en klassisk akademisk fremstilling, men mere en personlig og engageret populær version af den nordiske velfærdsstats historie. Näslund har valgt et stilistisk miks. Undervejs suppleres med anekdoter, personlige betragtninger og interviews med især eksperter og politiske aktører. Det gør på den ene side bogen varieret, men på den anden side også lidt svær at finde rundt i. Näslund har et godt kendskab til velfærdsstatens historiske udvikling, men der er selvfølgelig enkelte svipser i detaljen – som for eksempel når Fanny Jensen gøres til Danmarks første kvindelige minister i 1947. Det var faktisk en anden socialdemokrat, Nina Bang, hele 23 år tidligere. Eller når Stauning gøres til den danske Per Albin. Her er det lige så meget forskelligheden, som springer i øjnene. Per Albin blev folkekær med sit fornavn og boede hele livet under ydmyge kår. Stauning blev kaldt ved sit efternavn, boede i en Hellerup-villa stillet til rådighed af den danske storkapital og var berygtet for druk og damejagt. Men politisk var forskellen ikke så stor.

Näslunds fremstilling falder i to dele. Den første halvdel har en generel karakter, men handler overvejende om Sverige. Der er for eksempel en ret lang diskussion om Per Albin Hansson og hans lancering af folkhems-begrebet. Ellers får man den klassiske velfærdsfortælling om perioden fra slutningen af 1800-tallet frem til den tidlige efterkrigstid. Det handler om fattigdom og socialproblemer omkring 1900, krisen og den demokratiske udfordring fra de politiske fløje i 1920'erne og 1930'erne, de rød-grønne klassekompromiser som sikrede de skandinaviske demokratier, de forskellige skæbner under Anden Verdenskrig og efterkrigsprogrammerne. De andre nordiske lande kommer ind lidt her og der, men mest som randbemærkninger. For at få samlet trådene, så vælger Näslund den strategi, i bogens anden halvdel, at give de andre lande hver deres kapitel, men det er som om de ikke rigtig passer ind med den svenske-nordiske model, som allerede er bygget op.

Island beskrives med rette som den mest afvigende version præget af en stærkere britisk indflydelse bl.a. på grund af briternes okkupation af landet i 1940 samt en god del amerikansk entreprenørånd. I Norge er udgangspunktet et andet med det såkaldte "Fellesprogram", et Arbeiderparti som alene havde majoritet i perioden 1945-1961 og en stærkere statslig kontrol af erhvervslivet. Danmark får vi ikke så meget at vide om. Her dvæler Näslund længe ved Steincke og Socialreformen af 1933, som han ser som den danske velfærdsstats undfangelse. Det var den version ikke mindst Steincke selv gerne førte til torvs. Man kunne dog med mindst lige så stor ret sætte startskuddet med de store reformer omkring 1900 (startende med aldersrenten i 1891). Finland er nok det land, som passer bedst. Selvom udgangspunktet var anderledes med borgerkrigen og det problematiske forhold til Sovjetunionen både før og efter 1945, så var kursen helt klar den svenske.

Bogen har valgt at lægge tyngdepunktet på tiden frem til 1945. Man kan undre sig over dette valg. For det er vel netop i perioden efter 1945, at de nordiske velfærdsstater kommer til at ligne hinanden mest? På samme måde havde det været spændende, hvis bogen havde gjort mere ud af relationerne mellem de nordiske lande. Det nævnes undervejs, at der var tætte bånd ikke mindst mellem de socialdemokratiske politikere. Gustav Möller var for eksempel meget inspireret af K.K. Steinckes socialpolitiske tænkning. Men de socialpolitiske bånd var meget tættere end dette. Der var både formelle nordiske socialpolitiske møder fra 1919, der var nordiske faglige organisationer, og der var en løbende og tæt kontakt mellem såvel embedsmænd som

socialt interesserede politikere. Det var ikke mindst i dette tette samarbejde, at forestillingen om den særlige nordisk vej til velfærdsstaten opstod.

Med en stærk og til tider romantiseret betoning af Socialdemokratiet og arbejderbevægelsens rolle i velfærdsstatens udvikling, så bliver bogen i nogen grad et forsværskrift for denne bevægelse og den velfærdsmodel, som blev etableret i den umiddelbare efterkrigstid. Man sidder lidt med en fornemmelse af, at det for Näslund var historiens højdepunkt. Siden er det gået tilbage, og nu gælder det om at prøve at redde ruinerne af Folkhemmet.

Näslunds bog er båret af en stærk sympati for den nordiske (svenske) velfærdsstat. Og det er svært ikke at få sympati for Näslunds skildring. Men samtidig må siges, at bogen sætter sig mellem flere stole. For den ikke-svenske læser vil den forekomme meget svensk. For de som er godt kendte med den nordiske models historie, bringer bogen ikke så meget nyt.

Som et indlæg i velfærdsstatsdebatten forekommer bogen lidt for naiv og romantiserende. Men for de, som ikke orker at kaste sig over de store akademiske afhandlinger, kan bogen trods alt fungere som en slags introduktion til velfærdsstatens historie.

Klaus Petersen

Sture Näslund. *Välfärd under polarstjärnan. Nordbornas väg till tryggheten*. Hjalmarson & Högberg, Stockholm 2005.

TOBINDS BIOGRAFI OM KNUT HAMSUNS LIV

I

En ny dikterbiografi må enten presentere nytt, relevant stoff om forfatterens liv, gi nye perspektiver på forfatterskapet og forholdet liv-diktning eller sette forfatterskapet inn i en annen kontekst (kulturell, litteraturhistorisk, politisk osv.) enn tidligere. I alle tilfeller må målet være at leseren sitter igjen med en annen forståelse av forfatteren/forfatterskapet enn det man hadde fra før, enn det som har vært gjengs oppfatning. Det er vanskelig å se at *Ingar Sletten Kolloen* innfrir slike forventninger med første bind i sin biografi om Knut Hamsun: *Hamsun. Svermeren*, fra 2003. I bind to derimot, som kom høsten 2004, drøfter Kolloen Hamsuns forhold til nazismen på en mer inngående og oppklarende måte enn det som har vært gjort tidligere, i tillegg til at nytt stoff bringes fram. Men la oss starte med bind 1, som omhandler Hamsuns liv fram til 1926, da dikteren er 67 år gammel.

I etterordet til *Hamsun. Svermeren* skriver Kolloen at han "i liten grad [har] gått inn i de litterære verkene" (s.451). Ulempen ved det viser seg å bli at leseren ikke får noen fornemmelse av hvordan Kolloen stiller seg til Hamsuns diktning, hver boks tilblivelse gjennomgås samvittighetsfullt, men nye karakteristikker eller nye vurderinger kommer Kolloen ikke med. Hver bok blir dermed på en måte like god, og alle sjangrene blir like – dikt, drama, noveller, romaner, reiseskildringer – alt blir bare en ny Hamsun-bok.

Det stimulerende ved Robert Fergusons biografi "Gåten Knut Hamsun" fra 1987 var at Ferguson gjorde en rekke nylesninger og nyvurderinger av flere av Hamsuns

bøker. På den måten ga han oss et nytt Hamsun-bilde, en ny Hamsun-kanon, dvs. en rekke prioriteringer innen forfatterskapet som da ansportet til debatt og ettertanke. Ingar Sletten Kolloen utfordrer aldri leseren på den måten. Man tenker aldri, mens man leser *Hamsun. Svermeren*, at den og den Hamsun-boka må man kanskje lese om igjen, eller motsatt, at visse sider ved Hamsuns forfatterskap kanskje har vært overvurdert.

En ting er at leseren ikke blir kjent med biografen når bare allmenne utsagn om forfatterskapet gis, en annen ting er at vi heller ikke kommer under huden på Hamsun, det vil si Hamsun som forfatter. Det interessante med en litterær biografi er nettopp forholdet mellom liv og diktning, hvordan det dikteriske er en selvfortolking, en bearbeiding eller en iscenesettelse. Når litteraturen holdes utenfor, blir vi stående på merkelig avstand fra forfatteren.

Det er særlig når det gjelder Hamsuns ungdom, man føler savnet etter en drøfting av forfatterens kunstneriske praksis og utvikling. For ”gåten” Knut Hamsun dreier seg ikke bare om hvordan han kunne ende opp som nazi-sympatisør, men vel så mye om hvordan han, fra ei lita bygd i Nord-Norge og uten særlig skolegang, kunne ende opp som en internasjonal forfatter, hvordan heller hjelpeløse romaner som *Den Gaadefulde* og *Bjørger*, eller det senromantiske pastisdiktet *Et Gjensyn*, kunne føre fram til mesterverket *Sult*, i 1890. Hamsuns læreår er ikke bare alt han opplever og gjør, men også alt han skriver.

Hva da med nye faktaopplysninger om livet? Gyldendals markedsapparat hadde på forhånd rumlet i flere år med varsler om alt som hadde blitt funnet og som skulle tilfalle oss som lesere av biografien, blant annet flere tusen nyoppdagete brev. Men det er vanskelig å oppdage noe nytt om Hamsuns liv i *Hamsun. Svermeren* utover små justeringer. Slike små justeringer kan også være viktige, men er ikke her mange eller viktige nok til at et nytt perspektiv på Hamsun kommer til syne. Fortsatt vet vi f.eks. lite om hans liv som skreppekar i 1876. At den mannen som utstyrte den unge Knut Pedersen med varer het Ole Tykket, og ikke Ole Trykket, som det står i tidligere Hamsun-litteratur, er knapt noen revolusjonerende korrigering. Oppdagelsen av Hamsuns hemmelige sterilisering i 1921, et inngrep han trodde ville gi økt kreativitet og kraft, er imidlertid både interessant og relevant i forhold til Hamsuns syn på alderdommen, både slik det fremkommer i artiklene og er nedfelt i romanene. Ved at Kolloen er såpass tilbakeholden som biograf, og heller ikke går i dialog med tidligere Hamsun-biografier, er det imidlertid ofte vanskelig å se både hva som er nytt og hva som er hans kriterier for utvalg av momenter.

Førsteintrykket av *Hamsun. Svermeren* er at boka har et friskt kompositorisk grep. Boka er delt inn i fem kapitler med årstidsnavn, fra vinter og inn i ny vinter. Vanligvis snakker vi om de fire årstidene, men her får vi altså vinteren to ganger. Etter som man leser, oppleves imidlertid dette som et litt utvendig grep, for hvordan skal årstidssymbolikken egentlig forstås? Det første vinterkapitlet omhandler en vanskelig oppvekst på Hamarøy, med en syk mor og bortsetting til onkelen, mens Hamsun i det siste vinterkapitlet blir eier av godset Nørholm og innehaver av Nobelprisen i litteratur. Altså ikke en så hard vinter. Og er det våren eller høsten som er best, høsten er jo grødens tid, men samtidig er våren ofte forbundet med vekst?

Etter innholdsfortegnelsen slår man opp på en side med tittel ”Desember 1924”, der man kan lese at dette året skriver Mario Puccini en anerkjennende artikkel om Knut Hamsun i en italiensk avis, der han fremhever Hamsuns hellige budskap om å dyrke jorda, at Adolf Hitler samme år løslates som politisk fange i München og lokker sine tilhengere med russisk jord, og at Hamsun på Nørholm sprenger seg stadig

lengre innover i utmarka for å rydde nytt land. Med denne collagen går Kolloen rett inn i et betent spørsmål om Hamsuns natursvermeri: Er det egentlig fascistisk i sin karakter? Når man i biografien kommer fram til *Markens grøde*, berøres merkelig nok ikke dette spørsmålet i det hele tatt. Heller ikke i forbindelse med *Pan* eller *Den sidste glæde*, romaner som begge er blitt beskyldt for å skjule reaksjonære holdninger i et lyrisk natursvermeri. ”Desember 1924”, som en enkeltstående side i kursiv før del I, er det man i reklamespråket kaller en ”teaser”, en appetittvekker, noe som skal vekke interesse eller nysgjerrighet – opprinnelig et amerikansk fenomen i markedsføringen, og noe den unge Hamsun selv neppe kunne gjort bedre. Kolloens ”teaser” lover imidlertid en polemisk linje som ikke følges opp i biografien. Han forteller, men fortolker og problematiserer lite.

Ved å starte biografien i 1924 får vi videre inntrykk av at *Hamsun. Svermeren* ikke gjentar den vanlige kronologiske fortellingen fra vugge til grav, men gjør hopp ut fra tematiske og motiviske overveininger. Åpningen av del I peker i samme retning: ”Da faren døde, reiste ikke Knut Hamsun hjem til moren. I stedet begynner han å skrive på et foredrag [...] der han rev i filler det fjerde bud om at du skal hedre din far og din mor” (s.15). Vi er nå i 1907, fortellingen har gått fra å antyde et forhold til fascismen til å antyde et traumatisk forhold til foreldrene. Men så, i neste avsnitt, er vi i 1859 og Hamsuns fødeår og fortellingen ruller heretter helt tradisjonelt kronologisk, så skrittvis at den av og til blir heller kjedelig å lese, i hvert fall fram til debuten med *Sult*.

For eksempel er årene i Amerika – Hamsuns to perioder i Midtvesten, i årene 1882-84 og 1886-88 – forbausende lite levendegjort. Alle steder og byer blir litt like og landskapene kommer ikke til syne for oss som lesere. Med tanke på det budsjettet som har stått Kolloen til rådighet, kunne han kanskje ha tatt en tur i Hamsuns fotspor i Midtvesten og sett på disse stedene som ga så viktige inntrykk til den unge Hamsun, inntrykk som siden nedfeller seg i noveller og avisartikler og bøker. For eksempel er de områdene Edevart og Lovise Margrete reiser rundt i i Landstrykerbøkene, de samme som Hamsun selv kjente fra sin tid som løsarbeider og foredragsholder i USA: Wisconsin, Minnesota og Nord-Dakota.

Kolloen kunne f.eks. ha rapportert fra biblioteket i Chicago, som er det samme som da Hamsun var i byen som trikkekonduktør, han kunne ha gått inn på Union station i Chicago der Hamsun kjøpte togbillett for å dra vestover til broren i Wisconsin, en bygning som også i det store er uforandret. Eller besøkt Elroy, Hamsuns første bosted i USA, i 1882-83, der han jobbet først som gårdsarbeider og siden som butikkassistent. Hvordan ser det ut i Elroy, som Hamsun minnes i *På gjengrodde stier*, eller i Madelia, i Minnesota, der han jobbet på trelasthandel og opplevde ting som ga stoff til novellen ”Rædsel”, eller i Red River Valley, som slett ikke er noen dal, men en prærie, et landskap og et levesett Hamsun forteller om i *I Æventyrland* – og hvordan er Nord-Dakota, som Hamsun skildrer i flere noveller? At Hamsun avslutter *På gjengrodde stier* med ti sider minnebrokker fra Elroy og Midtvesten og livet han levde der, skulle si sitt om viktigheten av disse erfaringene. Dette stoffet gjør Kolloen lite ut av. Når man f.eks. på side 82 i biografien kan lese: ”Før jul 1883 var han tilbake i Midtvesten. Han dro til Red Wing, der han oppsøkte et kjært vennepar”, lurar man på både hvor Red Wing ligger og hva slags sted det er, og gjerne hvordan Hamsun reiste dit.

En kobling av det personlige og dikteriske reduseres i biografien flere ganger til en identifisering av romanpersoner med Hamsun selv. F.eks. er passasjer fra ungdomsverket *Bjørger* flettet inn i en skildring av Hamsuns tid som konfirmant i Lom

i 1874, og også inn i beskrivelsen av Hamsuns tid hos handelsmann Walsøe på Tranøy. Oppsiktsvekkende nye selvbiografiske skisser, tenker man når man leser dette, før noteapparatet (for den som leser det) kan fortelle at det verken er nyoppdagelser eller Hamsuns egen stemme vi hører. Dette bryter med det man forventer av en dikterbiografi, nemlig at forholdet mellom liv og diktning kommenteres og forfolkes, ikke at diktningen innmonteres i biografien.

Det er et gjennomgående trekk at Kolloen tar lite stilling til det han legger fram. Hva med Hamsuns politisk/ideologiske utvikling, hva er f.eks. forholdet mellom Hamsuns sans for anarkismen og tro på eneren, hans støtte til radikale Venstre og hans anti-demokratiske og anti-feministiske utsagn, eller – i større skala – forholdet mellom det moderne og det anti-moderne, for å nevne noen paradokser hos Hamsun. Eller Hamsuns forhold til andre raser og folkeslag. Kolloen påpeker at Hamsun i 1891, som en av de ytterst få i norsk offentlighet, kritiserte amerikanernes dårlige behandling av indianerne (s.153). Det må jo utvilsomt oppfattes som en honnør til Hamsun, forfatteren som forkjemper for urinnvånerne. Men når dette ikke relateres til Hamsuns negative skildring av samene, eller av de svarte i Amerika – eller, motsatt, når det ikke settes i forhold til Hamsuns positive skildring av asiaterne i *I Æventyrland*, eventuelt den negative beskrivelsen av en jøde i samme bok – blir det overlatt til leseren å danne seg et bilde av Hamsuns eventuelle rasetenkning.

Til grunn for *Hamsun. Svermeren* ligger nærmere 20 000 opplysninger, avslører Kolloen i etterordet, noe som unektelig gjør at man blir imponert over hans arbeidskapasitet. Men når biografien ikke i særlig grad kommer ut med nye perspektiver, spørres det likevel hvor interessant denne opplysningen er. Boka har 995 noter, men ville ikke en kommentert bibliografi ha vært nok, særlig siden *Hamsun. Svermeren* ikke utgir seg for å være en vitenskapelig biografi? Hamsun gjør selv narr av vitenskapelig faktafetisjisme med skikkelsen Frank Oliver i romanen *Siste kapittel*, der det heter: "Å rektor Oliver var ingen almindelig filolog, han var specialist, han kunde sjeldenheter. [...] han kunde si til sig selv: Jeg var i tvil om jeg er lærd, men mine mange bøker tyder på at jeg er det. Se også min doctoravhandling, den har hele to sider kildeangivelser!"

Kanskje er det den store faktamengden som gjør at biografien føler seg ufri til å fremsette dristigere hypoteser. Kolloen blir nærmest som en sekretær for sitt veldige noteapparat. Og *Hamsun. Svermeren* blir en konsolidering, og ikke et nytt Hamsun-bilde. Likevel, det ville være feil å kritisere en biografi for å være etterrettelig. Når det gjelder fakta rundt Hamsuns liv, fremstår *Hamsun. Svermeren* som en samlet og lett tilgjengelig fremstilling.

II

I Kolloens andre bind av biografien, *Hamsun. Erobreren*, virker det mindre påfallende at han i liten grad beskjeftiger seg med Hamsuns poetikk og diktning, siden fortellingen tar til på slutten av 1920-tallet, da størstedelen av Hamsuns forfatterskap er tilbakelagt.

Det er nå dels familiemennesket, patriarken på Nørholm med kone og fire barn, dels samfunnsmennesket, med suksess i Tyskland og tilsvarende støtte til den fremvoksende nasjonalsosialismen, som er Kolloens emne. Det er dikteren som institusjon, ikke den famlende kunstneren som prøver seg i stadig ulike sjangre. Kolloen nå kan legge under lupen. Og han lykkes i å gi et fyldigere portrett av Knut Hamsun og familien, og de ulike familiemedlemmenes rolle i Norge og i Tyskland på 1930- og 40-tallet, enn noen før ham har gjort.

Kolloen har hatt tilgang til og brukt Knut Hamsuns privatarkiv, som inntil nylig har befunnet seg på Nørholm, men nå er overført til Nasjonalbiblioteket. Blant annet får vi her hele den opprivende korrespondansen mellom Hamsun og datteren Victoria, fra første ekteskap, en strid om arv, men også, fra Victorias side, en kamp om anerkjennelse og kjærlighet. Dels har Kolloen, som den første, brukt utdrag fra Johan Irgens Strømmes journaler; Hamsun gikk som kjent til psykoanalyse i 1926. Vi får her et interessant innblikk i Hamsuns drømmeliv, og i hans sjalusirer overfor Marie.

Men først og fremst er Hamsuns forhold til nazismen grundigere dokumentert enn noen gang tidligere, ikke nazismen i forfatterskapet, om den skulle fins – det går ikke Kolloen inn på – men hva Hamsun skrev av artikler og hva han ytret i brev og media gjennom 30- og 40-tallet. Det har av Hamsun-elskere vært lansert flere forsøk på å redde Knut Hamsun fra nazismen, dels har Marie fått skylden og vært utpekt som nazi-ideologen i familien – med sine mange opplesningsturneer i Tyskland er det ingen tvil om at hun profiterte på tilknytningen til NS – dels har man skyldt på at Knut Hamsun var isolert, halvt døv og lite informert om hva nazismen faktisk representerte. Kolloen dokumenterer imidlertid at Hamsun konsekvent og vedvarende støtter den tyske nasjonalsosialismen, han godtar at den eksisterende samfunnsordningen blir forsøkt omstyrtet med udemokratiske og voldelige midler, han godtar at Tyskland underlegger seg andre land som ledd i opprettelsen av det storgermanske riket, og han ser på Hitler nærmest som en korsfarer og reformator. Det skilte enkelte har lagd av Hamsun-skikkelsen som dikterisk geni og politisk idiot, holder ikke. Hamsun trodde fulgt og fast på nazismen som idé. At han skriver nekrolog over Hitler, i Aftenposten 7. mai 1945, er uttrykk for at han stod last og brast med denne idéen like til nasjonalsosialismens undergang.

Det betyr etter min mening likevel ikke at Hamsun kan stilles til rette for all den brutalitet nazismen førte med seg. Han forsøkte en rekke ganger, og greide i noen tilfeller, å få frigitt politiske fanger i Norge under krigen. Det betyr heller ikke at han tilslutter seg jødeutryddelsen, det har vi ikke noe grunnlag for å si. På den annen side godtar Hamsun at en politisk idé kan kreve store menneskelige ofre, men, kan man si, det har også mange andre gjort, både før og etter Hamsun (f.eks. Stalin-tiden i Sovjet og Pol Pot-perioden i Kambodsja).

Hamsuns dyrking av eneren og den sterke leder, og tilsvarende skepsis til demokratiet, er et vedvarende trekk ved ham. Hvis uttrykket ”gåten Knut Hamsun” skulle spille på hans støtte til nazismen, må gåten nå sies å være løst. Kolloen viser et konsistent bilde av en samfunnsdebattant som har holdninger vi ikke liker, ja, til og med forakter, men som tross alt gjør rasjonelle slutninger og tar konsekvensen av sine valg. Hamsun kan ikke umyndiggjøres som politisk menneske, selv om det ville være en lettvinnt løsning for å unngå det ubehagelige.

Hvis man imidlertid med ”gåten Knut Hamsun” tenker på forfatteren, hvordan den ubemidlede gutten fra Hamarøy i Nordland ble en av Norges største forfattere, er gåten ikke løst, fordi Kolloen både i dette og forrige bind går lite inn på Hamsuns forfatterskap. For eksempel er det påfallende hvor liten plass Kolloen gir *På jengroddes stier*, som ikke bare er et forsvarsskrift – noe Kolloen begrenser seg til å omtale den som – men også en erindringsbok, der tråder trekkes helt tilbake til ungdomstiden. Det ligger en selvanalyse her som Kolloen gjør lite ut av.

En klarere vurdering kunne man her, som i forrige bind, ofte ønske. Kolloen er først og fremst forteller, og diskusjoner er flere ganger flyttet til noteapparatet, ikke bare kommentering av annen sekundærlitteratur, men f.eks. også en lengre vurdering

av Hamsuns påståtte utroskap i forhold til Marie (note 3, del 3). Thorkild Hansen tilla, i *Prosessens mot Hamsun* (1978), Hamsuns utroskap på 1930-tallet stor vekt: I sjalusi over sin ektemann blir Marie nazist og hevner seg på ham ved å reise på opplæringsturné i Tyskland og senere ved å utlevere ham til Langfeldt på Psykiatrisk Klinik. Utroskapen blir for Hansen nærmest en nøkkel til å forstå Hamsunsfamiliens inntreden i nazismen. Når Kolloen konkluderer med at Hamsun ikke var utro, burde dette ha fått plass i hovedteksten.

Når det gjelder fremstillingen av krigsårene, vil kanskje noen si at *Hamsun. Erobreren* mer er okkupasjonshistorie enn dikterbiografi. Det får så være. Kolloen og hans stab, i første rekke dr.philos. Lars Frode Larsen som har vært kildegraveren i prosjektet, har til gjengjeld presentert Hamsuns forhold til nazismen så grundig at vi trolig slipper de sedvanlige debattene basert på manglende kunnskap og/eller misforståelser. Man kan selvsagt i fremtiden også konkludere ulikt, men fakta foreligger nå, presentert på en tilfredsstillende måte.

Da Aschehougs oppslagsverk "Hvem er hvem?" kom ut i 1949, med presentasjoner av 3500 nordmenn, men ikke Knut Hamsun, landets eneste dalevende nobelprisvinner, var det et slående uttrykk for dikterhøvdningens fall. Bakgrunnen for dette fallet, og prosessen fram mot det, lykkes Kolloen til fulle å presentere.

Som helhet halter biografi-prosjektet. Starten er famlende, også språklig sett, men fremstillingen av patriarken på Nørholm, Hamsun og Hamsun-familiens stilling i Norge og Tyskland på 1930-tallet og under krigen, og fallet etterpå, er mer enn nok til at Kolloens Hamsun-biografi fortjener oppmerksomhet.

Henning Howlid Wærp

Ingar Sletten Kolloen. *Hamsun. Svermeren*. Gyldendal, Oslo 2003 og *Hamsun. Erobreren*. Gyldendal, Oslo 2004.

FRÅN SKOGEN TILL STADEN

I litteraturprofessor *Kai Laitinens* selvbiografiske essäsamling *Pitkät vedet ja maailman rannat* (ung. Långa sjöar och världens stränder) kan man genom att följa en person och hans familj skapa sig en uppfattning om hur det gick till när Finland urbaniserades. I Laitinens fall gick vägen bokstavligt talat från skogen till (huvud)staden. Uttrycket beskriver också den finska litteraturens utveckling.

Laitinen (f.1924) är professor emeritus i inhemsk litteratur vid Helsingfors universitet och har verkat som litteraturkritiker i över ett halvt århundrade. Laitinen går grundligt tillväga, kanske lite väl grundligt. Han redogör ingående för sin släkt, bondgårdarna, uppväxten och skolåren i Iisvesi. Släkten har djupa rötter i de savolaxiska skogarna vid de långa sjöarna.

Laitinen föddes i en lärarfamij (båda föräldrarna var lärare) och fick en fosterländsk uppföstran i tidens anda. Folkskolan gick han så att säga hemma. Vägen till läroverket i kyrkobyn Suonenjoki var lång, men förbättrade den fysiska uthålligheten och gav seghet inför andra tunga uppgifter i livet. Inte ens sprängkalla vintrar släckte törsten efter kunskap.

Vinterkriget var självfallet en omstörtande upplevelse även om den närmaste familjen inte drabbades. För Laitinen innebar krigets lärdom att ett litet folk kan bevara sin självständighet bara endräkten är tillräckligt stor samt att alla ideologier bör ifrågasättas.

Under fortsättningskriget 1941–44 fortsatte skolgången i Kuopio. På grund av en allvarlig lunginflammation tillbringade han flera månader på sjukhus och passade på att förkovra sin skolsvenska genom att läsa svenska deckare. Student blev Laitinen julen 1944. Året efter flyttade han till Helsingfors för att studera naturvetenskap, men sadlade snabbt om till litteraturvetenskap.

Laitinen ger en informativ överblick över de litterära diskussionerna och trenderna under efterkrigstida decennier. I slutet av 1940-talet var tillgången till utländsk litteratur sparsam. Tidskrifterna BLM och Prisma framstod som viktiga källor. Gunnar Ekelöf blev tidigt en av Laitinens favoriter och han väljer ett citat av Ekelöf som ett slags rättesnöre för hela boken: "Fast varken kolsvart eller – vit, märk orden; Att vara fläckvis har också sin lag."

Kulturreсан till Mellan- och Sydeuropa genast efter kriget kom att få stor betydelse för den unge litteraturvetaren Laitinen, som inledde sin bana som kritiker på Helsingin Sanomat. Efter åtta år på HS blev han 1958 utnämnd till chefredaktör för kulturtidskriften Parnasso, ett värv som han innehade till 1965. Det gav Laitinen en god plattform att följa med nationella och internationella litterära strömningar och delta i debatten.

Efter doktorsdisputationen 1973 knöts Laitinen allt tätare till universitetet och 1975 utnämndes han till professor i inhemsk skönlitteratur.

PEN-kongresserna och andra internationella författarseminarier utvidgade Laitinens internationell kontaktyta och han rör sig hemvant bland amerikanska, tyska, nordiska och sovjetiska litteraturvetare.

I möten med de sistnämnda blev han ibland påmind om det kalla krigets realiteter även på litteraturens område. Sovjetiska kulturbyråkrater, som ondgjorde sig över att Alexander Solsjenitsyns bok "En dag i Ivan Denisovitj liv" översatts till finska, utövade påtryckning på alla som kunde tänkas ha något med saken att göra och krävde att "Gulagarkipelagen" under inga omständigheter skulle översättas. En utgivning av boken på finska skulle uppfattas som en ovänlig handling, framhölls från sovjetisk sida. Det stora förlaget Tammi lät bli, men boken kom i alla fall ut på ett mindre förlag och lästes flitigt.

Laitinens beskrivning av stämningarna under 1970-talet är nyttig läsning för yngre generationer. Ännu så sent som 1980 tvingades finländska utställare stryka 17 verk från en bokmessa i Tallinn (bl.a. Matti Klinges "Finlands historia" och Max Jakobsens "Paasikivi i Stockholm" samt en samlingsvolym med karrikaturteckningar). Arrangörerna ansåg det otänkbart att externa skulle få bläddra i dessa böcker, än mindre att böckerna skulle sändas till estniska bibliotek.

Henrik Wilén

Kai Laitinen. *Pitkät vedet ja maailman rannat. Esseitä elämän varrelta*. Otava, Helsingfors 2004.

GIVANDE 1400-TALSSTUDIER

Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum har sedan länge haft ett speciellt ansvarsområde: Sveriges fornhistoria och medeltid. Som s.k. lärt verk ägde de en vetenskaplig kompetens på just dessa områden. Den nuvarande ledningen har strävat att istället sätta en nutidsinriktning, som blivit mycket omdiskuterad. Detta har medfört neddragningar bl.a. av avdelningarna för runologi och medeltidsforskning. Den

som faktiskt hållit kompetensen uppe är en enskild sammanslutning med namnet *Runica et mediævalia*. Detta sällskap har givit ut en rad publikationer av stort intresse. Senast har det kommit en präktig volym med ämne från 1400-talet: *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld*, utg. av *Olle Ferm* och *Staffan Nyström*. Den förtjänar en presentation.

Bengt Jönsson var en betydande man, storgodsägare med sätesgård på Salsta i Uppland, lagman, mecenat, med tiden riksråd. Det finns inga privata dokument om honom bevarade; däremot figurerar han ofta i beståndet av diplom om ekonomiska transaktioner, om arv, om släktförbindelser, om politiska händelser. Genom att noggrant analysera diplomerna har *Olle Ferm* i början av volymen lyckats teckna en övertygande bild av Bengt Jönsson. *Ferm* använder som stöd Bourdieus systematik av de olika fält – inbördes samverkande – som bygger upp en inflytelserik position, men det bör sägas att *Ferms* resultat främst betingas av hans skickliga utnyttjande av de uppgifter, som går att destillera fram ur diplomerna.

Bengt Jönsson höll sig väl med kyrkan. Han bekostade en gedigen universitetsutbildning åt sin son *Jöns Bengtsson*; den lade grunden till en lysande ecklesiastisk karriär med höjdpunkt i värdigheten som ärkebiskop.

Jöns Bengtsson gjorde också en stor insats som mecenat, då han lät pryda Salsta kyrka med väggmålningar, däribland en serie som skildrar den heliga *Birgitta*. För beskrivning och tolkning av dessa konstverk svarar *Åke Nisbeth* i ett mycket sakkunnigt, gediget och väl avvägt bidrag.

Jöns Bengtssons intresse för *Birgitta* ledde även till att han lät göra en avskrift av översättningen till svenska av hennes uppenbarelser. Paleografen *Per-Axel Wiktorsson* har lyckats fastställa både vem skrivaren var och när han verkade, dessa resultat stödjer alldeles klart uppfattningen att *Birgitta*-utskriften tillkommit på beställning av *Bengt Jönsson*. Skenbart kan det förefalla som om *Lars Wollins* bidrag i samma volym skulle ifrågasätta denna slutsats; *Wollin* understryker bestämt att intresset för att översätta uppenbarelserna från latinet främst bör ha funnits i *Vadstena*. Men ingenting talar emot att utskriften av det exemplar, som hamnade hos ätten *Oxenstierna*, utgick från en i *Vadstena* gjord översättning.

Slutligen har *Janken Myrdal* undersökt den rikt illustrerade handskriften B 172 av *Magnus Erikssons* landslag, även den säkerligen gjord på beställning av *Jöns Bengtsson* i hans egenskap av lagman. *Myrdal* framhåller att B 172 ansluter sig till en kontinental tradition med marginalbilder; ett representativt exempel har man i den tyska lagboken *Sachsenspiegel*. Hans diskussion av i vilken utsträckning man bör tolka illustrationerna i B 172 som arbets- och vardagsbilder förs genomgående mot denna europeiska bakgrund. Det rör sig om en avvägning; man måste ta med i beräkningen att symbolik kan ha bestämt utformningen av detaljerna. Detta problem hanterar *Myrdal* med stor precision; av hans framställning finns mycket att lära även för konsthistoriker.

Örjan Lindberger

Olle Ferm och *Staffan Nyström* (utg.). *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld*. Sällskapet *Runica et mediævalia* och Kungl. Biblioteket, Stockholm 2004.

SVERIGE OCH BALTIKUMS FRIGÖRELSE

Den snabba omvandlingen av östersjöområdet från ett ideologiskt tillfruset gränshav till en brygga för handel, ekonomiskt samarbete och personliga vänskapsband är den mest omskakande politiska händelsen i vårt närområde sedan andra världskriget.

Som svenskt konfliktämne har Baltikums frigörelse många av de kännemärken som präglat vår säkerhetspolitik under ett sekel: oklar grundpolicy, försiktigt navigerande och ren ovilja att genom eget handlande söka påverka skeendet i närområdet. Svensk utrikespolitisk dådkraft har normalt fått större spelrum då mer geografiskt avlägsna konflikter avtecknat sig vid horisonten.

Lars Peter Fredéns bok *Förvandlingar* bjuder sina läsare en mångfacetterad och detaljerad skildring av det diplomatiska spelet under de första två åren av frigörelsekampen. Som svensk förbindelseman hade han liksom en grupp svenska kolleger den grannliga uppgiften att söka pröva tänjbarheten i Gorbatsjovs perestrojka utan att samtidigt äventyra densamma. Ironiskt nog kunde Sverige vid detta tillfälle profitera på det från skilda håll hårt kritiserade beslutet från 1940-41 att ha erkänt Sovjetunionens annektering av Baltikum. Diplomatskt utrymme gavs därmed för att tidigt upprätta små avdelningskontor, AK, med Sveriges generalkonsulat i Leningrad som bas medan stater som fördömt den sovjetiska annekteringen var berövade denna möjlighet. Fredéns kontor låg i Riga med ansvar för de båda grannländerna Estland och Litauen.

Fredén beskriver ingående och med god politisk näsa såväl stora som små händelser under genombrottsåren 1989-91. Till svårigheterna hörde, utöver att bevaka de många komplicerade politiska kasten och maktspelet mellan olika folkfronter, de nationella regeringarna och ett alltmer uppretat Moskva att hos UD få gehör för tillräckliga administrativa resurser. Först sedan Fredén i protest avfyrat sin uppsägning till UD kunde anslagen till denna viktiga utsiktspost justeras upp!

Höjdpunkten i boken är naturligt nog de akuta kriser som utlöstes under frigörelsens första år och där Fredén hela tiden fanns i frontlinjen som en engagerad diplomat från ett viktigt nordiskt grannland. Författaren ger en rad högst intressanta observationer av själva händelsekedjan men också av de frontfigurer från Baltikum som agerade under kriserna. Den sk massakern i Vilnius den 13 januari 1991 är ett exempel på en sådan dramatisk händelse där de baltiska aktörernas beslutsamhet och seghet med kraft demonstrerades. Författaren ger i boken livfulla glimtar från bl a de täta mötena med Litauens ledande politiske frontman Vytautas Landsbergis. Den fyliga kronologiska översikten av skeendet liksom presentationen av de ledande aktörerna ökar bokens användbarhet för en av baltisk politik intresserad läsare.

Fredén tar i sitt slutkapitel upp en rad frågor som berör Sveriges officiella hållning till Baltikums frigörelse. Politiken beskrivs som en pendling mellan det möjliga och det önskvärda, att som framhållits söka agera inom perestrojkans ramar. En central UD-kollega uttryckte balansgången på detta sätt:

”Vår grundläggande position var att den politiska frigörelsekampen måste drivas av balterna själva. När de väl nått stegvisa förändringar i förhållandet till Moskva i olika frågor var vi emellertid snabba på att sätta igång de nya aktiviteter som det förändrade läget medgav.”

Här ligger väl själva pudelns kärna, att kunna avgöra hur trovärdig balternas vilja till full självständighet var under detta kaotiska skede. Under en period 1989-95 verkade jag inom ett östersjöprojekt i Karlskrona och fick tidigt hållfasta bevis på att något alternativ till full självständighet inte fanns. En ström av kontakter togs redan 1989 med rader av baltiska kustkommuner vilka alla önskade etablera fasta band med Sverige. Och initiativen togs normalt av balterna själva.

En oktoberkväll 1989 i den strategiskt viktiga marinvarvsstaden Klaipeda i Litauen var en grupp blekingska företrädare samlade för att diskutera ett eventuellt vänortsavtal. Den ryska närvaron i staden var mycket påtaglig. Leninstatyns slagskugga

över besökarna föga inbjudande.

Kontakt hade tagits med UD. Någon uppslutning bakom projektet fanns naturligtvis inte där. Själv uppträdde jag inför lärarkollegiet vid den polytekniska högskolan för att ge den svenska östersjöbildens. I ett lätt anfall av "Sten Andersson-sjukan" påpekade jag att Gorbatsjov dagarna innan hållt ett linjetal i Finlandiahuset i Helsingfors och antytt en möjlig politisk uppmjukning för att tillgodose de baltiska staternas frihetslängtan.

Kollegiet mulnade märkbart innan en talesman klargjorde: "Vi har inte hört talas om herr Gorbatsjovs anförande i Finland och har för övrigt inget intresse av vad han sade där. Vi är i vår fulla rätt att bli självständiga och behöver inget tillstånd från Moskva för detta."

Min motfråga blev: "Är ni beredda att skriva på ett vänortavtal med Karlskrona ikväll?" Svaret blev naturligtvis ja och avtalet skrevs under ett stenkast från den dystra Leninstatyn i Klaipeda. Själv var jag fullt övertygad: det var litauernas egen vilja att driva självständighetskravet!

Den svenska opinionens starka engagemang för Baltikum redan från hösten 1989 har naturligt nog inte någon större plats i Fredéns bok men borde framträda tydligare i det kommande verk som utlovas. Viktiga inslag i denna opinionsbildning var bl a Måndagsrörelsen som blev fokus för en bred allmänhets tilltro till demokratin på andra sidan Östersjön liksom de livliga förbindelserna mellan företag, kommuner, organisationer och enskilda som snabbt kunde knytas.

Fredén konstaterar att det fanns en brist på en genomtänkt Baltikumpolitik i Sverige vilket uppenbart försvårade det diplomatiska arbetet under frigörelseprocessen. Framåtblick saknades och utrikesledningen hade normalt inte den uppmärksamhet på de baltiska frågorna som dessa förtjänade. Han skriver: "Detta var inte Vietnam, inte Centralamerika, inte ens Budapest 1956 eller Prag 1968. Vad som hände i Baltikum ifrågasatte status quo i norra Europa på ett sätt som inte skett sedan andra världskriget. I Stockholm insåg man endast långsamt att också Sverige var en aktör i det baltiska dramat."

Fredén knöts efter avslutad tjänst i Riga till statsrådsberedningen av den borgerliga fyrtiparegeringen under Carl Bildts ledning med uppgifter rörande förhållandet till de baltiska grannländerna.

Åke Landqvist

Lars Peter Fredén. *Förvandlingar. Baltikums frigörelse och svensk diplomati 1989-1991*. Atlantis, Stockholm 2004.

EN BILD AV MAKTKONCENTRATION

Lars-Erik Thunholm är en av svenskt näringslivs förgrundsgestalter. Det är alltså av särskilt intresse när han nu 91 år gammal publicerat sina tankar och minnen. *Flydda tider* är titeln på hans memoarer. Efter akademiska studier, som i hög grad kom att präglas av hans intresse för nationalekonomin och som tidsmässigt sammanföll med stockholmsskolans glansperiod med namn som Bertil Ohlin och Gunnar Myrdal och den store J. M. Keynes vars *General Theory*, var den tidens standardverk. Thunholm valde dock inte den akademiska världen utan började sin yrkesverksamhet på Svenska Handelsbanken, som banktjänsteman med inriktning på utredning och publicitet. Det började 1937 och blev mera fast efter värnplikt och beredskapstjänstgöring 1942. Han blev då chef för Handelsbankens ekonomiska sekretariat och avan-

cerade till chef för ledningssekretariatet.

Siktet var klart inställt på att när tiden var inne efterträda Ernfrid Browaldh som chef för Handelsbanken. Thunholm blev emellertid förbigången när styrelsen utsåg sonen Tore Browaldh och fann sig därför föranlåten att lämna banken. Han blev nu chef under ett par år i Sveriges Industriförbund. 1957 var det emellertid dags för bankkarriären igen. Vid bolagsstämman detta år invaldes Thunholm i Skandinaviska Bankens styrelse och blev chef för bankens Stockholmskontor. Det karakteristiska för Skandinaviska Banken var dess tredelade organisation, med tre regioner, Stockholm, Göteborg och Malmö vars respektive chefer också konstituerade den trehövdade ledningsgruppen, som hade det exekutiva ansvaret i banken. Denna modell övergavs dock 1965 då ledningsansvaret koncentrerades till Stockholm, och Skandinaviska Banken blev en enhet på marknaden.

Det var ett avgörande steg mot den fusion som 1971 genomfördes mellan Stockholms Enskilda Bank och Skandinaviska Banken. Det var ett viktigt steg och Lars-Erik Thunholm var förvisso tillsammans med den gamle Marcus Wallenberg betydande aktörer i sammanhanget. Thunholm blev också den nya bankens verkställande direktör. Denna fusion har han tidigare skildrat i boken "Den stora fusionen", som kom 1996. Det var en förening av två företagskulturer som förvisso inte var utan problem. Det är onekligen fascinerande att följa skildringen av maktkampen mellan de olika grupperingarna.

Lars-Erik Thunholms bok aktualiserar frågan om näringslivets kontakter med politikerna. Är det fråga om två skilda världar? Det är naturligtvis en överdrift. Det är två intresseområden som är intimt beroende av varandra. Men hur fungerar det i verkligheten? Thunholm redovisar hur den stora fusionen 1971 skedde med godkännande av Gunnar Sträng som då var finansminister i den socialdemokratiska regeringen Palme. Sträng var väl informerad och hade t.o.m. förbjudit Thunholm att avslöja planerna för den dåvarande riksbankschefen Per Åsbrink, som inte fick beskedet om fusionen före allmänheten, vilket kan förefalla märkligt med hänsyn till riksbankens roll. Det för onekligen tankarna till vad som hände så sent som den 1 februari 1997. Då var bankkrisen över och då tackade en senare generation Wallenberg, Peter, nej till ett färdigförhandlat bud från dåvarande statliga Nordbanken om ett övertagande av SE-banken

Thunholm spelade en central roll i svenskt näringsliv inte endast som bankchef utan även som styrelseledamot i ett antal kända bolag. Listan blev med åren ganska lång: Euroc, Swedish Match, Bofors, Gränges, Svenska Dagbladet och Billerud. Ett av dessa uppdrag var också styrelseordförandeskapet i Kockums varv från 1962 och till 1978. Kockums var en viktig kund i Skandinaviska Banken, vilket väl var den direkta anledningen till att han valdes till styrelseordförande i företaget. Hans skildring av den svenska varvskrisen och Kockums försök att med hjälp av statliga garantier hålla uppe en olönsam produktion under den besvärliga varvskrisen är särskilt intressant. Det visar hur man i den svenska varvsnäringen så förlitade sig på ett statligt stöd att det blev den centrala frågan inför framtiden och inte den primära lönsamheten och marknadsanpassningen.

Om politikerna förväntade sig att de från ledande bankhåll skulle ha mött en kritisk inställning till fortsatt statligt stöd till icke lönsam varvsproduktion, som hade varit det naturliga, blev de bedragna. Det märkliga är också Thunholms argumentering så här snart trettio år efter varvskrisen. Utan försök till utvärdering av hela denna fas i svensk industripolitik, som i så hög grad präglades av en Keynesiansk övertro på samhällets möjligheter att kompensera för höga kostnader och vikande marknader. Det gällde f.ö.

inte bara varven. Bankerna och deras företrädare i bolagsstyrelserna var förunderligt passiva under den svåra industrikrisen på 1970-talet. Möjligen anar man en eftertänksam tanke i kapitel XII "Ekonomi och kultur", där Thunholm inledningsvis skriver:

"Skomakare bliv vid din läst", heter det i ordspråket. Det borde kunna vara ett lämpligt motto även för en bankman, men inte alltid så lätt att leva efter. Särskilt inte om man sitter som chef för en storbank och i den kapaciteten i hög grad är en del av "etablissemangen" i samhället, och därmed riskerar att dras in i allehanda aktiviteter vid sidan om sin yrkesverksamhet.

Så långt som till en diskussion om det lämpliga i denna maktkoncentration i samhället kommer dock inte Thunholm. Ändå är det uppenbart att en del av de kriser vi upplevt under senare årtionden i svenskt näringsliv har sin förklaring i en okritisk maktkoncentration som medfört att ledande aktörer inte varit fria att ta nödvändiga beslut. Det gäller 1970-talets industrikras och det kan också gälla vissa inslag i 1990-talets bankkris. En annan följd av maktkoncentrationen i svenskt näringsliv har blivit de bonusprogram som på ett utmanande sätt har präglat vissa storföretags bokslut under senare år. Om dessa belöningsystem är dock Thunholm klar i sina omdömen:

"Personligen har jag dock alltid varit en motståndare till denna form av arvodering, och har själv aldrig uppburit vare sig tantiem eller bonusbetalningar. Jag har alltid hävdat att ett företags vinstutveckling ytterst sällan kan ses i relation till vissa ledningspersoners arbetsinsatser. Vinstutvecklingen beror vanligen på konjunkturerna, och det är helt ologiskt att tantiem skall minska under dåliga konjukturer. Då krävs det minsann alldeles extra arbetsinsatser av ledningspersonerna. Mot ett tantiemsystem har jag också anfört att det lätt kan fresta till så kallad kreativ bokföring, en frestelse att tillgripa dubiösa bokföringsmanipulationer för att förstora vinsten och därmed tantiemerna."

"Flydda tider" reser förvisso många frågor men imponerar också med sin skildring av en livsgärning präglad av intellektuell kraft och målmedvetenhet. Sammanfattningsvis är Lars-Erik Thunholms memoarer ett unikt tidsdokument av stort värde för förståelsen av svenskt näringslivs utveckling under några dramatiska årtionden.

Nils G. Åsling

Lars-Erik Thunholm. *Flydda tider*. Fischer och Co, Stockholm 2005.

KJELL-OLOF FELDTS VÄG IN I POLITIKEN

Sin tid som finansminister i Olof Palmes och Ingvar Carlssons socialdemokratiska regeringar vände *Kjell-Olof Feldt* ut och in på i en mycket uppmärksammat bok "Alla dessa dagar.....I regeringen 1982–1990", som kom ut på våren före 1991 års riksdagsval (anmäld i NT 6/1991). För tre år sedan tog Feldt ett rejält kliv tillbaka i tiden och skrev om sin uppväxt i Holmsund och Skellefteå i "Det blev ingen storväst. Min barndom och uppväxt" (anmäld i NT 3/2002).

Nu återkommer den skrivkunnige fd ministern med ytterligare en memoarbok *Min väg till politiken*. Den behandlar åren 1950–1976. I den nya boken beskrivs studentåren i Uppsala under 1950-talets första hälft, tiden i olika utredningar i slutet av 1950-talet samt på olika poster i kanslihuset fram till regeringsskiftet 1976. Då förpassade centerens Thorbjörn Fälldin och hans borgerliga trepartiregering socialdemo-

kraterna i opposition efter 40 år av oavbrutet maktinnehav – eller 44 år om man bortser från semesterregeringen 1936.

Efter studentexamen i Skellefteå kom en ung Kjell-Olof Feldt till Uppsala 1950. Han fick bo i det minsta rummet – den s.k. lådan – på Nedre Fjellstedtska studenthemmet i den gamla universitetsstaden. Studierna inleddes med juridik, ett ämne som Feldt fann tämligen ointressant. Desto mera fångades han av nationalekonomi som tillsammans med statistik och statskunskap utgjorde obligatoriska inslag i en tilltänkt jur.pol.mag.-examen.

Efter ett längre avbrott på grund av militärtjänst fortsatte K-O Feldt sina universitetsstudier med statskunskap. Herbert Tingstens klassiska skrift ”Demokratins seger och kris” medverkade till att väcka den unge västerbottningens intresse för politik. En som inte imponerade på den med tiden alltmera oppositionelle och kritiskt lagde Feldt var professorn i statskunskap Carl Arvid Hessler. På grundval av en ogenomtänkt professorsenkät, som jur.pol.stud. Feldt var med och besvarade, dristade sig Hessler nämligen att påstå att arbetarklassens barn tycktes beredda att överge socialdemokratin. Socialdemokratiska huvudorganet Morgon-Tidningen ryckte ut och fördömde Hesslers inte särskilt väldokumenterade påstående.

Ett mera positivt intryck gjorde däremot företrädarna för ämnet nationalekonomi. Uppsalaprofessorerna Ragnar Bentzel och Tord Palander lockade in Feldt på den nationalekonomiska banan, men det blev lundensaren Guy Arvidsson som småningom förde honom fram till en fil.lic.-examen i nationalekonomi. Mot löfte att sluta med forskningen och ställa sina tjänster i statens – och socialdemokratin – tjänst.

Studentlivet i Uppsala dominerades av fyra föreningar med var sin politisk inriktning – liberala Verdandi, konservativa Heimdal, vänstersocialistiska Clarét och socialdemokratiska Laboremus. Sistnämnda studentklubb blev Feldts ideologiska hemvist. Debatterna med s-märkta studentkolleger som Herbert Söderström, Arne Gadd och Bo Södersten innebar god träning inför kommande uppgifter på hög nivå i politiken.

Feldts mediala genombrott skedde i samband med 1962 års valrörelse. Tage Erlander berömde den unge socialdemokratens insatser i en tv-sänd valdebatt med omdömet: ”Han är klok som en pudel”. Därmed var K-O Feldts lycka gjord. 1964 utsågs han till byrådirektör vid finansdepartementets enhet för konjunkturbedömning och ekonomisk analys. Högste politiske chef blev Gunnar Sträng dvs. vårt lands längste finansminister (1955–1976).

Småningom avancerade Feldt till statssekreterare i finansdepartementet. Uppdrag följde på uppdrag. Ordförandeskapet i riksbanksfullmäktige blev hans när Krister Wickman befordrades från statssekreterare till ledamot i Erlanders regering 1967. Riksbanken styrdes på 1960-talet med fast hand av en myndig chef som hette Per Åsbrink. Riksbanken var då för tiden ett riksdagen underställt organ. I dag har riksbanken en långt mera självständig ställning med en direktion bestående av sex ledamöter.

Statssekreterare Feldt blev ledamot av enkammarriksdagen 1970 invald för Dalarna. Nu började karriären ta fart på allvar. Vid skiftet från Erlander till Palme hösten 1969 skedde det ingen ytterligare ombildning av regeringen, men på hösten 1970 blev det dags. Mångåriga handelsministern Gunnar Lange fick lämna plats i regeringen för Kjell-Olof Feldt. Ett grannliga uppdrag för den nye handelsministern blev att resa till Bryssel för att den 10 november 1970 överlämna den svenska regeringens framställning om nära, omfattande och varaktiga förbindelser med EEC.

I Sveriges öppna ansökan preciserades inte om förhandlingarna gällde medlem-

skap eller associering. De djärva planerna på ett eventuellt svenskt medlemskap i EEC fick snart läggas åt sidan. Orsakerna var två. Dels Davignon-rapporten om ett närmare utrikespolitiskt samarbete inom sexstatsmarknaden, dels Werner-rapporten om ett utökad ekonomiskt och monetärt samarbete. Båda befanns vara oförenliga med den svenska neutraliteten. Olof Palme nödgades – troligen mot sin vilja – att dra i nödbromsen. I ett uppmärksammat tal på Stockholms arbetarekommun den 18 mars 1971 sade han nej till svenskt medlemskap i EEC.

Med statssekreteraren och ekonomen Krister Wickman samarbetade K-O Feldt nära under flera år i finansdepartementet. Wickman gjorde som nyligen tillträdde näringsminister ett bejublat framträdande vid socialdemokraternas extra partikongress 1967. Han förespråkade då en ny och aktiv statlig näringspolitik. Talet blev så till den grad uppskattat att en del bedömare började att se Wickman som en tänkbar efterträdare till Tage Erlander. När det blev dags för partiledarskifte var dock huvudkandidaterna bara två – Olof Palme och Gunnar Sträng. Eftersom Sträng fann det lämpligt med förnyring blev det ingen öppen personstrid. Palme valdes till ny socialdemokratisk partiledare vid kongressen 1969.

Krister Wickman tog ytterligare ett steg uppåt på karriärstegen när han utnämndes till utrikesminister 1971. Tiden i Arvfurstens palats blev tyvärr, tycker Feldt, alltför kort för Wickman. Till hans egen och även statsrådskollegan Feldts förvåning förflyttades Wickman till riksbanken vars chef han blev. Feldt var också missbelåten med att den omfattande regeringsombildningen 1973 inte gällde finansministerposten. Med åren hade Sträng blivit alltmera kritiserad för sin finanspolitik. Tiden var dock ännu inte mogen för ett byte på denna centrala post. Feldt medger i boken att han innerst inne hoppats på att få efterträda Sträng. Nu blev han inte ens arbetsmarknadsminister, vilket han också kunde tänka sig att bli. När en ny regering skulle bildas efter socialdemokraternas valseger år 1982 var tiden äntligen kommen för Kjell-Olof Feldt att bli finansminister. Han lär för övrigt ha varit den förste som tillfrågades av Olof Palme om att bli medlem i regeringen.

Som handelsminister hade Feldt även hand om de nordiska samarbetsfrågorna. I memoarboken speglas detta blott i förbigående. Sedan han tröttnat på det myckna resandet mellan de nordiska huvudstäderna – särskilt resorna till Reykjavik frestade på – bad Feldt om att få slippa att vara nordisk samarbetsminister. Palme var till en början böjd att hörsamma Feldts begäran, men då intervenerade plötsligt Urho Kekkonen. Finlands president övertalade den svenske statsministern att behålla Feldt på den nordiska samarbetsministerposten i stället för att låta Carl Lidbom – som tänkt var – ta över.

I anslutning till detta finsk-svenska mellanspel berättar Feldt om en festlig episod som utspelade sig i Helsingfors. Feldt hade vid en uppsluppen tillställning på den svenska ambassaden utnämnts till ”Savolaxare” av den finländske statschefen. Samma informella hedersbetygelse hade Tage Erlander också vederfarits. ”Savolaxare” blev man dock inte utan vidare. Därtill krävdes en särskild invigningsceremoni som bestod i att man pinkade i kors med president Kekkonen. I Feldts fall skedde korpinkandet på Helsingfors-ambassadens toalett. Så går det stundom till i den politiska världen.

Kjell-Olof Feldts främsta kännetecken är inte ödmjukhet, vilket han medger utan omsvep i boken. Intellektuell arrogans och övertygelsen om att nästan alltid ha rätt präglade hans tid på politikens topposter. I den nya memoarboken skymtar som väl är drag av klädsam självkritik fram både på och mellan raderna. Och det trots att han fått lära sig av Gunnar Sträng att aldrig medge ett misstag. De politiska motståndar-

na kommer i alla fall att peka på de egna misstagen och då kan man lika gärna låta bli att göra det själv, docerade Sträng.

Av alla dagar som K-O Feldt tillbringat i politikens korridorer och mötesrum återstår bara perioden 1976–1982 att beskriva. Den första treårsperioden i opposition – 1976–79 – berörs bara helt kort i inledningskapitlen i den uppmärksammade memoarboken från 1991.

Inte minst från nordisk samarbetsynpunkt kunde det vara intressant att få något mera utförligt skrivet om oppositionsåren då Feldt var en drivande ordförande i Nordiska rådets ekonomiska utskott och i rådets budgetkommitté.

Kjell-Olof Feldts senaste memoarbok är inte lika omfattande som ”Alla dessa dagar”. Mitt intryck är också att den är mindre personlig och självutlämnande än ”Det blev ingen storväst”. Dock tål den att läsas – inte bara av politiskt intresserade.

Claes Wiklund

Kjell-Olof Feldt. *Min väg till politiken*. Ekerlids förlag, Stockholm 2005.

I Kring böcker och människor medverkar i detta nummer:

Andersson, Jan. A., fil.dr, Åhus

Landqvist, Åke, fil. lic., Tingsryd

Lindberger, Örjan, professor em., Bromma. Nordisk Tidskrifts mångårige huvudredaktör och medarbetare avled den 29 juni. Nekrologerna införs i nästa tidskriftsnummer.

Petersen, Klaus, lektor, Syddansk Universitet, Odense

Wiklund, Claes, NT:s huvudredaktör, Gnesta

Wilén, Henrik, Nifin, Helsingfors

Wærp, Henning Howlid, professor i nordisk litteratur, Tromsø universitet

Åsling, Nils G., statsråd, Trångsviken

SAMMANFATTNING

Årets tredje tidskriftsnummer innehåller de sedvanliga länderöversikterna om det gångna årets skönlitteratur. NT:s danske redaktör Henrik Wivel inleder med en betraktelse om det överdimensionerade H.C. Andersen-jubileet. Litteraturskribenterna är desamma som förra året: Lars Bukdahl, Mervi Kantokorpi, Gustaf Widén, Úlfhildur Dagsdóttir, Hans H. Skei och Ingrid Elam. De årliga litteraturöversikterna i Nordisk Tidskrift har för övrigt hela 80 år på nacken.

Den isländske författaren Sjón är årets mottagare av Nordiska rådets litteraturpris. Det är sjätte gången som en islänning tilldelas den prestigefyllda belöningen. Soffía Auður Birgisdóttir har intervjuat Sjón.

Den danske socialdemokraten Ole Stavad, medlem av Nordiska rådets presidium och blivande rådsresident, tar under vinjetten "För egen räkning" upp frågan om reformering och vitalisering av Nordiska rådet. Stavad slår dock vakt om Nordiska rådets fortbestånd. Föreningen Nordens generalsekreterare Anders Ljunggren skriver i sin nordiska krönika om reformsträvandena inom bland annat FN. Ljunggren tar också upp bantningen av antalet nordiska ministerråd från dagens 18 till 11. Direkt oroande är, anser Anders Ljunggren, att flera viktiga nordiska institutioner på kulturområdet nu läggs ned.

Recensionsavdelningen inleds med Jan A. Anderssons anmälan av Monika Janfelts bok om Föreningarna Nordens syn på Norden 1919-1933. Klaus Petersen anlägger kritiska synpunkter på radiojournalisten Sture Näslunds bok som handlar om den nordiska välfärdsstaten. En ny och omfattande tvåbandsbiografi om den norske Nobelpristagaren Knut Hamsun har Ingar Sletten Kolloen skrivit. Den utförliga och kritiska recensionen är signerad Henning Howlid Waerp.

Henrik Wilén, chef för Nifin i Helsingfors, tar upp den finländske litteraturprofessorn Kai Laitinens självbiografiska essäsamling. Örjan Lindberger – under ett kvartssekel Nordisk Tidskrifts huvudredaktör – skrev före sin bortgång i somras om en 1400-talsstudie som han fann givande. Åke Landqvist, fd chef för Östersjöinstitutet i Karlskrona, har läst den svenske diplomaten Lars Peter Fredéns skildring av de tre baltiska staternas frigörelsesträvanden 1989-1991. Nils G. Åsling var industriminister i Thorbjörn Fälldins regeringar. Han har läst bankmannen Lars-Erik Thunholms memoarer. Boken ger en bild av maktkoncentrationen inom näringslivet, påpekar Åsling. Avslutningsvis recenserar NT:s huvudredaktör socialdemokraten Kjell-Olof Feldts tredje memoardel. Feldt var handelsminister och finansminister på Olof Palmes och Ingvar Carlssons tid.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin kolmas numero sisältää tavanomaiset kuluneen vuoden kauno-kirjallisuuskatsaukset eri maista. NT:n tanskalainen toimittaja Henrik Wivel aloittaa tarkastelemalla ylimitoitettua H.C. Andersenin juhlintaa. Kirjoittajat ovat samat kuin viime vuonna: Lars Bukdahl, Mervi Kantokorpi, Gustaf Widén, Úlfhildur Dagsdóttir, Hans H. Skei ja Ingrid Elam. Pohjoismaisia kirjallisuuskatsauksia on muuten ollut lehdessämme kokonaista 80 vuotta.

Pohjoismaiden neuvoston tämänvuotisen kirjallisuuspalkinnon sai islantilainen

kirjailija Sjón. Tämän arvovaltaisen palkinnon saa nyt kuudetta kertaa islantilainen. Soffía Auður Birgisdóttir on haastatellut Sjónia.

Tanskalainen sosiaalidemokraatti Ole Stavad, joka on Pohjoismaiden neuvoston puhemiesjärjestön jäsen ja neuvoston tuleva puheenjohtaja, ottaa otsikona ”För egen räkning” alla esille Pohjoismaiden neuvoston uudistamisen ja vitalisoinnin. Stavad korostaa kuitenkin Pohjoismaiden neuvoston olemassaolon merkitystä. Norden-yhdistyksen pääsihteeri Anders Ljunggren kirjoittaa pohjoismaisessa kronikassaan mm. Norden-yhdistyksen uudistuspyrkimyksistä. Ljunggren ottaa esille myös Pohjoismaiden ministerineuvoston valiokuntien vähentämisen nykyisistä 18:sta 11:een. Suorastaan huolestuttavaa Anders Ljunggrenin mukaan on se, että useita tärkeitä pohjoismaisia kulttuurialan laitoksia lakkautetaan.

Arvosteluosastossa on ensimmäisenä Jan A. Anderssonin ilmoitus Monika Janfeltin kirjasta, joka käsittelee Norden-yhdistysten näkemystä Pohjolasta 1919–1933. Klaus Petersen esittää kriittisiä mielipiteitä radiotoimittaja Sture Näslundin kirjasta, jonka aiheena on pohjoismainen hyvinvointivaltio. Ingar Sletten Kolloen on kirjoittanut uuden, laajan kaksiosaisen elämäkerran Nobelin palkinnon saaneesta norjalaisesta Knut Hamsunista. Perusteellisen ja kriittisen arvostelun esittää Henning Howlid Waerp.

Helsingissä sijaitsevan Nifinin johtaja Henrik Wilén ottaa esille suomalaisen kirjallisuusprofessorin Kai Laitisen omaelämäkerrallisen esseekokoelman. Örjan Lindberger – joka oli neljännesvuosisadan ajan Nordisk Tidskriftin päätoimittaja – kirjoitti viime kesänä ennen kuolemaansa 1400-luvun tutkimuksesta, jota hän piti antoisana. Åke Landqvist, Karlskronassa sijaitsevan Itämeren-instituutin entinen johtaja, on lukenut ruotsalaisen diplomaatin Lars Peter Fredénin kuvauksen Baltian kolmen maan itsenäistymispyrkimyksistä 1989–1991. Nils G. Åsling, joka oli Thorbjörn Fälldinin hallituksen teollisuusministeri, on lukenut pankkimies Lars-Erik Thunholmin muistelmat. Kirja antaa kuvan elinkeinoelämän vallan keskittymisestä, huomauttaa Åsling. Lopuksi NT:n päätoimittaja arvostelee sosiaalidemokraatti Kjell-Olof Feldtin muistelmien kolmannen osan. Feldt oli Olof Palmén ja Ingvar Carlssonin aikana kauppanisteri ja valtiovarainministeri.

C W-d

Suomennos: *Paula Ehrnebo*

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2005 sin hundraåttonde årgång, den åttioförsta i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden begynts 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2005 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2005 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 409195-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 11221 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.
Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 33, 2 tr, Stockholm.
Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.
E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.
Tel 0158-137 89 (bostaden) eller personsökare 0740-25 58 42.
E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.
Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Dalvägen 3 A 4, FIN-02700 Grankulla.
Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.
Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.
Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@inl.uio.no